

SEAL OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LET THERE BE LIGHT
1868

Vereeniging van den H. Vi

TE 'S-GRAVE

SCHOOL van den

EVANGE

BESTUURD DOO

BROEDERS DER ONBEVLEKTE ON

1e Klasse

PR

Vacantie

toegekend

J. De

den 16 Augustus 1876.

De Directeur,

Ch...

DE ST. TERESIA-KERK.

DE ST. TERESIA-KERK,

WELEER

E KONINKLIJKE KAPEL VAN SPANJE.

HARE GESCHIEDENIS,

in verband met de lotgevallen der katholieke godsdienst en de werkzaamheden der sociëteit van Jesus, in en om 's Gravenhage,

GESCHETST DOOR

P. G. BONGAERTS, S. J.

Tot aandenken aan de feestelijke herinnering van den 25sten verjaardag harer inwijding, gevierd den 15den October 1866.

'S GRAVENHAGE,

T. C. B. TEN HAGEN.

1866.

IMPRIMATUR.

Hagae-Comites,
17 Novembris 1866.

J. J. Rioche,
Librorum censor.

DEN ZEER EERWAARDEN PATER

GERARDUS ELSEN,

Deken van 's Gravenhage,

STICHTER EN PASTOOR

DER

ST. TERESIA-KERK,

IN HET DERTIGSTE JAAR ZIJNER HERDERLIJKE BEDIENING,

EERBIEDIG

EN

DANKBAAR

OPGEDRAGEN DOOR

DEN SCHRIJVER.

VOORBERIGT.

De aanleiding tot het schrijven dezer geschiedenis was de feestelijke viering van het 25jarig bestaan der St. Teresia-kerk. Toen herdacht de erkentelijke gemeente de weldaden, gedurende het vierde eener eeuw, haar door de mildheid des Gevers van alle goed geschonken. Het aandenken aan die plegtige gebeurtenis en de dankbare stemming, door het levend woord des predikers daarbij opgewekt, wenschten wij te helpen bestendigen en bewaren.

Doch wij wilden nog verder terugblikken, en het grijze verleden van het voormalige bedehuis, waarvan de nieuwe kerk de erfgename, de plaatsvervangster en naamgenoote is, — de geschiedenis der koninklijke kapel van Spanje in herinnering brengen.

Als van zelf werden wij er toe gebragt, een oogslag te werpen op den gelijktijdigen toestand der katholieke godsdienst en de werkzaamheden der sociëteit van Jesus in en om 's Gravenhage. Het lot immers van een bedehuis is op het naauwst verbonden met dat der overige kerken, en de geschiedenis eener kerk is onafscheidelijk van de geschiedenis harer bedienaren.

Meer dan twee eeuwen deelden de jesuïeten het lief en leed der katholieken der hofstad en omstreken, niet enkel als legatie-kapelanen, maar ook als zendelingen en parochiale geestelijken. De bedienaren der St. Teresia zijn door een geestelijke familie-betrekking vermaagschapt met de aloude aalmoezeniers der gezanten niet alleen, doch vooral met de zendelingen, die de statie in de Nobel- en Casuariestraat bedienden, en de St. Teresia is alzoo de voortzetting van den arbeid en eene vrucht van den ijver dier onvermoeide werklieden, die, in de hitte der vervolging met andere apostolische mannen, het voorvaderlijk geloof in den wijngaard des Heeren hebben gekweekt en voortgeplant.

Het onderwerp dus opgevat zou — volgens onze bescheiden meening — in belangrijkheid en omvang winnen, en de geschiedenis der St. Teresia-kerk, op die wijze behandeld, tevens eene kleine bijdrage kunnen worden tot de gewijde historie der residentie en omliggende dorpen, misschien van geheel kerkelijk Nederland.

Dat denkbeeld heeft ons bij de bearbeiding van de stof altijd voor den geest gestaan, al klom daardoor niet weinig de moeite en inspanning tot het zamenstellen van een werk, dat grootere krachten van geest en ligchaam vordert, dan waarover wij kunnen beschikken.

De welwillende aanmoediging en de bereidvaardige gedienstigheid, van vele kanten zijdelings of regtstreeks ondervonden, hebben ons echter den arbeid verligt en mogelijk gemaakt. Allen zeggen wij daarvoor onzen opregten dank en zoo wij geene personen vermelden, het is omdat wij er vele zouden moeten noemen, en sommige ons het stilzwijgen hebben opgelegd, door aan hunne heusche mededeelingen de zedige voorwaarde te hechten, den naam des weldoeners niet ter kennis van het publiek te brengen.

Eindelijk, zoo iemand in dit aansprakeloos boekske eenige verdienste meent te erkennen, hij geve daarvan de eere aan Hem, die onze zwakke pogingen heeft willen steunen. Ontdekt een deskundige er feilen — en zeker wij zijn er niet vrij van gebleven — hij wete, dat wij het een weldaad zullen achten, op een tot dusver ongebaanden weg een bekwamen gids te hebben ontmoet. Zoo misschien een niet-katholiek lezer zich gewaardigde een blik in deze bladzijden te slaan, wij hopen, dat hij met ons een afkeurend oordeel zal uitspreken over het onverdraagzame verleden, en zich overtuigd houden, dat het niet onze bedoeling is geweest, tijdgenooten verantwoordelijk te stellen voor de fouten van het voorgeslacht.

'S GRAVENHAGE,
feestdag van den H. Willibrordus 1866.

P. G. BONGAERTS, S. J.

EERSTE HOOFDSTUK.

DE KAPELLEN DER GEZANTEN TE 'S GRAVENHAGE IN DE EERSTE HELFT DER XVII[e] EEUW. VAN DEN OORSPRONG DER OPENBARE DIENST IN GENOEMDE KAPELLEN TOT DE OPENING DER KONINKLIJKE KAPEL VAN SPANJE (1617—1649).

«In den jare 1617», aldus luidt het verhaal van een geloofwaardig schrijver (1), «was de toestand der katholieke godsdienst te 's Gravenhage bevredigend, hetzij omdat hare vijanden (de Arminianen en Gommaristen) elkander onderling bestreden en daardoor minder den aanwas der roomsche gemeente bespeurden, hetzij vooral om de toegefelijkheid der regering, welke in die omstandigheden geene strenge maatregelen tegen de katholieken meende te moeten nemen.»

«Dit jaar zijn de gezanten des konings van Frankrijk en

(1) Pater Wilhelmus Goetgebuer in zijne *Historia Missionis Batavae Societatis Jesu MS.* naar berigten van oog- en oorgetuigen opgemaakt. Meermalen zal deze bron door ons geraadpleegd worden om de bijzondere waarde, welke men hechten zal aan het verhaal van een schrijver, die van 1627—1642 te 's Hage werkzaam was en waarschijnlijk hier zijn werk zamenstelde.

2

der venetiaansche republiek, terwijl zij ons heilig geloof belijden en naar de wijze onzer voorvaderen in hunne woningen de heilige diensten laten verrigten, begonnen de katholieke zaak niet weinig tot steun en bevordering te strekken. Hunne kapellen namelijk worden door een ongeloofelijken toeloop van lieden uit allerlei stand bezocht. Daar de gezanten zelf, zoowel de algemeene als bijzondere belangen onzer godsdienst begunstigen, en niemand van regeringswege eenig beletsel hiertegen in den weg stelt, zoo wonen velen daar de kerkelijke diensten bij en maken er gebruik van de heilige geheimen. Zoo er soms in de nederlandsche of fransche taal gepredikt wordt, is het getal der toehoorders zoo groot, dat de kapel, ofschoon niet klein, de menigte niet bevatten kan.»

Met hoeveel vreugde en dankbaarheid deze vrijheid door de katholieken van 's Gravenhage zal zijn begroet, kan men opmaken uit de wreede vervolging, waaraan zij sinds veertig jaren waren prijs gegeven.

In het jaar 1585 overleed de laatste pastoor der groote of St. Jacobskerk, de hoogbejaarde witheer Vincentius Muloc. Omstreeks 1578 uit zijne kerk verjaagd door de nieuwgezinden, die zich van alle katholieke kerken en kapellen hadden meester gemaakt, zal hij, men mag het veronderstellen, voor zoover krachten en tijden het toelieten, zijne zwaar beproefde kudde hebben bijgestaan. Strenge plakaten verboden op zware boeten en straffen elke uitoefening der «paapsche religie.» Het moge waar zijn, dat ook na de dood des grijzen herders nog geestelijken in en om 's Gravenhage — zooals oorspronkelijke bescheiden vermelden — wegscholen en in het geheim dienst deden, wat konden zij in de hitte der eerste vervolging den katholieken luttele hulp verleenen, daar hun ijver zich veelal tot hun schuiloord beperken moest?

In het laatst der XVIe eeuw waagden het ook paters der sociëteit van Jesus den Haag op hunne rondreizen aan te doen en alsdan op zolders, in kelders of nog onaanzienlijker schuilhoeken hun draagbaar altaartje voor een tien- of twintigtal, ter sluiks in het holle van den nacht vergaderde geloovigen, op te slaan.

Een plegtige getuigenis verzekert het ons, dat na 1592,

het jaar waarin op last van Paus Clemens VIII eenige zendelingen der gemelde orde naar Noord-Nederland werden gezonden, sommigen hunner met name Wilhelmus de Leeuw, Cornelius Duyst, Joannes Bargius en Adrianus Boom «den Haag van tijd tot tijd bezochten en aan de daar nog schaars overgebleven katholieken met al de hunne instelling eigen bedieningen ter hulp kwamen.» (1) De hevigheid der vervolging (2) en het kleine getal zendelingen waren oorzaak, dat er eerst in 1608, toen er inmiddels in 1605 ook een wereldgeestelijke zich met der woon hier was komen vestigen, een pater der sociëteit binnen deze stad voortdurend zijn verblijf kwam houden. Engelbert Kenniphove is de stichter en eerste seculiere missionaris der statie in de Oude Molstraat, Theodorus Tack, de eerste bestendig hier verblijvende jesuiët, de stichter der statie tusschen de Nobel- en Jufvrouw-Idastraat. (3)

Men wane niet, dat de katholieken nu weder in 't bezit van twee geestelijken, met de zorg dezer gemeente belast, ook weder als vroeger eene kerk of bedehuis voor hunne godsdienstoefeningen zich hadden weten te verschaffen.

Nog altijd werden de plakaten van 1589 en 1594 in alle hunne gestrengheid uitgevoerd, zoodat elke bijeenkomst, conventikel hoemde men het, op de zwaarste «poenen en boeten» verboden was. Vooral in den Haag, onder het oog der staten waar de ambtenaren niet de nalatigste uitvoerders van de genomen resolutiën wilden zijn, viel in de eerste vijf en twintig jaren der XVIIe eeuw aan geen huis- of schuurkerkje te

---

(1) Aldus getuigen den 6[den] Januarij 1636 Cornelius Nobelaer, heer van Grisoirt, Theodorus de Jonghe en Franciscus van der Meer, advocaten bij het hof van Holland, door den attesterenden notaris G. Cuylenburck beste katholieken, aanzienlijke en geloofwaardige mannen genoemd.

(2) «Een jesuit zig bevindende in den Haag word daarin op orde van 't Hof voorzien.» *Register op de notulen van het Hof van Holland*, 6 Junij 1606, (Rijksarchief.) De notulen zelf behelzen geen verdere bijzonderheden.

(3) Het is moeilijk te zeggen in welk jaar de sociëteit in die straat een vast woon- en bedehuis had. Zeker toch is pater Tack de stichter der statie, die zich later op genoemde plaats bevond. Wij geven als bijlage de namen zijner opvolgers.

denken. Nog onlangs (in 1606) was die ijver weer aangevuurd door een nieuw bevelschrift, waarin «gelast (werd) aan den procureur generaal, en den bailiuw van den Hage respective acte verleent te werden van de provintie, tot achterhaalinge van de pauselijke superstitiën en dergelijke ongoddelijke diensten als volgt:

«De staaten van Holland en Westvriesland, hoognoodig en dienstig bevindende, dat bij alle weegen worde voorsien jegens het indringen van jesuiten, semenarissen (seminaristen uit de te Keulen en te Leuven gevestigde theologische kweekscholen) en andere roomsch catholijke paapen (priesters), en monniken, en diergelijke in deese landen, mitsgaders gelet en geweert de conventiculen, vergaderingen en bijeenkomsten, die soo in het heimelijk, als anders gehouden, en gedaan worden tot exercitie van de roomsche catholijke religie, doen van missen, pausselijke superstitiën, en andere verderfelijke leeringen en diensten, tot nadeel van den staat van den lande, die daarbij wordt geinfecteerd; hebben boven haar E. Schrijvens, en Bevel, daar toe aan alle officieren en magistraaten onlangs gedaan, geauthoriseert en gelast, authoriseeren en lasten bij deesen Gillis van Flory, procureur generaal van den hove van Holland en jonker Willem van Outshoorn, baljuw van 's Hage respective, elk bij preventie, en sonder onderscheid van jurisdictie, hetzij over edelen, suppoosten en burgeren, wie die zijn, in den Hage of Haag Ambagt, soo de geenen die haar huizen daartoe laaten gebruiken, als jegens de geenen in alle sulke vergaderingen, conventikelen en bijeenkomsten bevonden wordende, en namentlijk jegens sulcke geseide jesuiten, semenarissen, paapen, monniken, en diergelijke personen, goede en scherpe toesigt te neemen, dezelve te bekoomen, agterhaalen, apprehendeeren, en causeeren, en tot pecunieele boeten of corporeele straffen contendeeren, in conformité van de placaaten en ordonnantiën daar jegens gemaakt en gestatueert, en die nog gemaakt, en gestatueerd sullen worden; lasten daaromme allen en eenen iegelijken, deesen aangaande, de voornoemde officieren, en elk van hen in het uitvoeren van deese onse ordre en last te respecteeren, en is 't nood, assisteeren na behooren. Gedaan

in den Hage onder het zegel van de Heeren Staaten hier op gedrukt, enz.» (1)

Als ware deze strenge verordening nog te toegevend voor de katholieken, zoo kwam het beruchte plakaat der algemeene staten van 27 Maart 1612 het reeds zoo drukkende juk nog aanmerkelijk verzwaren. (2) De lezer zal uit een enkele aanhaling genoegzaam begrijpen, in welke benarde omstandigheden zich destijds de roomsche gemeente van 's Gravenhage bevond.

«.... Verbieden ende interdiceren mede soo wel binnen den steden als ten platte lande, allen ingezetenen der voorschreven landen (der vereenigde Nederlanden) ende andere de selve frequenterende, in eenige kercken of particuliere huysen en plaetsen, op den velde, in schepen of schuyten, eenige toeloop of 't samenkomst van mans of vrouwen te maecken of te houden, om eenige missen ofte andere exercitiën van de pausselijke superstitiën, vermaninge, leeringe ofte leesinge te doen, ofte andersints eenige conventiculen of vergaderingen van de roomsche religie te houden, of te helpen houden, alwaer het soo, dat daer nog paep (priester), noch monnik, nochte eenige andere persoon bij en ware, die de voorschreve exercitie, leeringe of vermaninge souden doen, onder wat decksel het selfde soude mogen wesen, soo wel in het heymelijck als in 't openbaer, op verbeurte van twee hondert guldens tot lasten van den geenen in wiens huysen, velden, schepen of schuyten zulks sal werden gedaen ende dat de geene die de selve missen ofte pausselijke superstitiën, vermaninge, leeringe ofte voorlesinge sal hebben gedaen, indien de selve is gekomen van buyten ('s lands), uyt de vereenighde Nederlanden eeuwiglijck zal werden gebannen op lijfstraffe, ende daerenboven gecondemneert in arbitrale amende. Ende indien het een persoon is residerende in deese landen, zal moeten vertrecken, sonder daer inne weder te mogen komen, op

(1) Resolutie van 9 Maart 1606. Kerk. Placaatb. II, 179. De verschillende spelling van plakaten uit denzelfden tijd laten wij voor rekening van de verzamelaars van het Kerkelijk Placaatboek.

(2) Kerk. Placaatb. I, 537.

poene van mede ten eeuwigen dage uyt de voorschreve landen openbaerlijck gebannen te werden...»

Doch genoeg, het lust ons niet de nog verder bedreigde strafbepalingen hier af te schrijven.

Zoo waren dan de priesters en de geloovigen beiden aan de grootste gevaren blootgesteld, bij de minste openbare belijdenis, neen, de meest geheime uitoefening hunner godsdienst. Evenwel de ijver der eersten en de godsvrucht der laatsten, aan christelijke voorzigtigheid gepaard, won het van de hatelijke vervolgzucht der Hoogmogende Heeren. Ongeacht de scherpe nasporingen der baljuws en officieren, ondanks de reeds meermalen bewerkstelligde huiszoekingen, wist men aan de oogen dier onverbiddelijke en begeerlijke ambtenaren te ontkomen en vergadering te houden. Was het gevaar in de stad te groot, dan greep de ijverige priester die gelegenheid aan, om den bewoners op het platte land zijne diensten aan te bieden (1). Op die wijze ging het te 's Hage in de eerste jaren, dat pater Tack zijn zendelingsambt daar uitoefende.

Niet altijd echter werden de strafplakaten even streng gehandhaafd door de plaatselijke overheden, die met het lot hunner katholieke ingezetenen begaan, zich gewoonlijk inschikkelijker toonden dan de hooge landsregering. Deze toegefelijkheid was, wij zagen het, een der oorzaken waaraan de katholieken van 's Gravenhage den toegang tot de kapellen der gezanten van Frankrijk en Venetië te danken hadden. Daar onder de hoede dier hooggeplaatste vreemdelingen achtte men

(1) De zendelingen der sociëteit bezochten Rijswijk, Wateringen, Vlaardingen, 's Gravezande, Voorburg, Stompwijk, Loosduinen, Voorschoten, Wassenaar, Scheveningen, Naaldwijk, Terheijden, Monster, Eyckenduinen, Poeldijk, Leydschendam. De oogst was daar groot. «Bijna alle dorpen zijn katholiek (zegt Goetgebuer ad an. 1617) en van de 600 inwoners zijn er naauwelijks 20, die de leer der nieuwgezinden aanhangen.» Hoe wordt hier het gezegde van Bilderdijk (*Gesch. des Vaderl.* XIII, 1ste stuk bl. 22) bewaarheid, dat de roomschen in den aanvang der XVIIe eeuw ten platte lande nog 7/8 der bevolking uitmaakten. Vgl. Nuyens, *Gesch. d. Ned. beroerten* I, 141.

Dat zelfde jaar had Tack niet minder dan 300 huwelijken ingezegend. (Ibid.)

zich beveiligd tegen de bedreigde strafbepalingen der bovengenoemde plakaten.

Maar niet lang duurde het of ook die luttele vrijheid werd belemmerd. In het volgend jaar reeds rezen er moeijelijkheden tusschen de gezanten en de regering over deze zaak. Althans te oordeelen naar eene resolutie van 20 Maart 1618 (1) had Don Emmanuël, prins van Portugal, zich over den schout van Delft beklaagd. De schout wordt daar in 't gelijk gesteld als hebbende zijn ambt vervuld in het «executeeren der ordre en placaaten van den lande;» maar de handelwijze des prinsen wordt gelaakt, «jegens wien men wel in rigeur de placaten niet en wilde te werk leggen in het reguard van de exercitie van zijn religie, mits dat hij die gebruike in stilligheid sonder andere als zijne domesticquen (huisgenooten) daar toe te laaten, maar anders doende niet quaalijken te neemen, dat [door] den schout deeser landen ingesetenen, en andere die sulke vergaaderingen souden frequenteeren, gehouden souden worden voor vervallen in de poenen van de placaaten.» De schout bleef tevens in zijn regt de personen die «in den dienst in het Logijs van den Prince» tegenwoordig waren geweest te beboeten. (2) «In civile termen» zou men ook den resident van Venetië doen aanzeggen «niemand als sijne domesticquen te moogen admitteeren.»

De heusche waarschuwing aan den resident van Venetië bleef echter zonder gevolg; want bij eene andere resolutie (van den 8sten Februarij 1619) werd de procureur-generaal gelast den resident Suriano te beteekenen: dat «men hem toelaat voor sijn persoon en huisgezin alleen, de exercitie van de roomsche religie te moogen in sijn huis met beslooten deuren doen pleegen» en niemand anders daarbij toe te laten «of anders doende, dat men hem ook selfs de exercitie sal

(1) Kerk. Placaatb. II, 287.

(2 Meer dan eens is er in dezelfde resolutiën spraak van den resident van Venetië en den prins van Portugal. Daarom gewagen wij hier en elders ook van den laatste, ofschoon hij geen gezant was. Don Emmanuël had om zijne bloedverwantschap met prins Maurits, wiens zuster Emilia hij huwde, welligt meer inschikkelijkheid verwacht.

afneemen, en sijne paap (geestelijke) doen uit den lande vertrekken.» (1) Deze ernstige bedreiging was de voorbode van een latere resolutie en van het plakaat van 1626. Maar werpen wij eerst een blik op zekere omstandigheden, die ons de duidelijke verklaring van dien gestrengen maatregel zullen geven.

De vervolging der regering tegen de Arminianen (1619) was den katholieken een teeken, dat weldra de storm met verdubbelde woede op hunne hoofden zou overwaaijen. (2) Daarom durfde de priester naauwlijks één dag in dezelfde woning verblijven, wilde hij zich en de zijnen niet blootstellen aan overrompeling en verdere daaraan verbonden onheilen. Zouden de beambten zich genadiger toonen ten aanzien der papisten, dan jegens de nu door hen zoo streng bewaakte remonstranten? Dat was niet te denken. Voor een oogenblik dreef dat onweder bij het naderen eener verwoestende pestkoorts (1620) wel af, doch om spoedig met nog schrikwekkender verschijnselen terug te keeren. Drie voorname katholieken, Jacob Mom, ambtman van Maas en Waal, Elbert van Botbergen, geldersch edelman en Adriaan Einhoudts, schout in 't overambt van Kuik, stonden in 1621 te 's Gravenhage te regt als landverraders, wijl zij voor eenige jaren in verstandhouding waren geweest met de legerhoofden van den koning van Spanje. Genoeg dat de gedaagden katholiek waren, om in nieuwe woede tegen hunne geloofsgenooten te ontvlammen. Doch men had ook den ambtman van Maas en Waal de bekentenis afgeperst, dat een jesuïet, pater Willem de Leeuw, destijds te Utrecht woonachtig maar sinds 1612 reeds overleden, in de biecht deelgenoot was geworden van het beraamde plan. Een priester, een jesuïet, medeverrader des vaderlands, zoo liep de mare door 's Gravenhage en verspreidde schrik en ontzetting onder de katholieken. De goede God verhoedde echter, dat deze vlek bleef kleven op de nagedachtenis van den in deze zaak zoo onschuldig betrokken geestelijke. Eene latere bekentenis van Mom — ook door den druk openbaar gemaakt — behelst dat de genoemde priester, bij het ver-

(1) Kerk. Placaatb. II, 294.

(2) Zie het plakaat der staten-generaal van den 3den Julij 1619 (kerk. Placaatboek I, 669.)

nemen van het stout bestaan der eedgenooten, hem had aangespoord zijn opzet te laten varen, en den katholieken naam niet met die smet te bezoedelen. De drie beschuldigden werden den 17[den] April 1621 onthoofd. (1)

Ten laatste, het einde van het twaalfjarig bestand (1609-21) deed voorzien dat met de hervatting van den strijd tegen Spanje ook de kamp tegen Rome nog heftiger zou gevoerd worden.

Laten wij den zendeling der sociëteit zelf verhalen, hoe het hem onder die omstandigheden te 's Gravenhage verging, men zal er ook uit kunnen afnemen, in welken toestand zich zijne medearbeiders bevonden.

«Terwijl de wapenstilstand (tusschen Spanje en de staatsche Nederlanden) ten einde spoedde, waagde ik het niet, wegens de verschillende geruchten, die er over mijne verbanning rondgingen, eene vaste woonplaats te betrekken, evenmin — en dat gedurende ongeveer twee maanden — des daags of des nachts, tenzij verkleed, uit te gaan. Eindelijk hervatte ik den moed en, terwijl ik telkens van huis verwisselde, ging ik op helderlichten dag met de meeste vrijheid door die straten, waar ik wilde of moest zijn, evenwel zooveel mogelijk mij wachtende van gevaarlijke vergaderingen te houden. Het gebeurde nu, dat, toen ik voor eenigen tijd eene onderrigting hield, men zeide dat de baljuw het huis was binnengekomen, eer ik mij van mijne priesterkleederen had kunnen ontdoen. Wat zou ik beginnen? Nog met mijn toog aan, met den kelk nog niet in de daarvoor bestemde bus gesloten, kroop ik, niet zonder de grootste moeite en met kneuzing mijner borst, door eene opening in het daarnaast gelegen huis. Op den zolder ontmoet ik eene protestantsche vrouw, die mij bragt bij eene katholieke dame in datzelfde huis woonachtig, alwaar ik eene geschikte kamer kreeg en zoo aan het gevaar ontsnapte. Daags daarna, nadat ik in een ander huis de heilige mis had opgedragen en nog in mijn ambtsgewaad aan het altaar stond, werd door den knecht de onderbaljuw (subpraetor) met zijne mannen binnengelaten. Toen de knecht begreep,

(1) Goetgebuer. Van der Kemp, *Maurits van Nassau* IV[e] deel, bl. 145.

waar het om te doen was, pastte hij wel op, dat de beambte niet aanstonds den trap opging, die daar voor hem stond, maar hij gaf met de bel een teeken van de aanwezigheid des officiers. In allerijl zoek ik mij te verbergen en terwijl ik mij aan God aanbeveel en veilig daar schuilende den officier, die inmiddels haastig naar boven was gekomen, in mijne nabijheid hoor spreken, ontvingen hem de huisgenooten met de meeste tegenwoordigheid van geest en met alle hoffelijkheid. Maar de heer des huizes toonde zich zeer beleedigd, dat de officier hetzelfde werk, dat hij kort te voren vergeefs in een andere woning beproefd had, op nieuw hier kwam uitvoeren. De beambte ging daarop heen, voor zich en den baljuw verschooning vragende en belovende, dat hij voortaan niet zoo gemakkelijk aan verklikkers geloof zou slaan en in dat huis niet zou terugkomen. Evenwel gebeurde het datzelfde jaar, dat de baljuw tot drie en viermaal op één dag het er op aanlegde om mij te overvallen, maar het was verloren moeite. Dezelfde ambtenaar desniettemin drong, na de deur met een hamer te hebben opengeslagen, verraderlijk in het huis van mijn buurman en bloedverwant op een zondag en dwong mijn bloedverwant schriftelijk te onderteekenen, dat hij 600 gulden boete zoude betalen (1). Den tweeden paaschdag brak de officier met geweld in de woning van den heer Cornelius de Jongh, een oud priester, die sedert dien tijd ziek is geworden en kort daarop in den Heer overleden. Alle protestanten hebben deze handeling des baljuws afgekeurd.» (2)

Of de derde zich te 's Hage bevindende priester, pastoor Kenniphove, minder te lijden zal gehad hebben van de knevelarijen der magistraat, mag betwijfeld worden, vooral toen in 1622 een nieuw plakaat kwam «verbieden en interdiceeren, dat geene jesuiten.... nochte priesters, papen, monnicken, ofte andere geordende personen van de voorschreven roomsche gesinde, in de vereenighde Nederlanden en geassocieerde plaet-

(1) De boeten waren voor een derde ten behoeve van den officier die de executie deed, een derde ten behoeve van den aanbrenger, een derde ten behoeve der gemeene zaak. (Kerk. Placaatb. I, 543.)

(2) Eigenhandige aanteekeningen van pater Tack, waarvan nog een gedeelte in afschrift is bewaard gebleven.

sen en sullen mogen komen of verblijven, hetzij of de selve ingeboornen zijn of niet» (1).

De jesuïeten werden voor goeden prijs verklaard en bij inhechtenisneming veroordeeld, de eerste maal tot een willekeurige boete, die in geen geval lager mogt zijn dan honderd pond vlaamsch (900 gulden) per hoofd, ten tweede male tot openbare geeseling en verbanning en voor de derde maal met nog wreeder lijfstraffen en verbeurdverklaring van alle goederen. Een gelijke som zouden zij den eersten keer te betalen hebben, die zulke personen zouden «huysen, hooven ofte logeeren» en bij herhaalde overtreding nog zwaarder boete en lijfstraffen. Die bij de godsdienstoefening tegenwoordig werd bevonden, zou verbeuren 25 gulden en zijn opperste kleed. De «priesters, papen, monicken, geene jesuiten wesende die van oudts binnen dese landen woonachtigh, ende bij publique tolerantie gedooght (2) zijn geweest sullen... gehouden zijn haer binnen acht dagen na de publicatie van desen, aen de magistraten van haer residentie aan te geven met hare namen en woonplaetsen, ten eynde daarvan notitie gehouden ende op haer comportement (gedrag) gelet magh worden, op poene van teghens de selve geprocedeert te worden, in conformiteyt van het geene hier voor tegens de jesuiten wordt gestatueerd.»

Wij hebben met opzet uit dit plakaat eenige zinsneden willen aanhalen, omdat deze zelfde strenge maatregel met nog strenger strafbepalingen en nieuwe verordeningen tegen de «kloppen en papistische voogden» vermeerderd, in 1629, 1641 en 1649 wederom uitgevaardigd werd. De lezer ziet uit dit stuk de verhouding van de katholieken tegenover de hooge regering des lands gedurende de geheele eerste helft der XVII[e] eeuw.

Waarlijk er werd heldenmoed toe vereischt, ondanks die zware strafbedreigingen zich nog aan de uitoefening der katholieke godsdienst te wagen. Maar het gebod des Heeren staat hooger dan dat der menschen. Daarom verkoos ook pater Tack liever zijn post niet te verlaten en voor de goede zaak den

(1) Plakaat der Staten-Generaal van den 26[sten] Februarij 1622. (Kerk. Placaatb. I, 544.)

(2) Deze woorden zijn er eerst in 1649 bijgevoegd. Welke tolerantie!

storm te trotseren. Doch daar hij niemand om zijnentwille in het gevaar wilde medeslepen, zoo ging hij op het platte land bij de dorpbewoners een onderkomen zoeken. Nu eens als een soldaat, dan als een boer verkleed kwam hij bij het vallen van den avond naar de stad en na er in den nacht zijne priesterlijke bediening te hebben uitgeoefend, keerde hij, voor nog de zon aan den hemel was, naar zijne schuilplaats terug.

Na veertien jaren lang de handen der «geregten» ontkomen te zijn, kwam eindelijk de jesuïet in hunne magt.

Toen de eerste schrik, door de uitvaardiging van het strafplakaat veroorzaakt, geweken was, boden ook weer de katholieke stedelingen hun verblijf den edelmoedigen zendeling aan. Tack had evenwel de voorzigtigheid nooit lang bij denzelfden gastheer te verblijven, en door aanhoudende verwisseling van woning den bespieders het spoor bijster te maken. «Den 31sten Augustus 1623 hield hij in het huis van een deftig haagsch burger eene godsdienstoefening en na van sommigen de biecht te hebben gehoord, maakte hij zich gereed om tegen tien uur des nachts, gelijk hij dat gewoonlijk deed, een ander verblijf te zoeken. Een of ander bespieder had daarvan de lucht gekregen en den substituut-baljuw gewaarschuwd. Deze op zulk een prooi ten zeerste belust, nam een zijner dienaren met zich en hield voor de deur zoo lang de wacht, totdat Tack geen gevaar vermoedende en begeleid van den burger, bij wien hij dien dag was gehuisvest geweest, naar buiten kwam. Naauwelijks hadden zij eenige schreden gedaan, toen de officier, die hen op den voet volgde, eensklaps den burger vastgreep. Terwijl deze aan dit wisse gevaar trachtte te ontworstelen, zou het aan Tack geen moeite gekost hebben, onder begunstiging der duisternis, het opzet zijner belagers te verijdelen, maar het gevaar, waarin zijn vriend verkeerde en de schrik, die hem door dien onverhoedschen aanval beving, maakten hem in zijn ontsteltenis besluiteloos. Intusschen gaf de officier den burger aan zijn dienaar in bewaring en sloeg zelf de handen aan Tack, die langzaam vooruit was gegaan. Het zoude een ramp zijn geweest, zoo beiden in de boeijen waren geklonken, maar door Gods beschikking de burger ontkwam het en Tack werd alleen in den kerker geworpen — eene

straf, die hij, nu de ander buiten gevaar was, voor de zaak des Heeren ook de zijne blijmoedig onderging.» (1)

Daar zat de ijverige zendeling in een akelig en onzindelijk hok door ijzeren traliën van de overige gevangenen gescheiden, bijna altijd tot slapeloosheid veroordeeld door het luidruchtig getier van liederlijke vrouwen, die in het aangrenzend gedeelte waren opgesloten. Na eenigen tijd echter bekwam hij een minder afschuwelijk verblijf. Door de toegefelijkheid der bewakers kregen vrienden en geloofsgenooten toegang tot hunnen geliefden vader en maakten van die gelegenheid gebruik hunne zonden aan hem te belijden. In denzelfden kerker, maar in andere vertrekken, zaten nog twee priesters, de een de welbekende Ophoven, later bisschop van 's Hertogenbosch (2) de ander pater Maillard, zendeling der sociëteit te Gouda. Den laatste gelukte het door tusschenkomst van den cipier de magistraat te bewegen hem met pater Tack in dezelfde kamer op te sluiten. Den 3[den] December, den feestdag van den H. Franciscus-Xaverius, werd die gunst toegestaan, en van dien dag af droegen beiden, eer nog iemand in de gevangenis was opgestaan, elken dag de heilige mis op. (3)

Op den feestdag der H. Agnes (21 Januarij) 1624 werden de twee jesuïeten overgebragt naar het verblijf voor dieven en tot de galg veroordeelden bestemd. Prins Maurits, wien dit ter oore kwam (4) was er over verontwaardigd en den pensionaris van Holland Duyck bij zich ontboden hebbende, gelastte hij dezen de gevangenen ten spoedigste naar hun vorig of naar een beter vertrek over te plaatsen. Duyck hield de zaak acht dagen op sleeptouw. Toen men nu den prins berigtte, dat er niets van zijn bevelen was gebeurd, riep Maurits, ofschoon het reeds acht uur in den avond was, den bediende van zijn griffier Paulus de Jonge bij zich en gelastte hem

(1) Goetgebuer.

(2) Coppens, *Nieuwe beschr. van het bisd. van 's Hertogenbosch* I, bl. 253.

(3) Uit de eigenhandige aanteekeningen van pater Maillard.

(4) Onder de hooge ambtenaren waren destijds nog vele katholieken. Welligt had een dezer zich het lot der geestelijken aangetrokken.

terstond zich naar den kerker te begeven en den cipier te beteekenen, dat het 's prinsen wil was, Maillard en Tack ten eerste naar een beter vertrek te leiden waar men hun vuur en een glas wijn zoude geven; vervolgens zich naar Musch, den griffier der staten, te spoeden, en hem te zeggen, dat de prins dit gewild en den cipier bevolen had. 's Prinsen bevel werd nog dien avond door den cipier uitgevoerd, maar na drie dagen kreeg hij van de heeren staten order Maillard en Tack te plaatsen in hun allereerste verblijf, dat geheel was naar den wensch der paters, die nu met meer gemak en veiliger de heilige mis konden lezen. (1)

Bij de uitwisseling der krijgsgevangenen werden de drie priesters op vrije voeten gesteld, Tack in Junij 1624, Ophoven en Maillard den 21sten November. (2) Tack, dien men van aanzien kende, was in den Haag niet langer veilig. Hij werd daarom naar Zutphen gezonden en Balduinus Rommelius, die reeds in het vorig jaar herwaarts kwam, zette in stad en omstreken het apostoliesch werk zijns medebroeders voort.

Verwonderen zal het niemand, dat ook de dienst in de kapellen op nieuw bemoeilijkt werd. Volgens de getuigenis van den apostolischen vicaris Philippus Rovenius werd in het huis van den agent van Venetië dagelijks de heilige mis opgedragen en soms vergadering gehouden door den heer Nicolaas Asbrouck S. T. L. en in het hotel van den prins van Portugal door een

---

(1) Meermalen hebben de prinsen van Oranje hunne welwillendheid ten aanzien der jesuïeten getoond. Het collegie van Emmerik namen Maurits en Frederik Hendrik onder hunne bescherming. Voor de paters Viring en Scheffer, in Friesland gevangen genomen, sprong Maurits bij de staten in de bres. Pater Florentius de Montmorency, te Grave gekerkerd, wordt door Frederik Hendrik op vrije voeten gesteld. Men herinnert zich ook, hoe broeder Seghers bij des prinsen gemalin, Amalia van Solms, om zijn schilderstalent in achting stond. *Hist. Soc. Jes.* VI, I p. 580 en II, p. 55. *Litt. ann. S. J.* 1613—14, p. 210, 213. Van der Heyden, *Verrigtingen d. Jes. in Friesl.* bl. 57. *Dietsche Warande*, Deel IV, bl. 471.

(2) Dit geheele verhaal bijna letterlijk volgens de aanteekeningen van Maillard.

zeker fransch priester. (1) De groote toeloop tot de kapel van den venetiaanschen resident was den predikanten vooral een doorn in het oog. Welligt dat de plaatselijke overheid, uit zeker gevoel van ontzag voor de gezanten of van billijkheid jegens hunne medeburgers, het tot nu toe bij waarschuwen en dreigen gelaten had, maar zoodra de stem der onverdraagzame predikanten zich tegen deze handelwijze verhief, raakten de heeren van het hof van den Hage in ongelegenheid en vroegen aan de staten hoe zich te gedragen, «om te ontgaan den opspraak van de kerkendienaars en (gereformeerde) gemeente, die daar zeer op smaaden.»

In antwoord hierop werd bij resolutie van den 22sten December 1623 vastgesteld al de inwoners van «onsen lande, die bevonden sullen worden daar (bij den resident van Venetië) of ten huize van den Prince van Poortugaal te gaan, voor het hof of de magistraat van den Hage» te ontbieden en onder eede te doen verklaren: «aldaar niet geweest te zijn, in eenige verboodene pausselijke ceremonie» enz., en bij weigering zonder vorm van proces te slaan in de boete, «volgens den placate daar op gestatueert.» (2)

Nog geen jaar naderhand, den 12den October 1624, kwam een bevelschrift van Prins Maurits in naam en van wege de «hooge overigheyt» een iegelijk verwittigen, dat er «geene huysen alhier in den Hage» zijn, die «in reguard van de voorschreve ingezetenen (dezer landen)» tot het «ter misse gaan» enz. «eenige vrijheyt hebben.» Niet onduidelijk had men hier de kapellen der gezanten op het oog. Nogtans trof geen dezer maatregelen doel en daarom werd er een plegtiger verbod, een plakaat van de staten van Holland en Westvriesland (3) van de pui van het stadhuis van den Hage den 10den October 1626 afgekondigd, luidende aldus:

«De ridderschap, edelen en steden van Holland ende West-

---

(1) In zijne *Descriptio status religionis in foederatis Belg. Provinciis* van het jaar 1622. *MS.*

(2) Kerk. Placaatb. II, 303. In de resolutie van 26 Maart 1642 (ald. bl. 350) is spraak van eene resolutie van den hove provinciaal van 2 December 1621 op hetzelfde stuk.

(3) Kerk. Placaatb. I, 554 en 555.

Vrieslandt, verstaen hebbende de ongeregeltheyt die bij veele inwoonderen van den Hage van diversche qualiteyt, mitsgaders oock de gesetene ten platten lande rondtsomme den Hage gepleeght werdt in het ter misse gaen in de huysen van de heeren ambassadeurs van koningen, princen en republiquen, ende tot andere verboden pausselijke exercitien van de religie, contrarie den placate daer opgemaeckt ende gedaen emaneeren, prætexerende de selve ongeregeltheyt te fondeeren, daer op dat het voorschreve placaet spreeckt van verboden conventiculen, ende dat sy haer inbeelden dat de vergaderingen ten huyse van de welgemelde ambassadeurs niet verboden maer toegelaten souden wesen, en daaromme niet begreepen in het verbodt, of de poenen bij het voorschreve placaet gestatueert. Ende willende daerinne voorsien naer behooren voor soo veel de inwoonderen en ingezetenen van dese provincie aangaet, hebben goedtgevonden te verklaren, gelijck sy verklaren midts desen, dat het verstant, wille ende intentie van de heeren staten altoos geweest is, dat de exercitien van de pausselijke religie, die de welgemelde heeren ambassadeurs toegelaten werdt, niet anders noch verder en zijn toegelaten, dan alleen voor haer Ed., haer huysgesin en domestiquen, mitsgaders die van haer natie, niet wesende onderdanen, inwoonders of ingezetenen van deze provincie, maer dat in het reguard van de selve onderdanen, inwoonders ende ingezetenen de voorschreve exercitien van de pausselijke religie niet en is toegelaten, maer verboden. Ende dat alle de geene van de voorschreve onderdanen, ingezetenen ofte inwoonderen die bevonden konnen werden daer in de voorschreve exercitien van de pausselijke religie te gaen of geweest te zijn, de plano ende zonder figure van proces gecondemneert sullen werden in de boeten bij het voorschreve placaet gestatueert, sonder conniventie ofte dissimulatie, en dat daer toe desen gesonden sal werden aan de hoven van justitie, ende de magistraet van den Hage, omme desen conform, te termineeren alle processen ende calangien ter saecke als vooren voor haer alreede hangende, ofte noch te instrueeren, met den eersten sullen werden, in voegen als vooren, getermineert; want wij tot conservatie van de religie, alhier publicquelijck aangenomen, ende tot haer mainctiene-

ment van het verbodt in den voorschreven placate gestatueert, sulcks bevonden hebben te behooren. Ende op dat niemandt vorder ignorantie hier af en pretendeere, lasten mede de voorschreve hoven en magistraten van den Hage, deze op de audientien van de rolle ende van den stadthuyse van den Hage te doen publiceeren na behooren. Gedaen in den Hage den 10 october 1626. Onder stondt, ter ordonnantie van de staten. Ende was ondergeteykent C. vander Wolff».

Dit bevel van het hoogste provinciale gezag moge een tijd lang het houden van verboden «conventikelen» in de kapellen der gezanten geweerd hebben, langzamerhand evenwel zien wij en den resident van Venetie en den ambassadeur van Frankrijk hunne huizen voor de godsdienstoefeningen weder openstellen. Indien wij een weinig de gebeurtenissen vooruitloopen met te vermelden, welk in de volgende jaren het lot der kapellen was, het is opdat de lezer als met één blik de gansche zaak kunne overschouwen. Zestien jaren dan na het voorgaand plakaat werd er bij de staten ingediend «een lange en serieuse remonstrantie van de Gedeputeerden van de Zuidhollandsche Synodus» van de predikanten, die het in hatelijkheid en waakzaamheid van de burgelijke beambten wonnen, verzoekende, «dat er ordre mogte werden gesteld, dat er in de huizen der genoemde gezanten niet in de Nederlandsche taale» zoude worden gepredikt. Den 26sten Maart 1642 werd hierop de resolutie genomen «den Ambassadeur van Vrankrijk en den resident van de Republicque van Venetien in serieuse termen» kennis te geven, dat zij zich daarvan in 't vervolg te onthouden hadden, alsmede van «eenige pausselijken dienst.» (1)

De klagte van de heeren der synode werd een jaar later (blijkens resolutie van den 1sten April 1643) gevolgd van een remonstrantie van den kerkenraad alhier in 's Gravenhage. Al weder was er in het huis van den gezant van Frankrijk, ofschoon afwezig, in de nederduitsche tale gepredikt. Maar wat erger was, de ambassadeur van Portugal had «selfs in het huis van den staat begonnen te onderneemen groote bijeenkomsten van allerlei conditien van menschen toe te

(1) Kerk. Placaatb. II, 350.

staan.» De resident van Venetië bleef ook onverbeterlijk. (1) Oude klagten, oude bedreigingen, maar zonder het gewenschte gevolg. Wisten de gezanten de verordeningen der Hoogmogenden te verijdelen of waren de officieren nalatig in ze te volbrengen? Dit is zeker, dat de kerkenraad van 's Gravenhage op zijne klagt moest terugkomen en dat, ingevolge van die herhaalde remonstrantie, den 8sten Julij 1645 de resolutie werd genomen: dat van wege haar edele Groot Mog. aan den hove provinciaal in serieuse termen zou worden aangeschreven, om aan die verboden exercitiën van de pauselijke religie in de huizen der gezanten een einde te maken. (2)

Twee plakaten en zes resolutiën troffen in een tijdsverloop van acht en twintig jaren de uitoefening der katholieke eeredienst in de kapellen der gezanten. Maar het was of met de hardnekkigheid der vervolging ook de moed en het getal der roomschen aangroeide. De Voorzienigheid, die meewarig nederzag op de zoo wreed verdrukte en tevens zoo onderworpen geloovigen, was zigtbaar met hen. De geschiedenis van de tweede vijf en twintig jaren der eerste helft der XVIIe eeuw strekt daarvan ten bewijze. Is het een tijdvak van onderdrukking van de zijde der menschen, 't is ook een tijdvak van zegeningen Gods. Schetsen wij in korte trekken de licht- en schaduwzijde van dit tafereel.

De gevangenneming van pater Tack had de gemeente met angst en ontsteltenis geslagen. De zendeling, die hem was opgevolgd, kon daarom naauwelijks een onderkomen vinden, en lang dwaalde hij buiten 's Hage om, eer men hem in de stad durfde huisvesten. Veilig echter was de priester nergens. Nu was het een Franciscus Vaux, die als een ander Saulus magtsbrieven van de staten had gekregen, om papen en jesuïeten te vangen en te kerkeren. (3) Dan was het de officier, die met zijn wachters in hinderlaag lag, om Rommelius of zijn medegezel op het uitoefenen van hun priesterlijke bediening

(1) Aldaar bl. 353.
(2) Aldaar bl. 355.
(3) Dezen papen-jager viel pater Nicolaas Borluyt, zendeling te Leyden, op zijne reis naar Delft, te 's Hage in handen. Zie hierover de *Notulen van den Hove* 7 October 1626. (Rijksarch.)

te betrappen. Verwoestten de spaansche troepen het overijsselsche te vuur en te zwaard, in den Haag voelden de katholieken er den weerslag van, als hadden zij of hunne priesters de schuld der gekeerde oorlogskans. Nieuwe bevelen tot uitvoering der oude plakaten, door den stadhouder den beambten op het hart gedrukt, volgden elkander op. Gebeurde het dat de predikanten in de hofstad vergaderden, dan werd de ijver der regering door hun weegeklaag geprikkeld, en de arme katholieken waren ten prooi aan allerlei knevelarij (1634 en 1644). De tegenwoordigheid der staten, vooral in 1647 dikwijls en in grooten getale te zamen, om over de aangelegenheden des vredes van Munster te beraadslagen, was immer een tijd van beproeving voor leeken en priesters. Het gevolg van dit alles was dat, al hadden de geestelijken in dien tijd een min of meer vast verblijf, de godsdienstoefeningen echter nog altijd ter sluiks in de woningen der burgers moesten plaats vinden. Zelfs was de priester soms gedwongen zijn woonhuis een tijd lang te verlaten en zich van vergaderingen gansch te onthouden, wanneer het gevaar van beboeting of verbanning al te dreigend scheen (1635 en 1641). Drie honderd kroonen had men onlangs moeten neertellen tot losprijs van den gevangen pater Goetgebuer (1634). Genoot men eenige «politieke tolerantie» het was, omdat men die vrijheid aan de magistraat met goud betaalde. (1) Wat al offers werden er van de schamele gemeente gevorderd!

Welke menschelijke zaak hadde onder zulke omstandigheden, wij zeggen niet, gebloeid, maar in stand kunnen blijven? En desniettemin was in de laatste vijf en twintig jaren de katholieke zaak met rassche schreden vooruitgegaan. Het getal priesters (2) was van twee op vijf gebragt en toch

(1) In 1629. «Hagensibus utcunque felix hic annus fuit, et eo currente paene illis stetit sua illa qualiscunque libertas, quam exeunte altero a magistratibus iniquis pensionibus redemerant» (Goetgebuer.)

(2) Rovenius noemt in zijne *Descriptio* in 1622 opgemaakt: drie seculiere priesters, Engelbertus Kenniphove, Jacobus Everdingen en Schenkel. Kenniphove werd in 1643 vervangen door Franciscus Eelkens. In de statie der sociëteit waren van 1627 af altijd twee paters. Hunne namen vindt men in de Bijlage.

waren die werklieden niet in evenredigheid van den rijken oogst. Het sterfberigt (1) van pater Rommelius kan er ons een denkbeeld van geven. Wij ontleenen er de volgende bijzonderheden aan.

Toen pater Rommelius te 's Hage kwam, wij hebben het reeds gezegd, was er niemand, die hem in zijn huis wilde opnemen. Later bij een aanzienlijk ingezetene gehuisvest werd zijn ijver om de gevaarvolle omstandigheden zoo beperkt, dat hij zelfs op kersdag naauwlijk zes of zeven personen durfde vergaderen. En uit die nietige beginselen is de goede zaak, onder den zegen van God en door den ijver des zendelings, dermate in aanwas toegenomen, dat men in het jaar (1649) waarin hij overleed, meer dan vijftig huizen telt, die voor onze godsdienstoefeningen open staan. Elken zon- en feestdag wordt er in den Haag driemaal, en op de dorpen daar buiten tweemaal, gepreekt. Tot de heilige sacramenten der biecht en des altaars naderen zoovelen, dat wij in één jaar tijds meer dan twintig duizend heilige hostiën hebben uitgedeeld. Niet zelden gaan er drie of vier honderd op een dag ter H. Tafel. Het getal doopelingen is meer dan honderd vijf en twintig in 't jaar, en vijf honderd kinderen, in vijf klassen verdeeld, komen om in de christelijke leering onderwezen te worden. Schitterende uitkomsten voorwaar! Ja, was het een tijdvak van vervolging, het was ook een tijdvak van zegening.

Na deze inleiding zal het duidelijk zijn geworden onder welke omstandigheden de koninklijke kapel van Spanje in 1649 geopend werd. Hare geschiedenis zullen wij in de volgende hoofdstukken, volledig zooveel het mogelijk is en beknopt tevens, uiteenzetten.

---

(1) Misschien beter zijne *levensschets* genoemd, opgemaakt door een zijner medebroeders in het jaar van zijn overlijden 1649. De lezer bedenke dat hier alleen spraak is van de statie der sociëteit. Bij gebrek aan berigten over de andere statiën, wier geschiedenis ongetwijfeld niet minder belangrijk zal wezen, kan uit de voorhanden zijnde bescheiden genoegzaam tot den algemeenen toestand besloten worden. Evenwel dient men niet uit het oog te verliezen, dat de jesuïeten wel de minst bevoorregten zullen zijn geweest, wanneer er soms « tolerantie » betoond werd.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE KONINKLIJKE KAPEL VAN SPANJE, VAN DE KOMST VAN DEN GEZANT IN 1649 TOT ZIJN VERTREK IN 1702.

De vrede, in 1648 te Munster gesloten tusschen den koning van Spanje en de staten der vereenigde provinciën, had onder meer de zending van een gezant naar 's Gravenhage ten gevolge. Doch eerst in 1649 werd Antonie Brun tot vertegenwoordiger van Spanje bij de republiek benoemd. Hij kwam in Junij in den Haag en werd er ontvangen met de eer, die men den ambassadeurs van gekroonde hoofden gewoon was aan te doen. (1) Al aanstonds toonde hij zich een ijverig verdediger der katholieke belangen, met op te komen voor sommige geestelijke goederen in de meijerij, door de staten tegen het verdrag in beslag genomen. Niet lang daarna, den 13[den] April 1650, diende hij bij de gedeputeerden van Haar Hoog Mogenden een lijst van klagten in over het schenden van het tractaat en be-

---

(1) Van Aitzema, *saken van staet en oorlogh.* 'sGravenh. 1670. III, bl. 480 vlgg. Wagenaar, *Vad. Historie* XII, bl. 44, 119, 373, 377.

paald over het plakaat (14 April 1649), dat den katholieken geestelijken verbood in deze landen te komen, en tengevolge waarvan er reeds twee gevangen genomen waren.

Het volgend jaar 1651 werd in den Haag de groote vergadering der staten gehouden. Daar kwam ook het punt van religie ter tafel en de eindbeslissing was: dat de plakaten tegen de « paus-gezinden voor dezen geexecuteert, sullen blijven in haer vigeur, ende oock strictelyck na haeren forme ende inhouden worden geexecuteert. » Vervolgens, dat op het « licentieus inkomen van de geestelijckheyt een alsulck temperament ende ordre zal worden beraamt, als sonder krenckinge van 't tractaat van vrede 't best kan geschieden. (1)

Eer nog deze artikels hunne bekrachtiging erlangden, kwam den 10den Februarij 1651 een plakaat der staten-generaal « tegenwoordigh staetsgewijse vergadert in 's Gravenhage » de uitoefening der katholieke godsdienst in de kapellen der gezanten verbieden, voor zoover anderen dan de ambassadeurs of hunne familie en gevolg daaraan deel namen. (2)

De spaansche gezant drong, volgens Wagenaar, in het begin van 1653 sterk aan « op het verleenen van vrijheid aan de roomsche geestelijken, om hier te lande te verkeeren, » maar de staten hadden geene ooren naar dat billijk verzoek en het antwoord was eene nadere resolutie van 15den Augustus 1653, « waer bij de Ingezetenen van Hollandt verboden werdt de exercitie van de pausselijke religie in de huysen van de ambassadeurs bij te wonen. » Terwijl de uitheemsche ministers namens HH. GG. MM. door den raadpensionaris de Wit werden verzocht en vermaand: « Yeder in den sijnen soodanigen ordre te willen stellen.... dat binnen hare respective huysen geene sermoenen, of ander geestelijcke diensten mogen worden gedaen in andere talen als in haer eijgen [!] enz., » lieten de staten van de provincie op denzelfden dag de ingezetenen, van den « raadthuyse » met de reeds bekende straffen

(1) Art. 5 en 6 der *Naerdere Unie*.

(2) Het plakaat ging uit van de staten van Holland en West-Friesland, doch de considerans was « alsoo bij de... Staeten-Generael ... verstaen en geresolveert is, enz." Kerk. Placaatb. I, 593.

tegen het bijwonen dier godsdienstoefeningen voor de zoovelste maal bedreigen. (1)

Uit het laatste plakaat blijkt, dat er in de huizen van verscheiden gezanten «seer groote versamelingen ende bijeenkomsten, zelfs van onse onderdanen ende ingezetenen, werden gemaeckt ende gehouden.»

Met den gezant harer katholieke majesteit was er ook een kapelaan, Thomas Crom, een jesuïet, naar den Haag gekomen. Bij dezen pater werd door den apostolischen vicaris kort daarna een seculier priester, de Metz, gevoegd, die onder de hoede des spaanschen ministers tevens als pastoor van Scheveningen werkzaam was. «Beiden — het zijn de eigen woorden van Jacobus de la Torre — de Metz en Crom kwamen om strijd, zoowel door preken als catechetische onderrigtingen, even goed onzen landgenooten als den lieden van vreemde natiën ter hulp, en Zacharias de Metz hadden wij tevens tot pastoor van het dorp Schevelingen aangesteld». (2) Daar er onmiddellijk te voren sprake is van den gezant Brun, bij wien deze beide geestelijken gehuisvest waren, zoo mag men aannemen, dat de plakaten van 1651 en 1653 ook doelen op de godsdienstoefeningen in de spaansche kapel. Bewezen is het, dat in 1649 Thomas Crom den gezant naar den Haag volgde en niet onwaarschijnlijk, dat van den beginne af de kapel der ambassade voor het publiek toegankelijk was.

Deze gelegenheid kwam den katholieken zeer te stade, want daar men eerder geneigd was « tot gracie dan tot rigueur » in het toepassen van de strafbepalingen op de vergaderingen in de kapellen der gezanten, (3) zoo achtten de geloovigen in die bedeplaatsen zich veiliger, dan in de vergaderingen hunner eigen priesters. De aanstelling van een nieuwen en inhaligen fiscaal in 1653 en de onafgebroken zittingen der staten veroorzaakten gedurende vijf maanden bange oogenblikken aan geestelijken en leeken. Gelukkig dat de kapelaan des spaanschen

(1) Kerk. Placaatb. I, 594 en 595.

(2) De apostolische vicaris De la Torre in zijne *Relatio seu Descriptio status religionis catholicae....* in 1656 opgemaakt. *MS.*

(3) A. W. Kroon (*Beschrijving van 's Gravenhage*, bl. 308), zegt dat hem dit uit de notulen van het hof van Holland gebleken is.

gezants door zijne buitengewone gaven den staten en aanzienlijken protestanten eerbied en ontzag wist in te boezemen. Er stroomde dan ook een vloed van toehoorders naar zijne preken. (1)

Antonie Brun en zijne huisvrouw stierven in 1654, naar wij vermoeden, aan de pest, die in dit en het volgend jàar met voorbeeldelooze hevigheid de provincie Holland teisterde. Het getal slagtoffers beliep in 1655 te Amsterdam 14317, te Leyden ongeveer 14000. Van 's Gravenhage vinden wij alleen aangeteekend, dat de edelmoedige offervaardigheid der katholieke priesters de bewondering der protestanten gaande maakte. Op één dag had daar soms een enkel zendeling aan 7 lijders de laatste troostmiddelen toegediend. Een aanzienlijk cijfer voorzeker in verhouding der toenmalige katholieke bevolking. Gaarne had men een afzonderlijk huis voor roomsche pestlijders zien ingerigt, en de bediening er van aan een der drie zendelingen van de sociëteit opgedragen; maar die poging der jesuïeten leed schipbreuk en daar zij nu in de noodzakelijkheid waren bij zieken en gezonden te komen, zoo begonnen eenige voornamen hunne woningen voor de godsdienstige vergaderingen te weigeren of de stad te verlaten.

Dat de kapelaan des spaanschen gezants zich als aalmoezenier van het pesthuis heeft aangeboden, zou men welligt uit deze weinige woorden der jaarlijksche verslagen mogen afleiden: «Thomas Crom heeft het gansche jaar na de dood van zijne Excellentie den gezant Brun en diens echtgenoote, ook dat jaar overleden, de kapel des spaanschen ministers opgehouden; hij wijdde zich toe aan vele zieken en onderscheidene zaken, terwijl hij uit het verblijf des gezants naar onze gemeenschappelijke woning (in de Nobelstraat) was overgehuisd.» Eer nog de opvolger van Brun te 's Gravenhage was aangekomen, verliet Crom deze stad, om in het leger des konings het ambt van

(1) Volgens de jaarlijksche verslagen van 1653. Deze verslagen, «litterae annuae» genoemd, werden door een der zendelingen telken jare opgemaakt en vervolgens naar Rome opgezonden, waar zij nog voor het meerendeel bewaard zijn gebleven. Na het handschrift van Goetgebuer, die in 1642 overleed, waren zij een onzer voornaamste bronnen.

hoofdaalmoezenier waar te nemen. In deze op zich zelve reeds moeijelijke bediening was het zijne gewoonte, zijne onderhoorige ambtgenooten te sparen en zich de lastigste werkzaamheden voor te behouden.

Franciscus Baes kreeg in Februarij 1655 zijne benoeming van kapelaan bij den gezant Don Estevan de Gamarra, die in diezelfde maand den spaanschen koning bij de staten kwam vertegenwoordigen (1).

Volgens eene geloofwaardige getuigenis, uit den mond des apostolischen vicaris de la Torre zelven, deed deze staatsdienaar veel goed aan de katholieke zaak ten onzent. «In den Haag, zoo zegt de prelaat in zijn verslag, waarschijnlijk in 1655 opgemaakt, daar het in 1656 den H. Vader door hem werd aangeboden, «in den Haag is ook een gezant van hare katholieke majesteit, thans Don Estevan de Gamarrha, die door de bescherming, welke hij aan de geestelijken en katholieken zoowel in deze provinciën als in 't bijzonder hier te 's Gravenhage verleent, en door de gedurige godsdienstoefeningen, welke hij in zijn huis doet houden, tot troost der Hagenaars en der katholieken van de naburige dorpen, zeer veel bijdraagt tot voortplanting van het geloof in onze streken. Hij heeft een pater der sociëteit van Jesus bij zich, Petrus Baers [sic.] Zijn voorganger, Antonie Brun, had er ook een uit dezelfde sociëteit, Thomas Crom, en een ander wereldgeestelijke, Zacharias de Metz.... mijn medehelper [thans in 1656].» Dan volgt de lofspraak op deze twee zendelingen, door ons den lezer reeds medegedeeld.

Het bovenstaande wordt door een tijdgenoot en medebroeder van Baes bevestigd.

«De spaansche gezant.... heeft een der onzen, Franciscus Baes, bij zich genomen. Terwijl hij dezen ijverigen prediker aanwakkert en verdedigt, en de gretige toehoorders wat al te ruim (in zijne kapel) binnenlaat, heeft hij de pijlen des nijds op zich voelen afgerigt en het geweld der in woede ontstoken protestanten moeten lijden. In vollen vrede toch is hij inge-

(1) Van Aitzema. Wagenaar.

sloten door een talrijke wacht, die des daags en des nachts bij zijn paleis heeft post gevat, ten einde niemand buiten de huisgenooten de godsdienstoefeningen bijwone (1). Doch het verdroot eerder den wachters dan den godsdienstigen Hagenaars. Hun ijver werd niet uitgedoofd maar aangevuurd door die gewapende magt, ik weet niet om welke valsche reden nog meer verbitterd, omdat de Waldenzen, naar men zeî, eene zware nederlaag van den hertog van Savoije geleden hadden. Toen hadt ge in den Haag en alom in de andere steden, geschriften zien uitgestald en door marktschreeuwers rondgevent, waarin men verkondigde dat het bloed dier onschuldigen om wraak riep. Welken uitslag eindelijk die jammerkreten en nog meer de overal gehouden inzamelingen, om de overgebleven en in de bergen verstrooide Waldenzen te ondersteunen, hebben zullen, zal de tijd leeren. De verstandigen houden het er voor, dat het in Engeland, Frankrijk en Holland niet uit christelijke liefde is gedaan, maar om een reden tot oorlogsverklaring te hebben, en met de hulp van Cromwell, den aanlegger van dit plan, de protestantsche godsdienst in Italiëns boezem vooral, zoo het mogelijk ware, gewapenderhand in te voeren.» (2)

Die zonderlinge wijze van wederwraak was de reden, dat men gedurende eenige maanden in den Haag in de huizen der burgers geen godsdienstoefening durfde houden. Van daar een meer dan gewone toeloop naar de kapellen der gezanten en vooral naar die des spaanschen ministers. Verbolgen als zij waren op die paapsche stoutigheid, namen de staten in December 1655 eene resolutie, welke wij, als een officieel stuk tot onze geschiedenis behoorende, in haar geheel laten volgen (3).

«Resolutie, ordre tegen de paapsche conventiculen ten huise van den ambassadeur van Spagne. Den 11 December 1655.

«Is gehoord het rapport van den heer pensionaris Slingeland, en andere haar edele groot mog. gecommitteerden, hebbende in gevolge en tot voldoeninge van der selver resolutie commis-

(1) Dit schijnt eerst na de resolutie van 11 Dec. 1655 geschied te zijn.

(2) Pater Franciscus van der Meersch, overste der zendelingen van de sociëteit 1652—56. Wagenaar XII, 480 vlgg. Er werden in ons land 201,022 gulden en 7 stuivers ingezameld.

(3) Kerk. Placaatb. II, 370.

soriaal in date den 7 deeser loopende maand, den heere ambassadeur van Spagnien alhier residerende, uit den naame en van weegen haar edele groot mog. versogt, ten einde deselve soodanige ordre soude willen stellen, en die voorsieninge doen, dat tot den gepretendeerden godsdienst t'zijnen huise voortaan aan niemand en werde geadmitteert als die van desselfs familie, sonder meer: Waar op zynde gedelibereert, en gelet, dat den gemelden heer ambassadeur niet heeft gelieven aan te neemen, haar edele groot mog. daar inne satisfactie te geeven, is in conformiteit van de voorgeroerde haar edele groot mog. resolutie van date den 7 deeses, goedgevonden en verstaan, dat den president en raaden van den hove sullen worden gelast, gelijk deselve gelast werden mits deesen, door wagten omtrent de huisinge van den meergemelden ambassadeur te stellen, op de uuren dat den gepretendeerden godsdienst aldaar werd gepleegt, den toegang tot deselve huisinge effective te beletten, aan alle die geene die niet zijn van des selfs familie, of t'sijnen huise eenige noodzakelijke boodschappen hebben sullen; des werden de heeren gecommitteerde raaden mits deesen meede versogt en gelast, aan die van den voornoemden hove t'haarer requisitie te doen hebben alsulke behulpmiddelen, het zy van officieren en wagten, uit de guardes van haar edele groot mog. of andersints, als die van den selven hove sullen oordeelen tot uitvoeringe van de voorgeroerde haar edele groot mog. goede intentie van nooden te hebben.»

Datzelfde jaar was er nog een besluit, niet van de regering des lands, maar van de heilige vergadering tot voortplanting des geloofs uitgegaan, waarbij de werkkring van de kapelanen der gezanten in de bediening der sacramenten tot de ambassadeurs, hunne bloedverwanten en bedienden beperkt werd. Wat tot deze verordening aanleiding gaf, is ons nergens, hoe ijverig wij ook zochten, gebleken. Was het decreet der bovengenoemde vergadering eene straf voor begane overtredingen, een bedreiging voor de toekomst, of beide te zamen? Was het een verschansing, door de la Torre opgeworpen, om er zich in het vervolg achter te verschuilen, zoo de overige gezanten, evenals Gamarra, zijn bloedverwant, voor hunne kapelanen eene soortgelijke magtiging zouden willen bekomen?

Was het een wapen — wie zou het gelooven? — gesmeed door een invloedrijk gezant, om er zich op een ambtgenoot mede te wreken — een wapen, ook later tegen hem gekeerd? (1) Wat er ook van zij, dit staat vast, dat noch de vicaris noch de nuntius door dit decreet zich de handen gebonden achtten, om ten gunste der kapelanen een uitzondering op deze verordening te maken. Zij hebben het getoond en deze geschiedenis zal er de bewijzen van geven. Dat de verordening haar ontstaan zou danken aan de reden, dat er buiten de kapellen der gezanten voldoende gelegenheid was voor de katholieken van den Haag en omstreken, om hunne pligten waar te nemen, dit mag op historische gronden, naar onze bescheiden meening, volmondig ontkend worden. (2) Doch wij zouden te ver af-

---

(1) Zie in de eerstvolgende aanteekening aan het einde.

(2) « De weigering dezer vergunning (om aan de geloovigen de sacramenten te bedienen) was voornamelijk daarop gegrond, dat er geene behoefte tot het afwijken van den regel bestond. Er was sedert de eerste helft der zeventiende eeuw door den Pastoor van 's Gravenhage een bedehuis in de Oude Molstraat gevestigd, en volgens het verdrag van 1626 bezaten de jesuïeten eene door twee geestelijken bediend wordende statie, die geplaatst was tusschen de Nobelstraat en de Jufvrouw Idastraat. In laatstgenoemde straat hadden de wereldlijke geestelijken in den loop der zeventiende eeuw nog eene statie opgerigt, en de Carmelieten waren in de Assendelftstraat in eene statie gevestigd; zoodat destijds (1655) *vier* door het geestelijk gezag erkende bedehuizen met de noodige priesters aanwezig waren.

« Het was daarom, dat de kapellen der gezanten voor de parochiale dienst [niet alleen, maar ook voor de uitdeeling aller sacramenten] overtollig werden geacht.» (*Handb. R. K. Eered.* 1860, bl. 212.)

Of in 1655 de haagsche katholieken in het rustig bezit waren van vier bedehuizen met de noodige priesters, durven wij in twijfel trekken. In 1666 nog vinden wij, dat de beide wereldgeestelijken, Hooft en Caesarius, hunne vergadering hadden gehouden « in 't huis van des keizers (van Duitschland) resident » en dat wel op den 10[den] en 31sten October — twee zondagen, een bewijs dat men nog niet enkel zich tot de bedehuizen in de Mol- en Jufvrouw Idastraat bepaalde en volgens onze meening rondzwierf. (Zie L. Marcquis *Eer-verlledi*[*gi*]*ngh*, 's Gravenhage 1668, bl. 11.) De jesuïeten hadden in 1655 wel een woonhuis, waarbij zich welligt van den beginne reeds een huiskapel bevond, later

dwalen, wilden wij alles, wat met dit besluit der heilige congregatie in verband staat, hier neerschrijven.

«Decreet der heilige congregatie tot voortplanting des geloofs, gehouden den 27sten Augustus 1655, waarbij tegenwoordig waren HH. EE. de kardinalen, met de aangelegenheden der missie van Holland en de vereenigde provinciën bijzonder belast:

De heilige vergadering, door regtmatige redenen daartoe bewogen, heeft vastgesteld: •

(1662?) door hen tot bedehuis ingerigt, maar zij hielden de godsdienstoefeningen daarenboven nu eens bij dezen dan bij genen ingezetene. Men vergete ook niet, dat maar één dezer beide paters het jus ad pastoralia had. De Carmeliet, pater Caesar a S. Bonaventura, die in 1647 — naar het *Handboekje*, bl. 207 — met vergunning van den vicaris Rovenius eene statie te 's Gravenhage, hoofdzakelijk ten dienste der fransche ingezetenen, oprigtte, werd in 1656 in zijne bediening geschorst en gelast Holland te verlaten, omdat hij als kapelaan des gezants (van Portugal?) zijne magt was te buiten gegaan. Uit dit feit zou men kunnen besluiten, of dat pater Caesar niets was dan enkel huispriester en dus geen statie bediende, of dat hij zich een onverdiend vonnis op den hals haalde. In 1659, zegt pater Rumoldus Smidts s. j., toen ik in den Haag kwam, waren er slechts twee seculiere geestelijken en twee paters der societeit, die de magt hadden om de pastoralia te bedienen. Of in later tijden, vooral na het uitbreken van het jansenisme, de kapellen overbodig waren, zal deze geschiedenis nader toonen. — In het voorbijgaan doen wij opmerken, dat daar pater Caesar a S. Bonaventura de eenige is, tegen wien de strafbepalingen van het decreet zijn uitgevoerd, de veroordeeling van dezen kapelaan voor de onschuld der anderen pleit, vooral daar men uit de gansche toedragt dezer treurige zaak kan afleiden, dat men zich jegens de overigen niet inschikkelijker zal betoond hebben. Bij het lezen van al wat er over deze veroordeeling, in uitgegeven en onuitgegeven bescheiden, staat opgeteekend, ontvangt men den pijnlijken indruk, dat er nog andere roerselen, dan ijver voor de onderhouding van een besluit, in beweging waren geweest. Bezwaarlijk verwijdert men het vermoeden, dat het decreet van 1655 werd uitgelokt, om den carmeliet, die bij den spaanschen gezant en eene portugesche prinses in ongenade was gevallen, wijl hij zich onder de hoede des franschen ambassadeurs had gesteld, er mede te treffen. De ijverzucht tusschen Spanje, Frankrijk en Portugal speelde er een groote rol in. (Zie *Bat. Sacr.* II, 461, Burgmeijer, *kerk. Nederland*, 1849 bl. 146, en vooral het HS. *Mémoires de la mission d'Hollande deservie par les Carmes dechaussez de la Province de Paris*, chap. 8.)

Dat het voor het vervolg aan de kapelaans of priesters der gezanten van vorsten, onder wat voorwendsel het zijn moge, niet zal zijn geoorloofd, de sacramenten te bedienen noch de biecht te hooren, dan van die gezanten zelven, hunne bloedverwanten en de bij hen inwonende huisgenooten; onder verpligting van ten zijnen tijde, aan den pastoor van de plaats eene lijst aan te bieden van deze bedieningen, op straf van in hun ambt en beneficie enz. te worden geschorst; en

Dat, wanneer gemelde gezanten worden teruggeroepen, of ophouden als zoodanig te fungeren, de bedoelde geestelijke magt der genoemde kapelaans of priesters insgelijks zal ophouden; — terwijl, ingeval deze laatsten zich vermeten, die magt alsdan langer uit te oefenen, zij met de daad zelve zullen vervallen in den ban, van welken zij niet dan door Zijne Heiligheid zullen kunnen ontheven worden, en zulks zonder dat hun eenige voorregten, uitzonderingen, vergunningen, magtigingen, gewoonten enz. zullen kunnen te stade komen.» (1)

Sedert vele jaren wijdden de zendelingen der sociëteit te 's Gravenhage ook hunne zorg aan de bewoners der omgelegen dorpen. Vooral pater Rommelius bebouwde dien akker met apostolischen ijver, en de oogst der geestelijke vruchten was door Gods milden zegen zoo rijk, dat hij den vicaris Rovenius verzocht werklieden ter inzameling te willen afzenden. De apostolische vicaris voorzag toen eenige dier landelijke gemeenten van priesters; maar bewilligde tevens in een ander verzoek des haagschen paters. Veur, Leydschendam en Voorburg zouden door de leden der sociëteit, met regt van opvolging, worden bediend, terwijl het den haagschen jesuïeten vrij zou staan naar de andere dorpen Rijswijk, Voorschoten, Wassenaar enz. uit te loopen, zoo men het noemde, en daar alle, ook de pastorele sacramenten, uit te deelen. In 1652 werd deze laatste bepaling in zooverre door den toenmaligen apostolischen vicaris gewijzigd, dat hij aan de zendelingen

(1) Zie het werkje *Concordata et decreta* Romae 1694, p. 23.

der sociëteit, te 's Hage werkzaam, de voortzetting toestond van hunne uitloopen (excursus) naar de naburige dorpen Voorburg, Voorschoten en Wassenaar, «zóó dat de oversten derzelfde sociëteit de hunnen in genoemde steden en plaatsen, waar zij dit zullen goedvinden, mogen verwisselen en doen vervangen tot welzijn der Kerk en hunner sociëteit.» (1)

Daarheen begaf zich dan op zijne beurt een der zendelingen, in het tijdvak waarvan wij spreken, driemaal ter week. Veelal na eerst in den Haag reeds een of ander dienstwerk verrigt en zonder spijs of drank genuttigd te hebben, dwaalde hij in het barre wintergetij langs duinen en onbegane wegen, soms tot de lenden door de opeengehoopte sneeuw badend, om er in stallen en schuren de heilige geheimen te vieren en den landbewoners de geestelijke hulp te verleenen. Tweemaal brak een zelfde pater op die gevaarvolle togten zijn arm, tweemaal viel een ander in de handen der beambten. Doch door geen moeilijkheden afgeschrikt beploegden zij met volharding dat ruime en vruchtbare veld.

Aan dien arbeid nam nu ook de genoemde kapelaan der spaansche legatie, pater Baes, een werkzaam deel, vooral daar hij in de stad buiten de koninklijke kapel, om den opgewekten wrevel der onkatholieken, weinig kon uitrigten (1656). In de kapel, zoo lezen wij, droeg hij dagelijks de heilige offerande op, hoorde daar biecht en predikte dikwijls (1658).

De deelname van den kapelaan in het buitenwerk, als wij het zoo noemen mogen, verligtte niet weinig den arbeid der beide paters in de statie gevestigd. Het gaf ook gelegenheid nog meer het heil der dorpbewoners ter harte te nemen, en in 1662 te Voorburg in den advent en in de vaste des zondags ook een namiddagoefening te houden. De ijver der landlieden, om op die uren het woord Gods te gaan hooren, wordt niet zonder reden geroemd, daar er niemand ontbrak, dan zij, die het huis te bewaren hadden.

Men zou zich vergissen, meende men dat de plakaten tot het verleden behoorden. Dat jaar hadden de predikanten weer

(1) Ibid. p. 45. Wij hebben ook een afschrift van een afzonderlijk voor deze concessie opgemaakte akte voor ons liggen.

klaagtoonen aangeheven over de groote inschikkelijkheid der ambtenaren. Dat misbaar vond weerklank bij de hooge regering, ofschoon deze meer vrees dan achting koesterde voor mannen, die door hun geschreeuw de onwetende gemeente tot onverdraagzaamheid opruiden. Sinds eenigen tijd hadden de geestelijken hun naam op de lijst der ingezetenen doen inschrijven. Den fiscaal wordt bevolen te onderzoeken, of er buiten de getolereerde nog andere waren binnen geslopen. Twee afgevaardigden doorreizen de gansche provincie, om ten platte lande hen op te sporen, die de papiste vergaderingen in hunne woningen doen houden. De beambten worden over hunne nalatigheid berispt, en een tijd lang was het den priesters vooral den jesuïeten geraden hun ijver te matigen. Ondanks alle voorzorg viel een hunner, terwijl hij zich op Allerheiligendag naar Voorburg begaf, den baljuw in handen, doch door de tusschenkomst des spaanschen gezants werd hij reeds twee dagen daarna op vrije voeten gesteld (1663).

De pest, die het volgend jaar ook te 's Hage vele slagtoffers eischte, bezorgde den zendelingen weer de vorige vrijheid. Dat de katholieke geestelijke zelfs de armste wijken, waar de geesel het hevigst woedde, ja tot negen keer in twee etmalen dezelfde besmette woning, met de meeste liefde en onverschrokkenheid tevens, binnen kwam treden, boezemde ook den anders minder gunstig gestemden protestant eerbied en bewondering in.

De katholieken van hunne zijde waren ijverig om op de stem des apostolischen vicaris den toorn des hemels te verbidden. (1) In alle bedehuizen werd het H. Sacrament gedurende veertig uren ter aanbidding uitgesteld, van den predikstoel tot boete en vernedering opgewekt, en talrijk waren zij, die met een rouwmoedig hart hunne zonden beleden, en door liefdadige giften aan hunne lijdende medebroeders de welverdiende straffen des hemels trachtten af te koopen.

In het bedehuis der jesuïeten stond een beeld der H. Moeder

---

(1) *Bat. Sacr.* II, p. 500, waar het herderlijk schrijven van Neercassel van den 1sten Sept. 1664 ter gelegenheid der heerschende ziekte. Wagenaar XIII, 138.

Gods, gehouwen uit den boom, waarin te Scherpenheuvel het wonderbeeld was gevonden. Tot de gezegende onder de vrouwen, door de Kerk de behoudenis der kranken genoemd, namen de geloovigen van 's Gravenhage dagelijks hun toevlugt, opdat Maria den straffenden arm des Heeren mogt tegenhouden. Terzelfder tijd, vermelden de berigten uit die dagen, werden ook de heilige Ignatius en Franciscus-Xaverius met veel godsvrucht vereerd, en vele gunsten door de tusschenkomst, zoo van de moeder des Heeren als van deze groote dienaren Gods verkregen, staan in de jaarboeken der sociëteit opgeteekend.

Toen echter deze plaag had opgehouden kwam de Voorzienigheid, gewoon hen die Zij lief heeft te kastijden, de katholieken op nieuw beproeven.

Niet enkel ten platte lande, waar de commissarissen van het hof van Holland, door de staten daartoe gemagtigd, alom de bedehuizen opspoorden en na ze opgespoord te hebben, sloten en verzegelden, maar ook in de steden en met name in den Haag was de vervolging dit jaar (1664) weer zoo hevig, dat men het niet wagen durfde de gewone vergaderingen te houden. Door de krachtige tusschenkomst van invloedrijke vrienden — de gezanten der katholieke vorsten welligt — werd die buitengewone volmagt den hove ontnomen (1665). (1) Naauwelijks was die tijding verspreid of vier ver-

(1) Blijkens het Kerk. Placaatboek I, 625 en den *Generaalen Index op de registers der resolutiën* waren het hof en de magistraten reeds bij resolutie van 30 Julij 1660 gemagtigd, om de plakaten tegen de pausgezinden te executeren. Bij resolutie van 6 Februarij 1665 werden, op voorstel der ridderschap, de presidenten en raden van den hove aangeschreven en gelast: « bij provisie en tot nader ordre te supersederen met alle besoignes ende executiën bij hun lieden in krachte van de authorisatie vervat in voorgaende H. E. Gr. Mog. resolutie van dato 30 Julij 1660, rakende de papen ende paepsgesinden ten platte lande, gedecerneert ende bij de hand genomen, te meer daer men bevindt, dat de officieren daer door in haer devoir gediscourageert zijn oftewel haer van haer schuldige pligt dispenseeren. »

De lezer houde het ons ten goede, dat wij niet alle van de staten, zoo generale als provinciale, uitgegane resolutiën of plakaten vermelden. « Het is pijnlijk voor een Nederlandsch hart, wij

zoekschriften kwamen de staten op den laatsten zittingsdag bestormen. Om deze verzoekschriften kracht bij te zetten, had men de ambachtsheeren en de zeven steden van Noordholland met Dordrecht voor het terugtrekken der genomen beslissing weten te winnen, doch alles te vergeefs. De staten volharddden in hun besluit. Zoo kwam er dan uitkomst van eene zijde, waarvan de katholieken het niet hadden durven verwachten.

De hartgrievendste kwelling echter was niet de verdrukking den katholieken aangedaan door lieden, die, misleid als zij waren, in de vervolging der roomschen waanden Gode een dienst te betoonen — neen de verraderlijke toeleg van eigen geloofsgenooten om onder de kinderen van hetzelfde huisgezin de toorts der tweedragt te ontsteken, was zeker de zwaarste beproeving, hun door God tot dusverre overgezonden.

Wij zijn een tijdvak genaderd, waar langzamerhand de duidelijkste voorteekenen de losbarsting van een lang in het verborgen smeulenden krater voorspellen, een krater, die in eigen boezem gevormd, aan eigen boezem dagelijks nieuwe brandstoffen ontleende en weldra in lichte laaije vlammen ontstoken, onder zijn vuurstroomen de katholieke godsdienst in de hollandsche zending dreigde te bedelven.

Het ergere den godsdienstigen lezer niet, wanneer hij verneemt, dat juist de mannen door den H. Stoel met het bestuur en de zorg dezer zending belast, dat de apostolische vicaris en sommige geestelijken die betreurenswaardige scheuring onder de katholieken van Nederland hebben bewerkt. Veeleer moge hij de hand der alwijze Voorzienigheid erkennen in de

---

zeggen het een warm katholiek, den heer J. A. Alberdingk Thijm in alle opregtheid na, oorkonden te doorlezen met het bepaalde oogmerk om daar datgene uit op te teekenen, wat eene klare en overvloedige getuigenis aflegt van de vervolgingen die Nederlanders tegen Nederlanders hebben ingesteld.» Zoo wij het deden, het was wel het minst om «de grieven van toen tot stoffe voor huidige klachten te willen maken» (*Volks-Alm. voor Ned. Kath.* 1857 bl. 324.) Men vindt daar (bl. 328) eene lijst der voornaamste plakaten, door de generale staten tegen de katholieken uitgevaardigd. Zie ook *de Katholiek*, Deel I, bl. 415 en *Handboekje R. K. Eeredienst* 1862, bl. 416 vlgg.

leiding harer uitverkorenen langs allerlei moeilijke paden, en zich spiegelen aan de onkrenkbare trouw van zoovele voortreffelijke priesters, waaronder met eere de pastoor van St. Jacob, de apostolische vicaris Joannes van Bijlevelt dient vermeld, die zich liever ballingschap en vervolging getroostten, dan het der Kerk gezworen woord meineedig verbreken.

«Joannes van Neercassel, in 1663 tot apostoliesch vicaris der zending aangesteld, had, volgens een geleerd en eerwaardig schrijver, (1) in Frankrijk groote gemeenschap gehouden met de hoofden der jansenisten en was zelf daardoor in verdenking geraakt. Maar voordat hij het medehelperschap (van Balduinus Catz, zijn voorganger) aanvaardde, had hij zich gezuiverd, door de pauselijke constitutie tegen de jansenistische dwalingen zonder voorbehoud aan te nemen.»

«De bisschop van Castorië (dit was de titel van Neercassel) heeft echter tot het einde zijns levens volgehouden de hoofden der secte te eeren. Aan hem is het voornamelijk toe te schrijven, dat zoovele wederspannige, met onkatholijke gevoelens besmette geestelijken uit Frankrijk en België herwaarts overgekomen zijn, die het vergift der dwaalleer in de Nederlandsche zending meer en meer verspreid hebben.»

Onder hem vormde zich, gelijk een scherpzinnig beoordeelaar in *de Katholiek* (2) aanteekent, «de partij, die onder Codde zoo heilloos zich vertoonde.» Teregt meent daarom diezelfde geschiedkundige, dat het niet genoeg is de partijgangers in dien tijd «wederspannigen, zelfs niet, hen scheurzieken te noemen; zij zijn jansenisten en waren het eer zij zich afscheurden, eer zij zich wederspannig toonden.»

Zij, die het ongeluk hadden niet in te stemmen met de leering, door de hoofdleiders der beweging verkondigd, en vooral zij, die het wagen durfden voor een tegenovergesteld gevoelen uit te komen en diensvolgens te handelen, waren, het valt ligt te denken, der partij een last en hinderpaal, dien men wel

(1) Wijlen Z. D. Hgw. F. J. van Vree in zijne inleiding vóór de vertaling van: T. Backhusius, *Verhaal van hetgene Z. B. van Espen (en anderen) betrekkelijk de Nederlandsche zending verrigt hebben. Inleiding, XXX.*

(2) *De Katholiek*, Deel I, bl. 447.

niet terstond uit den weg ruimen kon, maar toch langzamerhand zou trachten onschadelijk te maken.

De jesuïeten hadden, in Frankrijk en België vooral, sinds lang de plannen der jansenistische partij ontmaskerd en belemmerd. Dat had hun vele vijanden bezorgd, die niet nalieten, waar zij slechts konden, zich wraak te verschaffen. Sommigen onder de geestelijken dezer gewesten hadden ongelukkigerwijze in de scholen dier mannen met de beginselen eener later veroordeelde leer, ook den afkeer tegen de sociëteit, die zulke beginselen bestreed, ingezogen en herwaarts medegebragt. Was het dan te verwonderen, dat ook zij, eerst in het geheim en bedekt, later met open vizier de leden der sociëteit in hunne bediening zochten te hinderen?

Het getal geloovigen dat de vergadering der jesuïeten te 's Hage bezocht, was langzamerhand zoo toegenomen, en de ruimte der plaats, waar men de godsdienstoefeningen hield, nog altijd zoo bekrompen, dat er op de dagen, wanneer de Kerk het mishooren gebiedt, noodzakelijk driemaal gelegenheid moest zijn, opdat allen aan die verpligting zouden kunnen voldoen. Men rekende reeds in 1653 het getal kerkbezoekers in elke dienst op meer dan 300. Daarom was het eenen der twee zendelingen, die de statie bedienden, toegestaan alsdan tweemaal de heilige mis op te dragen.

Deze op zulke billijke gronden steunende vergunning werd hun in 1668 ontnomen, en daar de sociëteit, volgens een vroeger gesloten verdrag, slechts twee paters in de statie kon zenden, zoo bleef er niets over, dan het treurend aan te staren, dat velen teleurgesteld en zonder hun pligt op zon- en kerkdagen te kunnen volbrengen huiswaarts moesten keeren.

Toen de spaansche gezant dit vernam, stelde hij zijne kapel ter beschikking der paters, die er, terwijl door een der gezantschapskapelanen de heilige offerande werd opgedragen, de gewone onderrigting hielden en de biecht der geloovigen kwamen hooren. Het was juist deze allernoodzakelijkste vroegdienst, welke men had moeten opgeven, zoodat vele dienstbaren van de bijwoning aller kerkelijke oefeningen verstoken zouden zijn gebleven.

Dat deze handelwijze van den gezant den vicaris mishaagde,

zouden wij opmaken uit de bejegening, welke de opvolger van den kapelaan Baes (die den 17den Maart 1670 was ontslapen) in datzelfde jaar van Neercassel moest ondervinden. Tot dien tijd had de kapelaan der spaansche legatie, gelijk wij vermeldden, ook aan den arbeid der overige geestelijken in en buiten de stad, een werkzaam deel genomen. Aan pater Malcot werd die vergunning geweigerd en slechts magtiging verleend, om de biecht der geloovigen in de kapel te hooren. Het was een intrekken van eene vergunning, die door een langdurig gebruik bekrachtigd (1) weldadig in die rampvolle tijden voor het welzijn der katholieken dezer gemeente gewerkt had. Ook de pauselijke internuntius te Brussel, tot wien men zich ter beslechting van het geschil had gewend, erkende het gewigt der aangevoerde beweeggronden; doch gaf in zijn antwoord aan den betrokken kapelaan den raad, om des vredeswille in de verordening van den vicaris te berusten.

Had Neercassel den kapelaan in zijnen ijver besnoeid, de zendelingen der statie wist hij in 1671 op sluwe wijze het regt om de dorpen te bedienen afhandig te maken. Hoe plegtig hun ook dit regt door twee zijner voorgangers verzekerd en door een bezit van vijftig jaren bestendigd was, door middel van invloedrijke vrienden, die de partij tot in de schaduw des pauselijken troons had weten te winnen, werd den jesuïeten het uitoefenen der geestelijke bediening, alleen het geval van de dringendste noodzakelijkheid uitgenomen, verboden in plaatsen van hunne zendingen (statiën) gescheiden en aan een anderen geestelijke toevertrouwd. (2) Deze beslissing was een verwijt voor het verledene en een verbod voor de toekomst, daar inmiddels de dorpen, vroeger door de haagsche jesuïeten mede bediend, door den vicaris aan anderen uitsluitend waren opgedragen. Zoo werd hun dan in 1671 een bij de concordaten gewaarborgd regt door een list ontnomen.

Deze betreurenswaardige feiten, die wij met leedwezen vermelden, waren slechts de voorboden van erger vervolging.

(1) Facultas longo usu roborata, zegt een tijdgenoot.

(2) Decreet van 21 Januarij 1671 *Concordata et decreta* p. 47. Zie ook van Erkel *Defensio Eccles. Ultraj.* Monum. CXXXV.

Over den kapelaan Carolus Malcot vonden wij behalve het boven verhaalde weinig bijzonderheden. Hij is de eerste, die een doopboek begonnen heeft. Uit dit register blijkt, dat zeker Heer Wouter, Dominus Walterus, zijn medehelper was. Het eerste doopsel, daarin opgeteekend, werd door pater Malcot toegediend den 25sten Mei 1670, het laatste den 12den Julij 1671. Ofschoon hij slechts één jaar hier verbleef, had hij het geluk niet weinigen, of uit de dwaling tot de waarheid, of van het pad der zonde tot den weg der deugd terug te voeren. Niet minder dan 17 bekeerden er zich in die tijdruimte tot het katholiek geloof. Op den dag van Maria-zuivering (1671), zoo teekent hij in zijn doopregister aan, deden zes bekeerlingen de geloofsbelijdenis en naderden vervolgens tot de H. Tafel.

Zoo wij niet gevreesd hadden de grenzen van eene schets te overschrijden, wij zouden in de vorige bladzijden menige, zelfs merkwaardige bekeering hebben kunnen mededeelen. Geen jaar, of er gingen onkatholieken tot de moederkerk over. Nu is het een voornaam advocaat van het hof van Holland (1612), dan zijn het twee adelijke jongelingen (1628), dan weder eene jeugdige maagd van goeden huize (1633), of eene dochter van een hooggeplaatst ambtenaar (1635), die de oogen voor het licht der waarheid ontsluiten. Zelfs tot het verblijf der dienaren en dischgenooten des prinsen drong de gezegende invloed der katholieke godsdienst door. De gewone hofprediker Franciscus Clouet, die helaas! zijn priesterlijk karakter door afval en een zoogenaamd huwelijk schandelijk onteerd had, herstelde door een opregte verzoening met God en de Kerk de vele ergernissen van zijn vroeger gedrag (1647). Twee jaren daarna lezen wij, dat een aanzienlijk engelschman en een welgezeten burger van den Haag, met nog 15 anderen in den schoot der Kerk werden opgenomen. Niet minder troostend voor den priester en stichtend voor de geloovigen was de standvastigheid door sommige leeken betoond, wanneer men het er op toelegde hunne gehechtheid aan de Kerk aan het wankelen te brengen. Een treffend voorbeeld hiervan gaven twee jeugdige meisjes, dat wij daarom den lezer, eer wij deze kleine uitweiding besluiten, willen verhalen.

Zij waren te Bergenopzoom geboren uit eene katholieke

moeder, maar protestantschen vader, die het ambt van drossaard vervulde. Doch toen de oudste der twee nog slechts twaalf jaren had bereikt, kwam de heer van Brochen, zoo heette de vader, te overlijden. Haar voogd, die aan de onmondige kleinen niet slechts hare bezittingen, maar ook den schat des geloofs wenschte te ontrooven, wist zich een volmagt te verschaffen, om, bij afwezigheid der moeder, de kinderen te ontvoeren en naar den Haag te doen overbrengen. Daar werden zij geplaatst op een protestantsche kostschool. Daags na hare aankomst wilde men ze met de andere kweekelingen naar de protestantsche kerk nemen, maar zij weigeren mede te gaan en dreigen, zoo men haar dwingt, in de volle kerk luidkeels te zullen schreeuwen. Daarop worden zij thuis gelaten. Geen kans ziende om door de huisdeur, welke met opzet goed gesloten was, te ontsnappen, komen zij op het denkbeeld om door middel eener ladder den tuinmuur over te klouteren. Zij hadden bemerkt, dat de schoolmeester ziek te bed lag en dat de eenige dienstbode, die thuis was gebleven, op de slaapzaal de bedden spreidde. Na deze, zonder dat zij het merkte, te hebben opgesloten, volvoeren zij haar plan. Op de binnenplaats van den buurman gekomen, kloppen zij daar aan, maar krijgen geen gehoor. Niettegenstaande het gesneeuwd had en koud was, hervatten zij moed en klimmen met dezelfde ladder, die zij mede den muur hadden overgetrokken, tot op het naastvolgend erf, waar zij ook te vergeefs trachten binnen te komen. Eindelijk na eene derde inspanning, gelijk aan de vorige, gelukt het haar door de deur van het derde huis, die openstond, te ontvlugten en in eene veilige woning te worden binnengelaten. Het gevolg hiervan was, dat zij voortaan bij katholieken werden opgevoed. (1664).

Carolus Malcot, die in den loop des zomers van 1671 naar België was vertrokken, werd opgevolgd door pater Ludovicus van der Beke. Zoodra deze te 's Hage kwam, ontving hij van den apostolischen vicaris de aan pater Malcot, althans aanvankelijk geweigerde en welligt later toegestane magtiging, om ook buiten de kapel des gezanten de heilige sacramenten

te mogen bedienen. (1) Was Neercassel gezwicht voor de kracht der aangevoerde redenen of voor de tusschenkomst van een gezant, dien men naar de oogen zag, zoo om zijn vermogenden invloed bij de regering hier te lande, als bij zijn eigen vorst, in wiens spaansche Nederlanden destijds een en later de beide theologische kweekscholen der hollandsche zending gelegen waren? (2)

Middelerwijl van der Beke de bediening van kapelaan der legatie bekleedde, werd de spaansche kroon eigenares van het groote gebouw en het daarbij behoorend terrein, vroeger het huis der heeren van Assendelft geheeten. In 1677 verkocht George Frederik de Renesse, baron van Elderen en Heer van Assendelft het gansche erf tusschen het Hooge Westeinde en de Laan gelegen en weleer zich uitstrekkende tot de straat, die er nog heden den naam van draagt, aan Don Emmanuël Francisco de Lyra, buitengewoon gezant van den koning van Spanje. Sedert dien tijd hebben de ambassadeurs van dat rijk er hun verblijf gehouden, tot aan de opheffing der legatie in 1807 en daar het wapen van Spanje in den voormuur prijkt, gaf het volk aan het huis den naam van Hof van Spanje.

Mag men de Riemer (3) aan wien wij de afbeelding en eenige dezer bijzonderheden ontleenden, gelooven, dan is eerst in latere tijden daarbij gevoegd een zeer aanmerkelijk gebouw, waarin de godsdienst «naar de plegtigheden van de Roomsche Kerke, zeer opentlijk» werd uitgeoefend. In een volgend hoofdstuk zal de gelegenheid zich aanbieden, den lezer eene beschrijving te geven van de koninklijke kapel, door de gezanten bij het hotel gebouwd.

---

(1) «1671 Ludovicus van der Beke negatam (patri Malcotio) facultatem impetravit ab Illmo Castoriensi absque ulla contradictione, quo primum Hagam venit, et ea hactenus utitur 1697, mense Oct., quo haec scribo». *Breve Cronicon MS.* p. 378.

(2) Te Leuven had de zending twee collegies: het oudste, het hollandsch collegie genaamd, het ander, weleer te Keulen gevestigd, maar in 1683 door Neercassel derwaarts overgebragt, het collegie van den hoogen heuvel. Vele geestelijken der zending waren, vóór het bestaan dezer beide inrigtingen, opgevoed in het paus-collegie.

(3) De Riemer, *Beschr. van 's Gravenhage* I, 2e st. bl. 747.

Het bleek ons niet van welk jaar hare stichting dagteekent. Men vergunne ons eene gissing te wagen, naar aanleiding eener schier onbeduidende aanteekening van den schrijver der kronijk (*breve cronicon*) der statie van de sociëteit te 's Hage.

«In 1682, zegt hij, verhuisden beide paters (van der Beke en zijn medehelper Bernardus Michiels) uit de woning des gezants en begonnen hun verblijf te houden in een huurhuis.» Ofschoon het adelijk huis der heeren van Assendelft reeds in 1677 werd aangekocht, zoo mag men veronderstellen, dat er nog eenige maanden, misschien jaren verliepen, eer het behoorlijk was toegereed en door de legatie betrokken kon worden. Het is zeer waarschijnlijk, dat de gezant er aanstonds op bedacht zal zijn geweest, bij zijne woning een kapel voor eigen gebruik niet alleen, maar ook voor het volk te doen inrigten. De katholieke gezanten toch stelden het zich ten pligt zoowel zelf de geboden der Kerk te volbrengen, als aan geloofsgenooten daartoe de gelegenheid te verschaffen. Daar nu de nieuwe kapel gebouwd is boven den stal en het koetshuis, waaraan zeker een onmiddellijke behoefte bestond, zoo is het natuurlijk te denken, dat eerst na de voltooijing van stalling en kapel, die volgens één plan en vermoedelijk gelijktijdig zijn opgetrokken, bezit werd genomen van het nieuwe hotel. Mogt evenwel deze laatste veronderstelling niet aannèmelijk zijn en moet men het er voor houden, dat de gezant of in zijn vorig bedehuis, of in eene voorloopige huiskapel, de godsdienstoefeningen ging bijwonen — dit meenen wij te mogen beweren, dat de kapelanen niet mede naar het nieuwe hotel overgingen en tot aan de voltooijing der kapel in het oude verbleven. Het ligt, dunkt ons, voor de hand, dat de maatregel om een verblijf buiten het huis der legatie te betrekken, genomen is ten gevolge van de stichting der nieuwe kapel, die als een vijfde kerk, misschien toen de aanzienlijkste of ruimste althans van alle, kon worden beschouwd, daar den kapelaan de magt was gegeven aan het volk, ook buiten de kapel, de heilige geheimen toe te dienen. Welligt had men reeds, bij den steeds toenemenden aanloop der geloovigen, vooral des nachts het ongerief van de inwoning der kape-

lanen ondervonden. Onze gissing derhalve is, dat de kapel kort na den aankoop van het huis en misschien omstreeks 1682 tot stand kwam.

Ook de paters der statie waren er op uit hun bedehuis te verbouwen. Hadden zij niet gevreesd op een voorstel van vergrooting een verbod van vertimmering te krijgen, zij zouden zeker voor de talrijke gemeentenaren een ruimer bedehuis hebben willen stichten.

De katholieken toch namen van jaar tot jaar in getalsterkte toe, zooals overtuigend blijkt uit de statistieke opgave der werkzaamheden door de beide zendelingen verrigt. In het jaar 1689 steeg het cijfer der gedoopten tot 150, dat der huwelijken tot 52 en aan 102 zieken waren de laatste heilige sacramenten toegediend, terwijl het getal biechtelingen in 1677 reeds tot 3000 en dat der kinderen in de christelijke leering tot 650 was geklommen, — een bewijs voor den ijver der geestelijken, maar ook van den aanwas der geloovigen. De gemeente, die gewoon was de kerk der wereldlijke priesters te bezoeken, schijnt niet minder te zijn aangegroeid, daar door den pastoor Joannes Hooft, onzeker in welk jaar, doch tusschen 1670—1680, het bedehuis in de Oude Molstraat aanmerkelijk werd verbouwd en verbeterd, in den vorm dien het nog heden bezit. (1) Over de verbouwing der jesuïetenkerk vinden wij in het meergemelde werk van den heer Kroon eenige zoo al niet volledige, toch voor het meerendeel juiste bescheiden. Wij nemen ze over en voegen er onze aanteekeningen bij.

In de zeventiende eeuw bestond hier eene kerk bediend door jesuïeten. Zij was gelegen tusschen de Jufvrouw-Idastraat en de Nobelstraat en had in beide straten een toegang. De ingang in de laatstgenoemde straat bevond zich in het tweede huis westwaarts van het Venduhuis, in de eerste bijna tegenover de kerk der jansenisten. Onzeker is het wanneer zich genoemde paters daar vestigden. Tack woonde in het huis van den heer Hendrik Purmerent, waar hij in 1621 voor de som van 12 gulden door den ontvanger werd aangeslagen. In

---

(1) *Handboekje* 1860, bl. 216, vergeleken met eene onuitgegeven beschrijving der genoemde kerk.

welke straat dit huis gelegen was weten wij niet. In 1635 hadden zijne opvolgers stellig een vast verblijf, ofschoon nog geen eigen huis, daar er vermeld staat: dat zij om de vervolging «hun huis voor eenigen tijd verlieten en bij vrienden gingen logeren.» (1) Of er reeds toen in of bij dat huis een kleine kapel was ingerigt, valt niet met zekerheid te zeggen, waarschijnlijk evenwel is het dat men, zoo spoedig de tijdsomstandigheden het vergunden, ook aan eene huiskapel (sacellum domesticum) zal hebben gedacht, zonder dat men daarom uitsluitend daar de godsdienstoefeningen hield. In 1661 ten minste had men een dusdanige bidplaats, waar het beeldje der H. Maagd, uit den wonderboom van Scherpenheuvel gehouwen, was uitgesteld. Nog in 1662 moesten de paters hunne woning verlaten en zeven weken lang in die van anderen schuilen, en welligt zullen zij toen nog, nu bij den een dan bij den anderen ingezetene, in min of meer daarvoor bestemde lokalen, de geloovigen hebben vergaderd. De wensch om bij hunne woning ook een bedehuis (oratorium) te hebben, schijnt echter omstreeks dien tijd verwezentlijkt te zijn, want wij lezen, dat in datzelfde jaar twee vrome zusters zich hadden aangeboden, om voor de paters een veel aanzienlijker verblijf, dan er tot nog toe bestond, tot het houden der godsdienstoefeningen in orde te doen brengen. Wel had het werk moeilijkheden in, doch men kwam ze te boven en zoo zouden wij denken, dat omstreeks 1662 het bedehuis, over wiens verbouwing wij thans gaan spreken, tot stand kwam, te meer daar er in 1664 niet meer van eene huiskapel (sacellum domesticum,) maar van een oratorium nostrum (ons bedehuis) in de jaarlijksche verslagen gesproken wordt. Afgescheiden van het woon- en bedehuis was er nog een katechismuskamer, waar men de kinderen in de christelijke leering onderwees. In dit onderwijs werd de geestelijke ijverig bijgestaan door godvruchtige maagden, klopjes geheeten, daar zij in de hitte der vervolging de geloovigen kwamen kloppen en inlichten, waar een priester de heilige geheimen zou opdragen.

---

(1) Nostris migrandum domo sua fuit ac divertendum ad amicos (Goetgebuer.) In 1652 woonden zij nog in een huurhuis, maar in 1656 reeds in een eigen.

Volgens een onuitgegeven *Mémoire* van 1691, in de fransche taal opgesteld, gaf de instorting van het bedehuis van zijne Excellentie den graaf de Berka den paters aanleiding, om het lokaal, waar zij hunne vergadering hielden, te doen onderzoeken. Het oude bedehuis der jesuïeten bevond zich noch aan de voor- noch aan de achterzijde onmiddelijk aan de straat, maar lag tusschen de huizen en dat wel op eene vierde verdieping. De zolder, voor kerk ingerigt, was 52 voet lang en 37 voet breed, gewelfd en van eene gaanderij, door pilaren ondersteund, voorzien. Jacob van Cleef, meester metselaar en protestant, verklaarde het kerkje bouwvallig. Derhalve werd er besloten, het bedehuis op den vlakken grond te maken. Men wilde op hetzelfde terrein blijven, en wat vroeger boven was, nu naar beneden brengen. Daartoe was, dachten de katholieken dier gemeente, geen vergunning van regeringswege noodig; «maar, zegt de memorie, de diepe eerbied, die de katholieken hebben voor hunne gezagvoerders, noopte hen hun plan mede te deelen aan het hof en de magistraat.» Beiden vonden er niets tegen en gaven daardoor stilzwijgend hunne toestemming. Den 16den October begon men de vertimmering, die zoo voorspoedig geschiedde, dat reeds het dak er op stond, eer iemand er bijna iets van gemerkt had. Doch zoo stil had men niet kunnen bouwen, of het wekte de achterdocht der protestantsche buren en van een predikant, die daarop groot alarm begon te slaan.

Op den 5den December 1690 verschenen voor de leden van het hof van Holland de predikanten Vollenhoven en Suggeraat, benevens de ouderling Barend Manschot, en leverden eene klagte in tegen het bouwen eener kerk der jesuïeten in de Nobelstraat. Het hof beloofde hieromtrent het noodige onderzoek bij de magistraat te zullen instellen. Hieruit bleek «dat die van Hage hadden gerefereerd, dat de kerk maar een weinig grooter zal zijn als vroeger» terwijl er tevens werd voorgesteld «om te conniveeren, omdat men met veel paapsche potentate in alliantie is.» Op dit gunstig advies der welwillende stedelijke regering werd er bepaald, de zaak voorshands niet tegen te gaan. Waarschijnlijk zijn de klagers ten dien opzigte van een verschillend gevoelen geweest, want daaraan alleen zal mogen toegeschreven worden, dat het hof weldra

op de zaak terugkwam en een nader onderzoek beval, ten gevolge waarvan op den 14den December van datzelfde jaar (1690) het besluit werd genomen nogmaals «met die van Hage te confereeren, wijl het hof inclineerde, om de kerk te sluyten en niet te dulden». De magistraat stelt andermaal voor de zaak «in stilte te doen passeeren», doch het hof, door de predikanten opgeruid, besloot (18 December) den bouw te doen staken. De griffier werd gemagtigd «zig te informeeren op de eigenaars» en dezen, alsmede den burgemeester, het bevel van staking bekend te maken. Des anderen daags (19 December) geeft de griffier verslag, dat de erfgenamen van den ouden advocaat Ravesteyn de eigenaars zijn. Vervolgens (20 December) berigt hij het hof ook den burgemeester Dedel te hebben verklaard, «dat het bouwen aan de Jesuiten kerk niet verder zou worden gedult», op welke mededeeling de stedelijke regering geantwoord had, dat zij dit voor «seer surgrievend soude opnemen». Het hof vond echter goed, dat de gecommitteerden van den hove den eigenaar van het huis, den procureur Jacob Ravesteyn, voor de balie zouden dagen en aanzeggen, «dat het hof verstond het bouwen te staken». Genoemde heer verscheen en verklaarde: «dat aan den hove sou worden gepareerd». 't Is duidelijk, dat de voorgenomen vergrooting wel een verbod van staking der werkzaamheden, maar niet van sluiting van het bedehuis ten gevolge had (1). Nogtans heeft de zaak eenigen tijd later voortgang gehad, want in een schrijven van 3 Mei 1692 drukt de generaal der orde, Thyrsus Gonsalez, zijne vreugde uit, dat er te 's Hage een nieuw bedehuis is toegestaan en geopend. De jaarlijksche verslagen verhalen ons hoe men tot die gewenschte uitkomst geraakte.

Maximiliaan Emmanuël, keurvorst van Beijeren, was in December 1691 door den koning van Spanje tot algemeen landvoogd der spaansche Nederlanden aangesteld. Alvorens zich derwaarts te begeven, bezocht hij den Haag, om er Willem III zijne opwachting te maken en zich met den vorst over de gemeenschappelijke belangen der republiek en België, beide met Frankrijk in oorlog gewikkeld, te verstaan.

---

(1) Vgl. *Notulen van den Hove* (Rijksarch.) *Handboekje*, bl. 222.

Reeds bij een vroeger bezoek had de gemeente den keurvorst de zaak van het nieuwe bedehuis aanbevolen, en reeds toen scheen zij, door middel van een invloedrijk tusschenpersoon — een aanzienlijk en door koning Willem zeer geacht protestant — een gunstige oplossing nabij te zijn. Doch de voorspraak van den keurvorst en zijn gezant en de welwillendheid van de stedelijke regering en andere vrienden stuitten af op de telkens van de zijde der predikanten opgeworpen moeilijkheden. Nu evenwel bleef het niet bij woorden. Den 28sten Maart 1692 kwam de drossaard het schriftelijk bevel van het hof voorlezen, waarbij verboden werd, in het oude lokaal nog langer de godsdienstoefening te houden. Reeds den 30sten Maart, op palmzondag, werd in het nieuwe kerkje, in der haast zooveel mogelijk daarvoor ingerigt, de eerste heilige Mis opgedragen.

In latere jaren is echter deze «van binnen zeer nette en kostelijke» kerk gesloten, doch hierover elders. (1)

Er rest ons nog een blik te werpen op de laatste jaren, die het vertrek des gezants van Spanje uit den Haag voorafgingen.

Den 29sten October 1685, omstreeks 12 ure, werden de beide jesuïeten der Nobelstraat op het stadhuis gedaagd. De tusschenkomst van den resident des keizers verhoedde evenwel het banvonnis, dat men tegen hen dreigde te zullen uitspreken. Intusschen gebood de magistraat de sluiting nu van deze dan van gene katholieke school, zelfs van het lokaal, waar de christelijke leering werd onderwezen. Deze strenge en onverdraagzame maatregel, van den kant eener anders niet hatelijke regering, vindt zijne verklaring in de volgende feiten.

Sinds eenigen tijd waren de bestuurders van sommige gemeenten, bij name van 's Gravenhage, Rotterdam en Utrecht, vooral om de herroeping van het edict van Nantes, tegen de katholieken meer dan ooit opgezet en verbitterd. Lodewijk XIV, koning van Frankrijk, had den protestanten van zijn rijk de keus gegeven tusschen katholiek worden of het land verlaten (1685). Velen hunner kwamen naar Holland, waar men de beleediging, aan protestanten in den vreemde aangedaan, op

(1) De Riemer, *Beschrijv. van 's Gravenhage* I, 1ste stuk, bl. 423.

de katholieke ingezetenen naar ouder gewoonte ging wreken. Overal hier te lande, maar bijzonder in de noordelijke provinciën werden de katholieken hevig vervolgd, zoodat het cijfer der roomsche bevolking in de hollandsche zending, in 1656 ruim 400,000, in 1701 tot ongeveer 330,000 verminderd was. (1) Ook de jesuïeten werden er bijna het slagtoffer van. De tijd van verbanning scheen niet ver meer verwijderd. Reeds was in de vergadering der staten den 27sten September 1687 de resolutie genomen, dat, op straf van gevangenis en verbeurdverklaring hunner goederen, al de monniken en jesuïeten binnen veertien dagen het land hadden te ruimen. Doch de gezanten van den keizer, van Frankrijk, van Engeland (die van Spanje was afwezig), de resident van Polen en zelfs de ambassadeur van Zweden stelden zich in de bres en wisten door den pensionaris de uitvoering van het gevelde vonnis te doen stuiten. Men vermoedde, dat de Coddeaansche partij dat vuur had helpen aanblazen. Het zou niet te verwonderen zijn, dat lieden, die weinige jaren daarna, om tot hun doel te geraken, den sterken arm als bondgenoot inriepen, reeds toen naar dergelijke wapenen hadden omgegrepen en men betwijfelt de opregtheid van Petrus Codde, destijds provicaris (de apostolische vicaris Neercassel was in 1686 overleden) wanneer hij uitroept: «hoe heb ik mij beijverd dat onheil van de regulieren af te wenden»! (2) Toen immers de keizerlijke resident Kramprigt, zegt Wagenaar, het plakaat tegen de jesuïeten en monniken als strijdig verklaarde met de verdraagzaamheid en vroeger gesloten tractaten, gaven de staten hem onder anderen ten antwoord: «dat de ingebooren Priesters zelven [lees: Codde en de zijnen] op hen begeerd hadden, dat zy de Jezuiten en andere vreemde Monniken wilden doen vertrekken» (3).

Wat er van zij, dit schijnt aannemelijk, dat de voorspraak der gezanten aan Codde en zijn aanhang zeer ongevallig is geweest en dat de hernieuwing van het decreet, weleer door

---

(1) *Handboekje R. K. Eered.* 1859, bl. 256.
(2) Th. de Cock, *de Petro Codde.* Romae 1715. p. 12.
(3) Wagenaar, XIV bl. 385, vlgg.

de heilige vergadering op de regtsmagt der gezantschapskapelanen uitgevaardigd, aan de ontevredenheid der teleurgestelde en op de gezanten nog om andere redenen gebeten partij te wijten moet zijn. Eer wij echter van dit decreet eene getrouwe overzetting geven, vestigen wij de aandacht des lezers op de daarin voorkomende bepaling, dat de congregatie, welligt door de veroordeeling van pater Caesar tot grooter behoedzaamheid aangemaand en misschien den toeleg van Codde vermoedende, geen toepassing der bedreigde straffen wil hebben, dan na van alles behoorlijk te zijn ingelicht. Weet men daarenboven, dat in die dagen niet zelden decreten zijn uitgelokt, om een blaam te doen werpen op het gedrag der personen, waartegen de decreten schenen gerigt, dan zal men zich wachten voor den gespannen strik, om uit de vernieuwing van het oude decreet tot eene overtreding er van te besluiten. Uit den brief, die de verordening der vergadering begeleidt, vernemen wij, dat de apostolische vicaris Codde den kapelaans ook de magtiging om voor het volk in hunne kapel te prediken — sinds lange jaren hun toegestaan — had willen intrekken; doch dat de kardinalen moeilijk begrepen, hoe dit in het nadeel der overige zendelingen kon zijn. Duidelijk evenwel is het, wat Codde met de gevraagde intrekking van die vergunning bedoelde.

Reeds onder zijn voorganger Neercassel, wiens werk *Amor poenitens* den 20sten Junij van ditzelfde jaar (1690) te Rome veroordeeld werd, hadden sommige heethoofden zich verstout van den predikstoel eene leer te verkondigen, met die der katholieke Kerk in strijd. Zij durfden leeraren, dat God, na den val van Adam, den ernstigen wil niet gehad heeft, om alle menschen zalig te maken; dat Jesus Christus niet voor de zaligheid van allen zijn bloed gestort heeft; dat Christus zijn bloed niet heeft vergoten voor de geloovigen, die verloren gaan, enz. Zulke taal had onder anderen de beruchte Andreas van der Schuur, eerst te Rotterdam en daarna te Kuilenburg, openlijk in eene katholieke kerk durven voeren. Hierover aangevallen en beschuldigd werd hij, op last van Neercassel door diens vicaris Codde op plegtige wijze niet berispt en veroordeeld, maar, tot beschaming zijner aanklagers, ge-

handhaafd en geprezen. Dit geschiedde den 10den October 1684, gelijk van der Schuur niet zonder eigenwaan aan een zijner vrienden schrijft (1). De kansel der waarheid werd de stoel der verpestende leer van Jansenius. Maar van den predikstoel werd ook die valsche leer bestreden en wederlegd, en daarom wilde Codde aan hen, die ze bestreden en wederlegden den mond stoppen. Dat beoogde de gevraagde intrekking der vergunning om te prediken, vroeger den kapelanen der gezanten verleend. Ziehier nu het decreet en den brief, die het vergezelde.

«In de algemeene vergadering tot voortplanting des geloofs, gehouden den 4den September 1690, is het volgende beslist: Dat de kapelaans der ambassadeurs geene sacramenten van welken aard of hoe ook genaamd, zullen mogen uitreiken, dan aan de bloedverwanten en huisgenooten, welke bij die ambassadeurs inwonen; — dat daarom bevestigd zullen worden de decreten zoo van het jaar 1655 als van de volgende jaren; — en dat die decreten op eene authentieke wijze, door den kardinaal Altieri onderteekend, gezonden zullen worden aan den apostolischen vicaris (der hollandsche zending), opdat hij die aan voornoemde kapelaans vertoone of doe vertoonen; terwijl, voor het geval dat zij niet mogten gehoorzamen, hij de straffen, bij die decreten bepaald, niet zal toepassen vóórdat hij de heilige vergadering van alles zal hebben onderrigt.»

«Brief geschreven door de H. Vergadering tot voortplanting des geloofs aan den apostolischen vicaris van Holland, den 4den September 1690.»

« . . . .

Ten vierde. Ten opzigte van de kapelaans der te 's Gravenhage residerende ministers van de katholieke vorsten, hebben HH. EE. de kardinalen het decreet van het jaar 1655 bevestigd, welk stuk, hier ingesloten, in openbaren vorm aan U. H. W. wordt gezonden. Zij hebben bevolen, dat U. H. W. hetzelve aan voornoemde kapelaans bekend make of doe bekend maken, en dat, als zij de grenzen hunner daarbij be-

(1) Schurii *Epist. lib.* I, ep. 3 et 6. Zie ook de meer gemelde *inleiding*, XXXIV.

paalde magt te buiten gaan, U. H. W. een onderzoek doe instellen naar het punt, waarin hunne overtreding bestaat, en zonder ten uwent eenigen maatregel te nemen, aan genoemde vergadering berigt geve en de bewijsstukken opzende, om vervolgens van haar de middelen van bedwang te verwachten, welke zij zal voorschrijven.»

«Ten vijfde hebben HH. EE. de kardinalen niet kunnen inzien, dat, ingeval de voormelde kapelaans ook in de hollandsche taal prediken in de kapellen of bidplaatsen der bedoelde ambassadeurs, zulks eenig nadeel aan de zendelingen zoude kunnen toebrengen; maar, aangezien daarover almede door U. H. W. is geklaagd, verlangen zij, dat uwerzijds worde opgehelderd, welk nadeel zoodanige toegeving aanbrengt of kan aanbrengen» (1).

Reeds den 17den November van hetzelfde jaar diende Codde bij de heilige vergadering zijne redenen in; maar wijl de kardinalen ze te ligt bevonden, was de apostolische vicaris gedwongen de kapelanen van de noodige magtiging te voorzien (2). Hij deed het en zooals hij zelf, in zijn verslag over den toestand der zending in 1701, verhaalt, hij dreef zijne welwillendheid nog verder.

«In den Haag, zoo zegt hij, zijn verscheidene priesters, die de kapelanen zijn der katholieke gezanten, aan welke (kapelanen) de apostolische vicaris, op het dringend aanhouden van die gezanten, heeft toegestaan de sacramenten aan de geloovigen toe te dienen.» (3)

---

(1) *Concordata et Decreta* p. 54 en 59.

(2) De Cock, *de Petro Codde*, p. 91.

(3) *Status Missionis in foederato Belgio* 1701. *MS* Een merkwaardig stuk ter bevestiging van het gezegde des vicaris en waaruit tevens blijkt, dat de toediening van alle sacramenten den kapelaans vergund werd, hebben wij in den jurisdictie-brief, in 1698 door Codde aan pater Alexander Quirini S. J., kapelaan bij den franschen gezant, gezonden.

«Petrus Dei et Apostolicae Sedis gratia Archiepiscopus Sebastenus et per foederatum Belgium vicarius Aplîcus Adm. Rdo P. Alexandro Quirini Soct. Jesu Presbytero salutem in Domino.»

«Quandoquidem Exc. Do. de Bon-repaux, Galliarum Monarchae in Haga Comitis legato, Te in sacelli sui Ministrum assumere placuerit,

Zoo wij niet reeds uit andere bescheiden, vroeger door ons aangehaald, tot dezelfde gevolgtrekking waren gekomen, het bovenstaande zou voldoende zijn, om den kwaden indruk weg te nemen, die eene oppervlakkige lezing der besluiten der H. Vergadering onwillekeurig bij den oningewijde te weeg brengt.

En zou ook het besluit der congregatie de kapelanen der andere gezanten getroffen hebben, die van de koninklijke kapel waren, evenals onder de vorige vicarissen, ook onder Codde van dien algemeenen regel ontheven, want de kapelaan van der Beke bleef, volgens den meergenoemden kronijkschrijver, in het rustig genot der magtiging, om zelfs buiten de kapel de sacramenten te bedienen, eene magtiging hem door Neercassel zonder tegenspraak in 1671 reeds geschonken. Maar behalve den hoofdkapelaan van der Beke kreeg ook een zijner medehelpers dezelfde vergunning, ofschoon binnen de muren der kapel beperkt. Het doopboek van Daniël Bosch zegt het ons. « Doopboek van de kapel des konings van Spanje van het jaar 1699, door Fr. Daniël a S. Petro, alias Bosch, carmeliet van Brussel, ditzelfde jaar tot kapelaan aangenomen, met de magt om in dezelfde kapel de pastoralia te bedienen, hem vergund door den Hoogw. Heer Petrus Codde, aartsbisschop van Sebaste en apostoliesch vicaris, onder het gezantschap van zijne Excellentie den Heer de Quiros. »

De aanstelling van den medekapelaan Daniël Bosch noopt ons met een enkel woord te gewagen van de andere kape-

---

Nos, pro singulari erga memoratum virum Excellum observantia, Tibi verbum Dei in sacello isto annuntiandi atque illud frequentantium confessiones excipiendi, hisque sacramenta etiam Pastoralia administrandi facultatem vigore praesentium elargimur. Verum noveris, quod facultate illa extra Hagam Comitis nusquam in missione nostra gaudere tibi liceat, nisi solum respectu Excellentissimi Dni Praefati ejusque Domesticorum, ubi Te illum in itineratione comitari contigerit. Memineris etiam, quod omnis praefata facultas statim expiratura sit, ubi Excell. D° memorato a sacris esse desieris. In horum fidem hasce litteras manu nra signatas et sigillo nostro munitas dedimus. Hussiae die 16 Novembris 1698.»

(*Sign. erat*) PETRUS, Archiep. Seb. Vic. Apost.
De Mandato illmi Dni praefati ut infra

(L. S.) T. DONCKER Secret.

lanen sinds 1681 onder den hoofdkapelaan van der Beke in dezelfde kapel achtereenvolgens in bediening. In 1682 vertrok pater Bernardus Michiels naar Amsterdam en tegen het feest van Allerheiligen naar Gouda. Van 1681—1683 was daar als onderkapelaan werkzaam pater Paulus van Oostenrijk, die vervolgens naar Oudewater werd verplaatst. Den 26sten Mei 1684 werd, op verzoek der baronesse van Laerne, door den hoofdkapelaan van der Beke aan den gezant, den markies de Castel Moncaija, tot medehelper voorgedragen de eerwaarde heer Philippus Augiers, laatstelijk kapelaan te Laerne. Tijdens de afwezigheid van van der Beke, die in het begin van Mei 1686 met zijne Excellentie Fuen naar Spanje vertrok en daar een geheel jaar verbleef, nam pater Henricus van Os zijne bediening als gezantschapskapelaan waar. Deze van Os, in het vorig jaar te Wijtgaard in Friesland in hechtenis genomen, werd te Leeuwarden een maand lang gevangen gehouden, maar na het storten van een losprijs van 600 gulden op vrije voeten gesteld. In 1699 is er melding van het vertrek van den kapelaan Blees, op last van den gezant de Quiros uit die betrekking ontslagen en vervangen door den genoemden pater Daniël Bosch. In latere tijden waren er in de koninklijke kapel behalve den sacellanus major nog drie andere kapelanen in bediening; wanneer dit een aanvang heeft genomen, blijft in het onzekere. Ook vinden wij dat andere geestelijken, niet in werkelijke dienst der gezanten, toch als behoorende tot hunne omgeving bij de regering werden aangegeven, waarschijnlijk om hen bij bemoeilijking te kunnen beschermen. Op dien titel schijnt de coadjutor van den apostolischen vicaris de la Torre, Zacharias de Metz, door de magistraat van Amsterdam, tijdens hij daar woonde, met de meeste heuschheid te zijn bejegend.

Behalve de hier genoemde gezanten van Spanje bekleedde nog in dat tijdsverloop die waardigheid Don Manuël de Colomma, de onmiddellijke voorganger van Franciscus Bernardus de Quiros. Tijdens deze staatsdienaar te 's Hage de belangen van zijn vorst en land vertegenwoordigde, brak de zoogenaamde successieoorlog of oorlog over de troonopvolging in Spanje uit (1702). De staten verklaarden zich in dien strijd met Engeland

en den keizer tegen Frankrijk en Spanje, waarom de gezant van dit laatste rijk met zijn gansche gevolg 's Gravenhage verliet en er niet vóór 1715 terugkeerde. Inmiddels werd het hotel der ambassade betrokken door Franciscus de Sousa Pacheco, minister van Portugal, terwijl de kapelanen der spaansche legatie, ook onder dezen gezant, de kapel bleven bedienen. Met deze staatkundige gebeurtenis valt te zamen de schorsing van Petrus Codde in zijne bediening van apostoliesch vicaris. Wat deze treurige omstandigheid onmiddellijk voorafging en volgde, zal de lezer in het derde hoofdstuk vernemen. Ook de koninklijke kapel en haar eerste kapelaan deelden in die noodlottige gevolgen, deels om het vertrek der portugesche legatie uit het spaansche hotel, deels om de afwezigheid van een weleer zoo invloedrijken gezant.

DERDE HOOFDSTUK.

DE KONINKLIJKE KAPEL VAN SPANJE IN DE JAREN 1702-1715. SCHORSING EN AFZETTING VAN CODDE. VERBANNING DER GETROUWE GEESTELIJKHEID. SLUITING DER KAPEL.

Als in de verte heeft de lezer, reeds in de voorgaande bladzijden, een oogslag kunnen werpen op de noodlottige uitwerkselen van een kwaad, dat sinds lang in 't geheim voortkroop en zich ontwikkelde, en nu in het tijdvak, dat wij gaan beschrijven, in al zijne afzigtelijkheid zich voor onze oogen zal openbaren. De goddelijke Voorzienigheid heeft het toegelaten tot onze onderrigting niet alleen, maar ook tot onze waarschuwing. Het is daarom dat wij gemeend hebben, de oorzaken en gevolgen er van in korte woorden te moeten aanstippen.

Zoo wij wilden opklimmen tot den oorsprong van het jansenisme, wij zouden moeten terugkeeren tot het jaar 1552, waarin de eerste klagten werden aangeheven tegen die verderfelijke leer, destijds verkondigd door Michaël du Bai. De geboorte van het jansenisme, zegt *de Katholiek* (1) dagteekent

(1) Deel II, bl. 136.

van Bajus. Een leerling en vereerder van Bajus, Joannes Jansonius wist dezelfde onzalige beginselen over te storten in zijn lieveling Cornelius Jansenius, later bisschop van Yperen. Deze Jansenius, de vader der secte, die er den naam van draagt, schreef een werk onder den titel van *Augustinus*, waarin hij zulke onkatholieke gevoelens verdedigt, dat weldra het boek door den H. Stoel als strijdig met de regtzinnige leer der Kerk werd veroordeeld. Bij de verschijning van dit werk (1640) zag men, ook hier te lande, eenige en wel van de voornaamste geestelijken als goedkeurders en verdedigers van de daarin vervatte beginselen optreden. « De leerstellingen van den bisschop van Yperen, zegt Mozzi, waren van het oogenblik, dat zij aan het licht kwamen, in Holland doorgedrongen. » Doch nadat de Paus den *Augustinus* gedoemd had, berustte men in dat vonnis, althans men teekende geen openlijk verzet aan; want, vervolgt dezelfde schrijver, « de partij had in die dagen nog niet de gewoonte aangenomen, tegen het hoofd der Kerk in opstand te komen. » Helaas! « het pauselijk doemvonnis vernietigde niet alle aanhangers, die de nieuwe leer in de vereenigde provinciën telde. » (1)

Tot onder den apostolischen vicaris Neercassel bepaalde zich in de zending de strijd over de leer, in het boek van Jansenius verkondigd, bijna alleen tot het gebied der wetenschap. Maar onder dien kerkvoogd begonnen zich de vroeger niet voorziene gevolgen dier leerstellingen naar buiten te vertoonen.

Neercassel had in Frankrijk, wij zeiden het elders, het doodelijk vergif der dwaling ingezogen en vriendschap aangeknoopt met de hoofden der secte, bij name met Arnauld, du Vaucel, Gerberon en Quesnel. « Deze stokebranden der dwaling en ongehoorzaamheid, gedwongen hun vaderland te verlaten, vonden in het midden der kudde, welke Neercassel bestuurde, eene veilige en aangename schuilplaats. Hij vereerde hen en beschouwde het als een uitstekend geluk, hen in Nederland te ontvangen. Daardoor verschafte hij hun de gelegenheid om de dwaling, die hier reeds eenigen had aangetast, voort te planten en dieper wortel te doen schieten. Het gevolg

(1) Mozzi, *hist. des révol. de l'égl. d'Utrecht* I, 147, ss.

van hun verblijf hier te lande is ook geweest, dat vele en wel van de voornaamste geestelijken met de dwaling besmet werden. Van de herders moest de besmetting ook op de kudde overgaan. » (1)

Onder de geestelijken, aan de leiding van Arnauld toevertrouwd, behoorde Petrus Codde. Bevreemden zal het derhalve niemand, dat men Codde van onregtzinnige gevoelens verdacht, toen er sprake was om hem als opvolger van Neercassel in het bestuur der zending te bevorderen. Te Rome evenwel waande men de daaromtrent ingebragte klagten overdreven, vooral nadat een achtenswaardig priester en oudleerling der propaganda, Theodorus de Cock, pastoor te Leyden, meer uit onkunde en ter goeder trouw dan naar waarheid, Codde van dien blaam had weten te zuiveren (1688). Op de onbeperkte aanbeveling van de Cock, dien men naar Rome had afgevaardigd, werd Codde in 1688 tot apostoliesch vicaris benoemd en kort daarna tot aartsbisschop van Sebaste gewijd (1690).

De jansenistgezinden bliezen triomf bij de overwinning behaald op hunne tegenstanders, die andere mannen voor het bestuur der zending hadden waardig gekeurd. Onder die tegenstanders bevonden zich de gezanten der katholieke vorsten. (2) Wien is het niet middagklaar, dat de Coddeaansche partij, gelijk wij boven zeiden, om meer dan eene reden op de gezanten verbolgen, door het bewuste decreet van 1690 — een jaar na de benoeming van Codde — op de gezanten een geheimen wrok zocht te koelen? Doch haar toeleg werd verijdeld en de gezanten wonnen het pleit. — Wat aan Codde beter gelukte, was het bevorderen zijner aanhangers tot de voornaamste statiën der zending en het verwijderen en onbillijk achterstellen van hen, die elders dan in de scholen der secte gestudeerd hadden. De partijmannen dus begunstigd, werden natuurlijk hoe langer hoe stouter en van den kansel en door de pers werd de leer van Jansenius straffeloos verspreid; straffeloos — waar de geloovigen zelf er zich niet tegenkantten

(1) Mgr van Vree, *Inleiding*, XXXIV.
(2) De Cock, *de Petro Codde*, p. 20.

en den ingedrongen huurling op de vlugt dreven, of waar geen regtzinnig priester de taal dier zielbedervende leeraars kon achterhalen en beschamen.

«Geleerde werken en losse geschriften, kerkboeken en katechismussen, alles werd bedorven. Hiermede hield men zich niet te vreden. Men begon eene wezentlijke vervolging tegen degenen, die opregt katholiek waren, en Codde misbruikte meermalen zijn gezag om regtzinnige geestelijken, wegens hunne verkleefdheid aan de ware leer te straffen. Sommige priesters van den aanhang gingen zoover, van aan de zoodanigen zelfs op het sterfbed de laatste H. Sacramenten te weigeren. Daarbij hield men niet op nieuwigheden in te voeren, bij de bediening der heilige zaken de hollandsche taal te gebruiken, ongehoorde gestrengheid in den biechtstoel te bezigen, op deze wijze de geloovigen van de H. Communie af te houden, enz., enz.»

«Deze en meer andere ongeregeldheden, de verwarringen en twisten daardoor ontstaan, konden te Rome niet geheel onbekend blijven. (1)» Zij, die het wel met de zending meenden en de verwoesting van den wijngaard des Heeren, door de werklieden zelf baldadig aangerigt, niet langer konden aanschouwen, hadden hunne klagten tot voor de voeten des Pausen gebragt. De eerste beschuldigers waren twee gezanten: Franciscus Mollo, de resident van Polen, en Krampricht, de vertegenwoordiger van den keizer van Duitschland. (2) «Men wilde echter daar (te Rome), vervolgt de aangehaalde inleiding, niet spoedig geloof slaan aan de overgezondene beschuldigingen en schreef dezelve (na ontvangen inlichtingen) grootendeels toe aan partijdigheid. De klagten uit de Nederlanden werden nogtans zoo menigvuldig en zoo hevig, dat men eindelijk besloot (andermaal) narigten in te winnen. Onder anderen vroeg de congregatie (tot voortplanting des geloofs) bij herhaling inlichtingen van de Cock, die vroeger zooveel ingenomenheid met Codde aan den dag gelegd had.

---

(1) Mgr van Vree, *Inleiding* XLI.

(2) De Cock o. c. p. 95. De brief van Krampricht is reeds van 1689 (Mozzi I, 206.)

Zijne antwoorden, hoezeer ten uiterste gematigd, bevestigden vele der ingebragte beschuldigingen.» Vooral deed de Cock in zijn brief aan de vergadering uitkomen, hoe sommige geestelijken met het gezag des Pausen in de veroordeeling van de stellingen, uit het boek van Jansenius getrokken, den draak durfden steken. Dit laatste hadden hun de fransche vlugtelingen geleerd. Zijne Heiligheid benoemde toen een afzonderlijke congregatie ter onderzoeking van de beschuldigingen (1694). Doch de vrienden der partij te Rome, aan wier spits de uit Frankrijk verbannen du Vaucel, de boezemvriend van Codde, zich bevond, en Codde zelf, die zich behendig had weten te verdedigen, bragten de beschuldigers in verdenking en hielden de zaak geruimen tijd op het sleeptouw. Eindelijk in 1697 kwam er een werk in het licht onder den opzienbarenden titel van: *kort memoriaal, uit eenwijdloopiger getrokken, over den staat en den voortgang van het jansenisme in Holland.* Dit boek vond aanstonds in de hoofden der tegenpartij heftige bestrijders en in Codde zelven een vinnigen aanklager. Maar te vergeefs. Paus Innocentius XII belast andermaal eene bijzondere vergadering van kardinalen, om de zaak in overweging te nemen (1698). Wel gelukt het Codde en zijn zaakgelastigde du Vaucel door allerlei kunstgrepen de eerste bijeenkomst der kardinalen te verschuiven, maar de flaauwe hoop aanvankelijk gekoesterd, om ze zoo tot onbepaalden tijd te verdagen, verdween, toen de congregatie den 25sten September 1699 hare eerste zitting hield. Daar in die eerwaardige vergadering werd het *kort memoriaal* en de wederlegging er van, door Codde opgezonden, ter tafel gebragt en voorgelezen. Twee gewigtige besluiten waren de eindbeslissing der kardinalen, het eerste: eene uitnoodiging aan Codde om zich naar Rome te begeven en daar in persoon zich te verantwoorden, het tweede: de aanstelling van Theodorus de Cock om in Codde's afzijn de zending te besturen. «De gehoorde getuigenissen van zeer vele bisschoppen, priesters, zoo seculiere als reguliere van onderscheidene orden, alsmede van leeken zoo in- als uitheemsche en vooral van de gezanten van bijna alle katholieke vorsten en van den H. Stoel zelf, hadden onder meer de

kardinalen tot het nemen van die besluiten bewogen.» (1)

Tot driemalen toe trachtte Codde zich aan de reis naar Rome te onttrekken, zoodat er een bevel, van bedreigingen vergezeld, noodig was om hem den togt te doen ondernemen naar de eeuwige stad. Na alvorens tegen den wil van Rome vier provicarissen met het bestuur der zending belast en afscheid genomen te hebben van de burgemeesters van Amsterdam en de heeren staten in den Haag, wien hij zijne zaak en zijn persoon dringend aanbeval, vertrok hij naar Rome, waar hij den 11den December 1700 behouden aankwam. De aartsbisschop van Sebaste werd er met veel onderscheiding ontvangen. Evenals men hem op last des Pausen van het noodige reisgeld had voorzien, zoo ook werden maandelijks de kosten van zijn onderhoud betaald, terwijl eene hofkoets ter zijner beschikking was.

Niet lang was Codde te Rome, of twee smeekschriften uit de hollandsche zending werden den H. Vader aangeboden. Het eerste, onderteekend door slechts twintig seculiere geestelijken, maar, volgens de Cock, allen mannen om hun ouderdom, lange ondervinding, deugd en apostolischen ijver boven velen aanbevelenswaardig, — drong er op aan, om elken priester der zending de beëediging van het formulier van paus Alexander VII te bevelen. Dit formulier luidt aldus: Ik... onderwerp mij aan de bulle van Paus Innocentius X van den 31sten Mei 1653 en aan de bulle van Paus Alexander VII, gegeven den 16den October 1656. En de vijf stellingen getrokken uit het boek van Cornelius Jansenius, genaamd «Augustinus» verwerp en veroordeel ik met een opregt gemoed in den zin door den schrijver bedoeld, zooals de apostolische Stoel door gemelde bullen dezelve veroordeeld heeft. Dus zweer ik, zoo helpe mij God en deze zijne heilige evangeliën.» Het tweede smeekschrift, door de provicarissen van de keuze van Codde opgemaakt en met de handteekening van 304 geestelijken voorzien, diende ter bestrijding van het eerste en ten bewijze, dat Codde en de zijnen onschuldig beticht waren (1701). «Dat is het beruchte smeekschrift, zegt de Cock, door Codde zoo dikwijls ter zijner verdediging ingeroepen... de klaarste getuigenis, volgens

(1) De Cock o. c. p. 114.

de partijmannen, van zijne regtzinnigheid en het bewijs van zijn onschuld: ja voorwaar eene bekentenis uit eigen mond, dat de gevoelens en beginselen van het hoofd, bijna al de leden en schier het gansche ligchaam waren ingevaren.» (1) Voegen wij er echter bij, dat velen der onderteekenaars nog tijdig hun misslag inzagen en, zoo zij Codde in zijn dwaling aanhingen, niet in zijn halstarrig volharden in de dwaling gevolgd zijn.

De zaak van Codde werd te Rome in het breede behandeld, te lang om hier te verhalen. Zeker is het, dat hij er niet in slaagde zich te regtvaardigen en, toen hij stijfhoofdig weigerde het formulier van Alexander VII te bezweren, werd hij in zijne bediening geschorst en Theodorus de Cock in zijn plaats aangesteld (13[den] Mei 1702).

Als een donderslag klonk die tijding zijnen aanhangers in de ooren. Aanstonds namen de vier door Codde wederregtelijk benoemde provicarissen het besluit, nimmer de Cock te zullen erkennen en hem te beletten om zijne aanstelling bekend te maken. Ten einde dat doel te bereiken, bediende men zich van aanzienlijke leeken, die bij de regering klagten aanhieven over de onregtvaardige veroordeeling van Codde, door de kuiperijen der jesuïeten bewerkt.

Intusschen had de door Rome aangestelde waarnemende vicaris de Cock eenige nieuwe aartspriesters (dekens) benoemd in de plaats der ongehoorzame, tot niet geringe verontwaardiging der laatsten. In gramschap ontstoken rigtten die afgezette geestelijken een schrijven aan hunne onderhoorigen, om de door de Cock aangestelde aartspriesters niet te erkennen.

Van dien tijd splitsten zich ook de geloovigen in twee heirlegers, om tegen elkander de wapenen op te nemen, terwijl sommigen het hielden met den heer de Cock en anderen blindelings de wederspannige geestelijken aanhingen.

Alle zoo van Rome als door den nuntius Bussi aangewende pogingen, om die verdeeldheid bij te leggen, waren vruchteloos, wijl de hoofden der scheuring niets minder bedongen, dan de herstelling van Codde. Nu zij hun pleit te Rome verloren

---

(1) De Cock, o. c. p. 129. Zie de lijst der onderteekenaars in de *Bat. Sacr.* II, 518.

hadden, wilden zij beproeven hunne zaak bij de regering des lands te winnen, misschien dat de Paus uit vrees voor de staten van gevoelen zou veranderen.

«Zij begonnen dan luide klagten aan te heffen over het onregt, dat hun, zoo zij voorgaven, werd aangedaan, alles op rekening der monniken, maar voornamelijk der jesuïeten te stellen en de Cock voor te dragen als aan dezen verslaafd.» (1) Na eerst door de regering van Amsterdam, Leyden, Delft en Gouda, alsmede door den resident der republiek te Brussel, de staten van Holland voor zich gewonnen te hebben, wenden zij zich regtstreeks tot dit hoogste gezag in deze provincie. Van Erkel, aartspriester van Delft, had het middel gevonden om zich de medewerking der staten in het beraamde plan te verzekeren. Naar den Haag vertrokken deed deze looze leerling van Arnauld de staten opmerken, hoe de Paus in de aanstelling van de Cock en in de jubilé-bulle, onlangs uitgevaardigd, de vereenigde provinciën genoemd had, een land door «de ketters geoccupeerd» een bewijs, volgens van Erkel, dat op een gegeven oogenblik de Paus aan de staten het bezit er van zou trachten te ontnemen. Om die reden hadden noch hij, noch zijne medebroeders, die bulle willen aannemen en daarom waren zij door de Cock van hunne ambten ontzet. Wij sparen den lezer de lastertaal, door denzelfden wederspanneling in de volle vergadering der staten tegen den Paus, de Cock en de aan Rome getrouwe geestelijkheid uitgebraakt.

De staten van Holland van Westfriesland, daardoor in 't harnas gejaagd, vaardigden den 17den Augustus 1702 een plakaat uit, waarbij zij gelasten «op poene van daer over arbitralyck» te zullen worden gestraft: dat niemand voor vicaris zal mogen worden erkend, dan hij die «bij de Heeren onse gecommitteerde Raden geadmitteert sal wesen;» dat het den heer de Cock zal zijn verboden zijn ambt van vicaris uit te oefenen, en dat hetgeen hij tot nu toe in die hoedanigheid verrigt of bevolen heeft «voor nul ende geender waerde sal werden gehouden;» dat niemand den heer de Cock «in die qualiteyt (van vicaris) sal hebben te erkennen of te obediëren, op poene als vooren.» (2)

(1) *Inleiding*, L.
(2) Kerk. Placaatb. I, 641.

Doch dit was den jansenisten niet genoeg. De Paus moest gedwongen worden Codde terug te zenden. «Zij zelven gaven het dwangmiddel aan de hand: de staten moesten namelijk den Paus dreigen, al de kerken, die door religieusen bediend werden, te zullen sluiten en hen zelven te zullen verbannen, zoo de aartsbisschop van Sebaste niet huiswaarts gezonden werd.» (1)

Eene resolutie van den 24sten Februarij 1703 beval aan den provicaris de Cock te zorgen, dat Codde binnen drie maanden terugkeere. (2) Codde kwam den 26sten Junij 1703 behouden te Utrecht aan. Nu moest er gewerkt, om Codde in zijn ambt te herstellen. Den man, die hun in den weg stond, zullen zij daarom nog meer gehaat zien te maken. Zij slaagden daarin door aan de staten het klad van een brief door de Cock naar Rome geschreven, en waarin zij een lasterlijke aantijging tegen den president der staten behendig hadden ingelascht, in handen te spelen. Den 29sten Junij kwam de fiscaal naar Leyden om de Cock gevangen te nemen. De Cock redde zich door de vlugt. (3) Toen werden er 3000 gulden uitgeloofd aan hem, die den provicaris in handen der justitie zoude overleveren. (4)

Had de partij zich op het hoofd der gehoorzame geestelijkheid gewroken, nu kwam de beurt aan de volgelingen van de Cock. De wederspannige door Codde aangestelde provicarissen, ofschoon door den H. Stoel met het banvonnis getroffen, gingen voort zich het bestuur der hollandsche zending aan te matigen. Geen geestelijke, dan die van hen zending had, werd door de staten geduld; zij, die door de Cock of den pauselijken nuntius waren aangesteld, werden of verbannen of gelast zich van elke uitoefening hunner bediening te onthouden, op straf van anders als «perturbateurs van de gemeene ruste» te zullen worden behandeld (5). Dit was onder anderen het lot van de pastoors van Voorburg en Kethel, die verbannen en van den

(1) *Inleiding*, LVII.
(2) Kerk. Placaatb. I, 642.
(3) Zie hierover Burgmeijer, *R. K. Jaarboek* 1843, bl. 119.
(4) Publicatie van 8 Augustus 1703. Kerk. Placaatb. I, 646.
(5) Resolutiën van 10 Mei, 17 Julij, 17 October 1704. Kerk. Placaatb. I, 649 en vlgg.

kapelaan van Poeldijk, Joannes van Bijlevelt, later pastoor van St. Jacob, en een priester van Wassenaar, die in hunne bediening door de regering geschorst werden.

Men kan zich geen denkbeeld vormen, welke verslagenheid deze handelingen der staten onder de katholieken te weeg bragten.

«De buitenlieden, zegt Backhusius (1), die het ongeluk hadden, van in de dorpen te woonen, waar de pastoors wederspannig bleeven, zagen met de diepste smert, dat ze door dit besluit (der staten) nu berooft wierden van de troost, van in hunne ziekte door gehoorzame en katholyke priesters bedient te konnen worden. En diegenen, dewelke, met toelating of oogluiking van de bailliuwen, priesters reeds bekoomen hadden, door den heer de Cock hen toegezonden, voorzagen met een groote en ongemeene verbaastheid en droefheid, dat men dezelve zoude gaan verdrijven, en hen mogelijk janseniste priesters opdringen, of hen zonder harders laten. Derhalve vielen de roomsch-katholyken van alle kanten zeer scherp uit tegen de janseniste priesters van Heussen (een der onwettige provicarissen), van Erkel (aartspriester van Delft) en Dalenoort (pastoor in de Jufvrouw-Idastraat te 's Hage) en verweeten hen opentlyk, dat ze door hunne leugens en lasteringen den Staat misleid en bedrogen hadden, en zy (de katholieken) werden dagelyks meer en meer van den aanhang vervreemt. De roomsch-katholyken van hunne vroome leidsmannen berooft, vervoegden zich daarom by de wederspannigen niet, maar begaven zig na de omliggende priesters, en wanneer ze gevaarlyk ziek waaren, lieten ze zig brengen na die dorpen, waar roomsche priesters waaren... Dit smerte geweldig de jansenisten.» Dus weet God de plannen der goddeloozen door hun eigen toedoen te verijdelen.

«De jesuïten, die de jansenisten het hevigste bekampten, hadden het meeste te lijden» (2). Reeds in 1703 en 1704

(1) *Bewys-schrift*, 3e deel, bl. 218, 225.
(2) *Handboekje*, 1859, bl. 273.

deelden eenige leden der sociëteit het lot der getrouwe medearbeiders in den wijngaard des Heeren (1). Het volgend jaar werd pater Caspar Ignatius Antheunis, zendeling te Haastrecht, in hechtenis genomen en met ongewonen toestel door geregtsdienaars naar den Haag gevoerd. Na acht dagen in de gevangenis te hebben doorgebragt moest hij voor de regters verschijnen, die hem den 2den Mei 1705 tot eene boete van 600 gulden, de betaling der onkosten en eeuwigdurende ballingschap veroordeelden. De beweegredenen, waarop deze uitspraak steunde, waren de volgende: «De gevangene had van Sebaste (Codde) zending ontvangen te Bodegraven in het jaar 1695 of 1696, hij heeft die plaats verlaten zonder nieuwe zending (van Codde, maar niet zonder zending van de Cock), hij is gaan wonen te Haastrecht; hij gevangen heeft kennis gehad van de resolutie van 17 Junij 1704» (2). Desniettemin had de pater drie kinderen gedoopt en twee huwelijken ingezegend en daarom moest hij die gestrenge straf ondergaan.

De gloeijende haat, dien de oproerigen den jesuïeten toedroegen, vond te weinig voldoening in het leed aan enkele leden der sociëteit berokkend. De jesuïeten hadden volgens hen de schorsing van Codde en de aanstelling van de Cock bewerkt, zij hadden aan paus Clemens XI zijn schrijven aan de geloovigen van deze gewesten (7 April 1703) ingegeven — de breve namelijk, waarin het Hoofd der Kerk den onwettigen provicarissen, op straf van excommunicatie, alle inmenging in het bestuur der zending verbood; de breve, waarin de H. Stoel de aanhangers der secte brandmerkte als beroerders van Kerk en Staat, tegen wier looze treken en valsche verzinselen de argelooze eenvoudigheid der goede geloovigen gewaarschuwd werd. Zij eindelijk waren het, die het besluit van de afzetting van Codde (3 April 1704) hadden uitgelokt.

Ten hoogste op de bewerkers van zooveel onheils, naar hunne bewering, vertoornd, waren zij er op bedacht zich een schitterende wraak te verschaffen en zich eindelijk van die

(1) Zie resolutie, 17 Julij 1704. Het waren Jacobus van Aelst uit Hoorn, Caspar Ignatius Antheunis uit Haastrecht en Aloysius Meyer uit Zwammerdam (Bodegraven).

(2) *Register der crimineele sententiën*, bl. 13 (Rijksarch.).

lastige wederstrevers hunner booze plannen te ontmaken. Ziehier welk middel zij daartoe in hunne kwaadaardige sluwheid wisten uit te denken.

Den 24sten Maart 1705 werden door de geregtsboden naar den Haag gedagvaard de volgende paters: Joannes de Bruyn, overste der zendelingen van de sociëteit, en Franciscus van Hier, uit Amsterdam; Jacobus Claesman, uit Leyden, en Carolus van der Borght, uit de statie in de Nobelstraat te 's Gravenhage. Des anderen daags omstreeks negen uur, zoo lezen wij in de aanteekeningen der gedaagden, verschenen zij voor de gecommitteerden der staten van Holland. De pensionaris van Haarlem, Ackersloot, houdt den gedaagden voor oogen, welke tweedragt en oneenigheid de katholieken verdeelt. Hij zegt, dat de staten daaraan een einde willen maken en daarom den paters bevelen te zorgen, dat de aartsbisschop van Sebaste vóór den 15den Junij e. k. in zijn vorige ambtsbediening worde hersteld, of ten minste, dat er iets worde beraamd, dat aan de heeren (der klerezij) voldoening geven en de goedkeuring der staten wegdragen zal. Bleven de jesuïeten daarin te kort, dan zoude men andere maatregelen nemen om het gewenschte doel te bereiken. Pater van der Borght gaf ten antwoord, dat zij bereid waren te Rome een derden persoon als vicaris voor te stellen, zoo de staten dien zouden willen erkennen, doch dat het niet van hen afhing te bewerken, dat die persoon benoemd werd. Uit de op dien-dag genomen resolutie blijkt, dat «by ontstentenis» de jesuïeten na den 15den Junij de provincie zullen worden uitgezet. (1) Alzoo stonden de jesuïeten tusschen twee vuren: of Codde herstellen, of het land verlaten — in elk geval een schitterende voldoening voor de jansenisten.

De gedaagden schreven naar Rome en ontvingen van zijne Heiligheid door den kardinaal Paolucci een antwoord, gedagteekend van den 9den Mei 1705 (2). Met dezen brief begaf

(1) Kerk. Placaatb. I, 652.

(2) Daar dit schrijven noch aan Hoynck (*hist. eccl. ultraj.*) noch aan Mozzi, die den brief van denzelfden kardinaal aan de paters der sociëteit van 17 April 1708 mededeelen, bekend schijnt te zijn geweest, zoo geven wij hier een getrouw afschrift van het

zich de overste der zendelingen, vergezeld van den haagschen missionaris van der Borght, naar den heer Ackersloot. Na den brief gelezen te hebben zeide de pensionaris, dat, ofschoon de wijze van schrijven zijne goedkeuring wegdroeg, de Paus echter niets bepaalds uitdrukte, waardoor aan de staten genoegdoening werd gegeven. De paters verzochten te willen opmerken, hoe Z. Heiligheid zich beijverd had onverwijld te antwoorden, hoe de Paus tevens in hetzelfde schrijven den wensch te kennen gaf, spoedig met daden te zullen toonen, hoezeer het hem ter harte ging, de staten zooveel mogelijk tevreden te stellen. Terwijl Ackersloot het voorhoofd fronste, gingen de jesuïeten voort met God tot getuige te nemen, dat zij alle denkbare moeite hadden aangewend, om aan het verlangen der hooge regering te voldoen; «zoo echter, dus sprak pater van der Borght met klem, onze ernstige, moeitevolle en snel aangewende pogingen de Hoogmogende Heeren niet kunnen vermurwen, wij zullen dan de harde straf, die ons wacht,

---

origineel. De *Katholiek*, Deel L, bl. 128, heeft een copie van een vertaling van dat stuk.

«Adm. RR. PP.»

«Ex litteris vestris ad SS. Dom. nostrum datis die 6 Aprilis atque etiam aliunde cognovit Sanctitas Sua, quantopere cupiant foederati Belgii magistratus, ut sublatis dissidiis primaeva pax et tranquillitas Hollandicis Missionibus omnino reddatur. Pergratum id accidit Sanctitati Suae, cujus idem profecto est votum. Verum de archpi Sebasteni restitutione supervacaneum penitus est quod agatur, cum Suae Sanctitati ratum fixumque sit, nullum prorsus ea de re sermonem haberi, iisdem obstantibus gravissimis causis, quibus ad Illius abdicationem decernendam adductus fuit. Caeterum Sua Sanctitas cogitare non praetermittet de aliis ineundis rationibus, quibus, salva in primis religione salvoque etiam apost[ae] Sedis honore, exorta dissidia componi possint, speratque re ipsa se brevi comprobaturum, quantum sibi cordi sit, ut praenarrato Eorundem Magistratuum desiderio' quoad Ejus fieri poterit satisfiat. Haec vobis respondere me jussit SS. Pater, Suoque nomine aplicam benedictionem vobis amanter elargiri, quod dum exequor, laeta vobis faustaque omnia a Deo auguror.

Romae die 9 Maii 1705. PP. VV. ad officia
F. Cardinalis Paulutius.»

(*Inscriptio*) «Adm. RR. PP. Carolo van der Borght, Jacobo Claesman et Francisco van Hier, Missionariis Apostolicis.»

ondergaan ja, maar getroost ondergaan, in het bewustzijn onzer onschuld.»

Niet lang daarna kwam de pauselijke internuntius Bussi naar den Haag, om door den gezant van Portugal, bij wien hij zijn intrek had genomen, de staten te polsen over een nieuwen apostolischen vicaris. Doch men wilde in geen overleg treden en dreef de onheuschheid zoover, dat de raadpensionaris Heinsius den portugeschen gezant bevel zond, den internuntius te verbieden in 't openbaar de heilige Mis te lezen. De pauselijke afgezant had in de koninklijke kapel van Spanje des zondags, in het bijzijn van talrijke geloovigen, de heilige offerande opgedragen. Nog was Bussi te 's Hage, namelijk den 20sten Junij, toen men des avonds, omstreeks zes uur, vier jesuïeten (1), waaronder van der Borght, ontbood en hun beval binnen acht dagen het gebied der staten van Holland te ruimen.

Den 15den September werden vijf andere leden der sociëteit (2) met een pater der orde van den H. Franciscus te 's Hage gedagvaard, en daarna gelast binnen veertien dagen de provincie te verlaten.

Onder de gedaagden behoorde ook Ludovicus van der Beke, de kapelaan eertijds van den spaanschen, thans van den portugeschen gezant Pacheco. Maar de gezant verbood hem aan de indaging te gehoorzamen. Niet zonder verontwaardiging gaf Pacheco aan de staten van zijn bevel kennis, zich beroepende op een van oudsher bestaand gebruik, dat de gezanten regtigde een eigen geestelijke ter bediening hunner godsdienst bij zich te hebben. «Alleen Ludovicus, zegt de Cock (3), school veilig onder de schaduw van den portugeschen afgezant, de overigen gingen heen van het aangezigt des Raads, zich verblijdende, dat zij waardig waren gekeurd, voor den naam van Jesus smaad te lijden» (4).

---

(1) Carolus van der Borght uit den Haag, Joseph Corduanier uit Haarlem, Franciscus van Hier uit Amsterdam (statie op de Verwersgracht) en Theodorus Jursma uit Haastrecht.

(2) Adrianus de Bont uit Gouda, Norbertus van Mol uit Delft, Rolandus Daneels uit Oudewater, Franciscus Oems uit Naarden, Petrus Idiers uit Oude-Tonge.

(3) *Missio Bataviae perturbatae* MS. p. 508.

(4) Hand. V, 41.

Zoo bleef er dan na het vertrek van pater van der Borght te 's Gravenhage in de statie der Nobelstraat slechts één zendeling der sociëteit meer over, pater Arnoldus van Rijckewaert. Doch ook zijne dagen waren geteld. Zou Dalenoort rusten, zoolang er tegenover zijne kerk en woning in de Jufvrouw-Idastraat een bedehuis dier gehate jesuïeten bestond?

Een onderhoud van den kapelaan van der Beke met den pensionaris Ackersloot, in het voorjaar van 1706, deed het ergste vreezen. Terwijl onoverkomelijke moeilijkheden aan de Cock het bestuur der zending onmogelijk maakten, besloot de H. Stoel den verbannen provicaris naar Rome te roepen en een ander den staten welgevallig persoon in zijne plaats te benoemen. Gerardus Potcamp scheen de man te zijn, die de verzoening der partijen zou kunnen bewerken. Men wist, dat hij den jansenisten niet ongenegen was; doch «en Paus en nuntius, zegt Mozzi, hoopten door die daad van toegevendheid de partij te winnen» (1). Weldra betreurden zij het, iemand tot vicaris te hebben aangesteld, die trots den gezworen eed, zich geheel en al in de armen der wederspannigen wierp. Gelukkig dat de dood, binnen weinige weken na zijne bevordering, een einde maakte aan zooveel kwaads (16 December 1705). Om nu weer een man naar hun hart aan het hoofd der zending geplaatst te krijgen, of liever, om zich op de nog overgebleven leden der sociëteit te wreken, gaven de woelzieken andermaal den staten in, de tusschenkomst der jesuïeten tot verbroedering der partijen te bezigen. Hun invloed te Rome zou zeker het middel vinden, om aan de regering en de klerezij een gewenschte voldoening te verschaffen. Dit laatste was de inhoud van het gesprek van den pensionaris met kapelaan van der Beke.

Weinig baatte het wat de jesuïet daartegen inbragt. Het duurde dan ook niet lang, of de vertrouwelijke mededeeling werd in een openbare dagvaart veranderd. De keuze toch van Adam Daemen tot vicaris (1707) mishaagde aan de partij en daarom ook aan de staten. Alle nog in de provincie Holland verblijvende jesuïeten werden opgeroepen, om den 16den Februarij

---

(1) Mozzi II, 9.

1708 te 's Gravenhage op het Binnenhof te verschijnen (1). Ziehier hoe de haagsche zendeling van Rijckewaert het zelf beschrijft in een latijnschen brief aan zijn provinciaal:

«Den 16 dezer, smorgens ten 9 ure, verschenen wij alle 14, die nog in de provincie Holland zijn, voor heeren gecommitteerden in deze zaak. Namens de staten van Holland kondigde ons de voorzitter, de heer Ackersloot, aan, dat wij binnen drie maanden te vertrekken hadden. Den inhoud zijner aanspraak voeg ik hier bij, wel niet van woord tot woord, maar voor zoover ik het onthouden heb.»

««Alsoo het Haer Ed. Grootmogende Heeren Staeten nu lang verdrooten heeft te sien de tweedraght, die er is onder de Roomsche Catholyke gemeente, hebben sy besloten en word Ulieden aengeseght, dat ge binnen drye maenden, van desen tydt te beginnen, sult hebben te vertrecken uyt de Provintie van Holland en Westfriesland, op pene van buyten dien tydt gevonden wordende, gestraft te sullen worden als perturbateurs. Nogtans met byvoeginge, dat indien binnen dien tydt van drye maenden de ruste wiert herstelt, ge sult mogen recours nemen tot de Hooge Overheyt, om by requeste van Haer te versoecken Ulieden voorder verblyf, en sal alsdan gestelt worden naer behooren en eysch van saecken, daer en tusschen sal aght genomen worden op uw gedragh. En by soo verre de rust in den tydt van drye maenden niet en wierd herstelt, sullen alle de kercken geslooten worden, en altyt geslooten blyven.»»

Ook dezen keer besloten de paters al het mogelijke in het werk te stellen, om de zaak tot een goed einde te brengen Eerst en vooral wendden zij zich tot Hem, die de harten der

---

(1) Kerk. Placaatb. II, 430. Het waren: Joannes de Bruyn, overste der zendelingen, wonende te Amsterdam, Franciscus Gillis uit Amsterdam (de Krijtberg), Philippus Happaert uit Amsterdam (de Zaaijer), Laurentius de Brier uit Delft, Philippus Janssens uit Enkhuizen, Aegidius Corluy uit Gorcom, Joannes Lambrechts uit Gouda, Arnoldus van Rijckewaert uit 's Gravenhage, Joannes Soyette uit Haarlem, Joachim Borseus uit Hoorn, Jacobus Claesman uit Leyden, Cornelis Cromstreyen uit Leydschendam, Henricus de Vaddere uit Rotterdam, Petrus van Herft uit Schiplui.

overheden neigt en bestuurt. Invloedrijke vrienden gingen de zaak bij de gecommitteerden bepleiten, en de overste der zendelingen zelf rigtte aan den voorzitter dier commissie een nederig smeekschrift. Zij schreven naar Rome en werden ook nu namens den Paus beantwoord door den kardinaal Paolucci (1). «Zijne Heiligheid, schrijft de kardinaal, begrijpt maar al te wel, dat de storm tegen u is opgewekt door het bedrog en de listigheid der wederspannigen, die er op uit zijn u, ofschoon ten eenemale onverdiend, de straf der ballingschap te doen ondergaan, die zij ten volle verdiend hebben.» De gansche brief strekt verder ten bewijze, hoe dikwijls de Paus zich beijverd heeft den staten te wille te zijn; maar hoe zijne goede bedoelingen miskend en door de regering slechts met onhoffelijkheden zijn beantwoord. Dat evenwel de schuld daarvan is toe te schrijven aan oproerige lieden, die de anders zoo verlichte en regtvaardige regering tot zulke stappen hebben weten te bewegen. Mogten de staten aan de onbeschaamdheid dier onruststokers paal en perk stellen! Zoo echter de straf der ballingschap, dus eindigt de brief, u ofschoon onschuldig treft, dan spoort de heilige Vader u aan, die ramp manmoedig en geduldig te dragen, gelijk uwe bekende deugd dat duidelijk doet voorzien.»

In den avond van den 23sten Julij werd door geheime boden van het hof aan de gedaagden bekend gemaakt, dat zij aan de hun bekende beslissing der staten te gehoorzamen hadden (2).

«Deze vaders, alle mannen van beproefde deugd en apostolischen ijver, waardige opvolgers van hen, die sedert 1592 tot nu toe, onder den drang der ketterijen en menigvuldige gevaren, in de hollandsche zending zoodanig gearbeid hadden, dat zij, door overvloed van evangelischen oogst, door de bloem des volks, de sieraden hunner kerken, en de fraaiheid der gebouwen, al hunne medearbeiders overtroffen, hebben met zulk eene grootheid van ziel al deze voordeelen, al deze pracht verlaten, dat zij noch door eenige klagt tegen de bestuurders

(1) Mozzi, III, 46, waar het antwoord in zijn oorspronkelijken text te vinden is.

(2) Resolutie van 19 Julij 1708, Kerk. Placaatb. II, 432.

van Holland, noch door van de wederspannige klerezij kwaad te spreken, niet eens door het uitgeven van een vinnig boekje, het ongelijk hun aangedaan gewroken hebben» (1).

Wie schetst de droefheid der gemeenten, bij de verbanning hunner geliefde herders? Hoe zullen de katholieken van den Haag met betraande oogen hunnen Rijckewaert bij zijn vertrek hebben nagestaard! Hoe zullen zij het Dalenoort, dien wolf in schaapskleederen, verweten hebben, dat hij de verdrijving hunner geestelijken en de sluiting van hun bedehuis bij de staten bewerkt had! Beklagenswaardige geloovigen, doch nog meer beklagenswaardig zij, die van de ware reden der ontstane verdeeldheid onkundig, door het bedriegelijk woord hunner leidslieden medegesleept, tot heden in blinde onderworpenheid die dwaalleerraars blijven aanhangen.

Een gevoelige slag had de katholieke zaak te 's Gravenhage geleden. Eén der bedehuizen, dat der jansenisten, vroeger door getrouwe zonen der Kerk bediend en bezocht, werd nu door alle brave katholieken geschuwd, een ander, de jesuïetenkerk tusschen de Jufvrouw-Ida- en Nobelstraat, was op bevel der hooge regering gesloten. Na het vertrek van pater van Rijckewaert schijnt er tot den 10[den] December een zekere Matthews, een iersch priester, reeds vroeger in deze kerk de medehelper der paters, nog de heilige bediening te hebben uitgeoefend. Maar sinds dien dag, waarop van regeringswege het gebod van sluiting werd uitgevaardigd, is er in die kerk nooit meer dienst gedaan (2).

Ongetwijfeld zullen het de katholieken als een weldaad hebben aangezien, dat behalve de bedehuizen in de Oude Mol- en Assendelftstraat, te klein om de geloovigen te bevatten, de kapellen der gezanten voor hen openstonden. De gezantschapskapelanen hebben zeker aanspraak op de erkentelijkheid der haagsche katholieken. Hoe toch zouden de geestelijken der St. Jacob en de paters carmelieten, alzoo vier, misschien slechts drie geestelijken, in die benarde tijden het welzijn hunner geloofsgenooten naar behooren hebben kunnen behartigen?

---

(1) T. Backhusius, *Verhaal* enz., bl. 16, volgens de vertaling van Mgr van Vree.

(2) Zie resolutiën van 5 Mei en 27 Junij 1719.

Vooral de ruime koninklijke kapel in het Hooge Westeinde zal in die dagen de talrijke kerkbezoekers naauwelijks hebben bevat. Daar nam nog de eenige overgebleven pater der sociëteit, van der Beke, door andere geestelijken geholpen, het ambt waar van kapelaan niet meer des spaanschen, maar sedert 1702 des portugeschen gezants. Zooveel het zijne hooge jaren vergunden, zal hij met zijne medehelpers, de heeren Eelbode en Augiers en den pater carmeliet Bosch, ijverig het heil der roomschen van 's Gravenhage en omstreken hebben bevorderd. Ja zelfs van Delft, zoo getuigen de berigten van dien tijd, waar van Erkel en Oosterling, door hun opstand tegen het Hoofd der Kerk, de goede geloovigen van zich vervreemd hadden, kwamen, na het vertrek der jesuïeten uit die stad, gansche rijen van brave katholieken op de zon- en feestdagen, deels te voet, deels in rijtuigen of met de trekschuit naar den Haag, om er in de koninklijke kapel hunne godsvrucht te voldoen. Zoo groot was de toeloop, dat het den wrevel der scheurzieken gaande maakte en, door hunne inblazing, de ontevredenheid wekte der magistraten van Delft en 's Gravenhage. Daar Willem Frederik van Dalenoort, aan wien de zorg van Scheveningen was opgedragen (1), Petrus Maas van Avenrode, pastoor van Rijswijk, en Cornelius Block, pastoor van Eyckenduinen, de partij der ongehoorzame geestelijkheid gekozen hadden, en omdat Petrus van Beest, pastoor van Voorburg, wegens zijne gehechtheid aan de H. Kerk, verbannen was, waren de inwoners der genoemde dorpen, die voor het grootste gedeelte de trouwelooze herders niet wilden volgen, bij honderden genoodzaakt gehoorzame priesters te zoeken, «waarom zij zich naar de bijgelegen plaatsen begaven en zich alle ongemakken getroostten, ja dikwerf hen beschaamden, die in hunne nabijheid priesters hadden, terwijl een zeer klein getal wederspannigen gebruik van het bedehuis maakten, dat voor aan Rome gehoorzamen ingerigt was.» (2)

Het laat zich denken, dat die ijver der dorpelingen vooral door de janseniste priesters met leede oogen zal zijn aangezien.

---

(1) *Bat. sacra*, II, p. 242.
(2) Burgmeijer, *Kerk. Nederland* 1848, bl. 146.

Hoe zullen dezen eene gelegenheid hebben gezocht, om zich daarvoor schadeloos te stellen. Die gelegenheid bood zich aan in den jare 1709.

De portugesche gezant Pacheco kwam in dat jaar te overlijden. Zijn opvolger, de graaf de Tarouca, schijnt niet het hotel der spaansche legatie te hebben betrokken, maar in 1710 in de Lange Houtstraat een hotel te hebben gehuurd (1). Dientengevolge ging pater Daniël Bosch, gelijk uit zijn doopboek blijkt, mede over naar het nieuwe verblijf der ambassade. Pater van der Beke en zijne medehelpers waren derhalve na de dood van Pacheco door niemands bescherming gedekt. Aan Dalenoort kon dit niet onbekend zijn en daaraan schrijven wij het toe, dat, omstreeks het einde van April, pater van der Beke, zooals hij zelf aanteekent, op het onverwachtst bij bevel der staten gelast werd, Holland te verlaten. Nogtans reeds in Mei zien wij hem weer in de koninklijke kapel zijne gewone bedieningen uitoefenen. Had de weduwe van Pacheco, nog altijd in den Haag en waarschijnlijk in het hotel der spaansche legatie woonachtig (2), voor hem bij de regering ten beste gesproken? Welligt was hij onder de hoede dier aanzienlijke vrouw veilig tot de komst van de Tarouca in 1710. «Den 24sten Februarij 1710, zoo luidt zijne eigenhandige aanteekening, is de koninklijke kapel van Spanje gesloten op order der Hoogmogende Heeren. Toen zijn uit Holland verbannen de heer Ludovicus van der Beke, sacellanus major en de heer Philippus Augiers» (3).

De 74jarige grijsaard, die sedert 1671, dus ongeveer 40 jaren als een trouwe werker op den akker des Heeren gearbeid had, vertrok naar Brussel, waar hij den 28sten December 1713 overleed. Zijn medehelper, de eerwaarde heer Augiers, werd, nadat de jesuïeten den 22sten November 1710 uit Middelburg verbannen waren, de opvolger der paters in de statie dier stad, onder den veranderden naam van Petrus Romeijn.

Ziedaar den droevigen afloop van het treurspel door een

(1) Kroon a. w. bl. 318.
(2) *Resolutiën der staten van Holland,* 20 November 1709, bl. 585.
(3) Noch van zijne verbanning in April 1709, noch van zijn vertrek in 1710 is in de resolutiën of plakaatboeken iets te vinden.

handvol wederspannigen ten tooneele gebragt. Ware de godsdienst eene menschelijke instelling, zij zoude onder de slagen dier kwaadwilligen bezweken zijn. Maar neen — God, die uit het booze zelfs goede gevolgen doet voortkomen, heeft in zijn algoedheid de zaken daarheen geleid, dat, nadat het kaf van het koren was gescheiden, en geestelijken en leeken in broederlijke eensgezindheid met elkander wedijveren in gehechtheid aan de Kerk en trouw aan haar zigtbaar Opperhoofd.

Door de afwezigheid der gezanten van Frankrijk en Spanje, sedert het uitbreken van den successieoorlog (in 1702), bleven er twee voorname bedehuizen voor de katholieke godsdienstoefening gesloten. De vrede van Utrecht in 1713, die van Rastad in 1714 en eindelijk het Barrière-tractaat den 15den November 1715 gesloten, verzoenden de oorlogvoerende partijen. In October 1713 keerde de fransche gezant, de markies de Château-neuf, naar den Haag terug.

Pater Adolphus de Bye, van de sociëteit van Jesus, de zoon van een haagsch advocaat, had het intusschen reeds in 1711 gewaagd, in de woning zijner moeder een schuilplaats te zoeken. De gezant van Portugal vergunde hem in de kapel der legatie de godsdienstoefeningen te houden. Zijn doopboek, dat met Augustus 1711 aanvangt, getuigt, dat het den pater in zijn ijver niet aan werk ontbroken heeft. Van dien tijd dagteekent derhalve de voortzetting der statie der paters jesuïeten te 'sGravenhage, weleer tusschen de Jufvrouw Ida- en Nobelstraat, en is het, dat zij voortaan in de schaduw der katholieke gezanten schuilen, zij waren zendelingen en geen gezantschapskapelanen en hadden daarom ook de volste aanspraak op al de regten, aan hunne verbannen broeders, weleer door het kerkelijk gezag geschonken; regten, waarvan een plakaat der wereldlijke overheid hen niet vervallen kon verklaren.

De tijden waren zoo boos en de vervolging zoo hevig, dat niemand der gezanten, zelfs niet de resident des keizers, ofschoon herhaaldelijk daartoe aangezocht, een jesuïet onder zijne bescherming durfde te nemen. Eindelijk in het laatst van 1713, toen de kapelaan van den onlangs aangekomen franschen gezant om ongesteldheid zijne bediening niet kon waarnemen, werd pater de Bye vriendelijk uitgenoodigd in de kapel der

fransche legatie de dienst te doen (1). De toeloop werd langzamerhand zoo groot, dat er in 1714, toen de vrees voor tegenkanting van de zijde der staten geweken was, op last van den allerchristelijksten koning een nieuwe en ruime kapel gebouwd werd, en pater de Bye en zijn medegezel Wilhelmus Matheeus (die reeds in Junij 1714 naar den Haag was gekomen), hunne aanstelling kregen van kapelanen der fransche ambassade. Deze kapel lag in de Casuariestraat. Pater de Bye bleef bij zijne moeder gehuisvest en pater Matheeus betrok het woonhuis der voormalige statie in de Nobelstraat. (2) Uit de jaarlijksche verslagen blijkt evenwel, dat nog in 1716 de genoemde paters de godsdienstoefeningen hielden in de kapel des portugeschen gezants. Daaruit zouden wij besluiten, dat niet in 1714, maar in 1716 de beide jesuïeten, onder den titel van kapelanen des franschen gezants, in het bedehuis der fransche legatie hun zendelingsambt zijn begonnen uit te oefenen. In dat jaar dus werden de eerste grondslagen gelegd der statie, die, sedert 1856 tot parochie verheven, aan de bescherming van den H. Antonius is toegewijd.

De gezant van Spanje kwam eerst in 1715 naar den Haag. Welke de lotgevallen der kapel waren, sinds den terugkeer der legatie in 1715 tot hare opheffing in 1807, zullen wij thans gaan verhalen.

---

(1) Zou dit feit een geachten schrijver (*Handb. R. K. Eered.* 1860, bl. 222) verleid hebbeu, om te denken dat de jesuïeten, bij hunne verbanning in 1708, zich onder de hoede stelden van den franschen ambassadeur?

(2) Aldus een stuk in 1730 geschreven.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE KONINKLIJKE KAPEL VAN SPANJE, VAN DEN TERUGKEER DES GEZANTS IN 1715, TOT DE OPHEFFING DER LEGATIE IN 1807.

Het tijdvak van 1715—1807, al omvat het een reeks van bijna honderd jaren, is daarom niet het rijkst aan oorkonden. De eerste jaren behelzen berigten, die duidelijk bewijzen, dat er een tijdvak van bloei voor de koninklijke kapel was aangebroken, doch allengs schijnt die voorspoed te verminderen, te kwijnen en eindelijk bijna geheel weg te sterven. De opheffing der sociëteit van Jesus, de vernietiging der religieuse orden tijdens de fransche omwenteling, de staatkundige gebeurtenissen in Spanje, al deze oorzaken werkten mede, om die ongunstige gevolgen voort te brengen. Aan diezelfde redenen is het grootendeels te wijten, dat sommige geschiedkundige bescheiden zijn verloren geraakt, en andere, om den gedrukten staat der koninklijke kapel, even onbeduidende als magere berigten bevatten.

Na het sluiten van den vrede, werd in 1715 door den

koning van Spanje de markies de Miraval als ambassadeur naar den Haag gezonden. Gelijktijdig kwam pater Dominicus de Espinosa herwaarts, om bij den genoemden gezant de bediening van kapelaan waar te nemen. «Ik Dominicus de Espinosa van de sociëteit van Jesus, zoo begint hij zijn doopboek, opvolger van den E. P. Ludovicus van der Beke van dezelfde sociëteit, ben begonnen van den 9den October 1715 het ambt van koninklijk kapelaan uit te oefenen in de kapel van hare katholieke majesteit te 's Gravenhage, volgens den wil van koning Filips V, zooals blijkt uit de open brieven van zijne Excellentie, den heer markies de Miraval, gegeven op den dag en in het jaar hierboven vermeld en uit andere, vervolgens den 18den April 1717 uit Madrid gezonden, en van de koninklijke handteekening en zegel voorzien.»

Nog altijd bleef de netelige toestand, waarin het jansenisme de katholieken van de residentie en omstreken geworpen had, voortduren. Behalve in het bedehuis in de Oude Molstraat en het bekrompen kerkje der carmelieten in de Assendelftstraat, was er voor de roomsche ingezetenen van den Haag, Scheveningen, Eyckenduinen, Loosduinen en Rijswijk hier ter stede geen gelegenheid, om hunne pligten te volbrengen, dan in de kapellen der katholieke gezanten. Moeten wij nu aannemen, dat aan de carmelieten hoofdzakelijk de zorg over de fransche bewoners dezer stad was toevertrouwd, zoo zoude de pastoor van St. Jacob met zijn kapelaan en pater de Bye met zijn socius voor den overigen pastorelen arbeid alleen hebben gestaan.

Hadden zelfs Neercassel en Codde aan de kapelanen der gezanten, en bepaaldelijk aan die der spaansche legatie, de vergunning gegeven, om een gedeelte der herderlijke bediening op hunne schouders te nemen, zeker de pauselijke nuntius, sedert de verbanning van den apostolischen vicaris Daemen (25 April 1709) met het bestuur der zending belast, zal, met het oog op de nog grootere behoefte, niet minder vrijgevig zijn geweest.

Deze veronderstelling, al kon zij door geen enkel stuk uit dien tijd gestaafd worden, zou, na al wat wij in de verloopen jaren zagen gebeuren, geen gewaagde gissing zijn. Maar een brief van den toenmaligen internuntius te Brussel laat

daaromtrent niet den minsten twijfel over. Den 11[den] November 1715 schrijft de pauselijke gezant, Vincentius Santini, aan pater de Espinosa: dat, ofschoon hem tot dusverre vele en gewigtige redenen hebben teruggehouden, om den pater de magt van aan de geloovigen het doopsel, het huwelijk en de laatste heilige sacramenten te bedienen, toe te staan, hij echter «na de zaak rijpelijk te hebben overwogen, zoowel wegens den rang (dignitas) der spaansche kapel als ten gevolge van een zeker oud gebruik er eindelijk toe besloten heeft, om op het verlangen van zijne Excellentie, den heer Michaël de Miraval, gezant van Z. M. den koning van Spanje, die gunst [om de pastorele sacramenten te mogen toedienen aan de geloovigen,] door hem met aandrang gevraagd, welwillend te verleenen. De brieven, in den reeds lang aangenomen vorm geschreven, waarin die magt vervat is, zend ik in dezen ingesloten aan UEw.» Deze brieven zijn ongelukkigerwijze tot heden niet teruggevonden.

Wijl er slechts van pastorele sacramenten gewag wordt gemaakt, zoo meenen wij, dat er voor de bediening der overige geheimen geen moeijelijkheid heeft bestaan. Ook onze berigten schijnen dit te bevestigen, daar het getal heilige hostiën in de spaansche kapel uitgedeeld, gelijk later blijken zal, zeer aanzienlijk mag heeten.

De markies de Miraval bleef niet lang in den Haag en werd in 't najaar van 1716 opgevolgd door den markies Laurentius Verrusio Beretti Landi. (1) In 1725 bekleedde Isidorus Casado, markies van Monteleon en in 1726 de markies de San Phelippe de waardigheid van ambassadeur.

Uit de doop- en trouwboeken kan men zich een denkbeeld maken van de omgeving en het gevolg des gezanten. Men leest daar van een nobilissimus et illustrissimus dominus orator (2)

(1) Wagenaar, XVIII, bl. 100 en 122.

(2) Terwijl de gezant (legatus) het epitheton excellentissimus krijgt, veronderstellen wij dat orator, ofschoon ook dit woord synoniem is van legatus, eerste secretaris, of plaatsvervangend gezant moet beteekenen, wanneer legatus en orator gelijktijdig in de registers voorkomen. Misschien is het onderscheid ook daarin gelegen, dat de eerste als buitengewoon, de tweede als gewoon minister bij de Republiek was afgevaardigd. Zoo zijn in 1718 de

van een secretarius (secretaris), van een œconomus of major domus (rentmeester), van een camerarius (kamerheer), van een ephebus (page), en vele andere deftige spaansche namen van mannelijke en vrouwelijke hofbeambten en de reeks van lagere bedienden, waaronder mooren, doen vermoeden dat de spaansche gezanten hier op vorstelijken voet huishouding hielden.

Het getal kapelanen werd mede op drie en kort daarna op vier gebragt. In 1719 vinden wij als tweeden kapelaan, aan de spaansche kapel verbonden, den eerwaarden heer Arnoldus Faesen, van de orde der kruisheeren, en in 1724 als derden kapelaan pater Conradus Gerolt, van de orde van den H. Dominicus. In 1730 treedt de eerwaarde pater Stelphloeg van dezelfde orde in de plaats van den kapelaan Faesen.

Een enkele maal is er melding van een of ander geestelijke, die er met vergunning des eersten kapelaans het heilig doopsel of huwelijk toedient. Een dezer gevallen moeten wij den lezer mededeelen, om den naam van een beroemd schrijver onzer kerkelijke geschiedenis en ijverig kampvechter tegen het jansenisme, die bij die plegtigheid wel de taak van doopborg op zich wilde nemen.

«Den 31 October 1721 is gedoopt door den eerwaarden pater Ignatius Hoynck S. J.: Joannes Hoynck van Papendrecht, geboren omstreeks half een ure des nachts, wettige zoon van den doorluchtigen heer Renier Bernard Hoynck van Papendrecht en mevrouw Maria Debbora de Moy, echtelieden. Doopborgen waren: de wijdberoemde heer Cornelius Paulus Hoynck van Papendrecht, kanunnik der metropolitaankerk van den H. Rumoldus te Mechelen en vicaris-generaal van zijne Eminentie, den hoogwaardigsten heer kardinaal d'Alsace, aartsbisschop van Mechelen; en jonkvrouw Anna Margareta Hoynck van Papendrecht.»

De kapelaan major en zijne medehelpers hadden een ruim veld voor hunnen ijver, te oordeelen naar het tafereel, dat de Riemer als ooggetuige daarvan, in zijne beschrijving van 's Gravenhage, mededeelt (1).

---

markies Beretti-Landi en de markies de Monteleon, op denzelfden dag, doopborgen.

(1) I, 1ste stuk bl. 423. Zijn werk kwam uit in 1730.

«Wat belangt de Roomsch-gezinden, dus verhaalt de protestantsche geschiedschrijver, deze zyn in den Hage van verscheidene kerken en vergaderplaatsen voorzien, welk getal wy niet regt kunnen begrooten, zoo men daar onder zoude willen tellen de kerken, die ten huizen van de respective ambassadeurs of afgezanten van de katholyke hoven gehouden worden. Buiten dezelve hebben zij alhier (in 1730) drie vaste kerken, als eerst in de Oude Molstraat (St. Jacob) schuins over de Jufvrouw-Ida-straat, dewelke bediend werd door eenen wereldschen priester en eigentlyk de kerk van den pastoor van den Hage is, hebbende van vooren de gedaante van een huis, waardoor men langs eenen krommen gang derwaarts gaat. De tweede is die der jesuiten, staande tusschen de Nobelstraat en de gemelde Juffrouw-Ida-straat, in welke beide straaten zy door de huizen haaren ingang en uitgang heeft. De kerk is van binnen zeer net en kostelyk, dog sedert eenigen tyd (1708) gesloten en derhalven nu buiten gebruik en dienst. De derde of laatste staat aan de noordzyde van de voorn. Jufvrouw-Ida-straat, regt over de laatstgemelde kerk, en is wel eene der grootste en fraaiste, welke in Holland gevonden werden, zynde dezelve voor weinige jaaren (1722) by de jansenisten eerst nieuw opgebouwt......» Wij kunnen ons niet onthouden den lezer op te merken, hoe er eigenlijk van deze drie vaste kerken in 1730 slechts ééne ten dienste der roomsch-katholieken was.

«Bij deze drie genoemde zoude men wel mogen voegen de kerk van 't Hof van Spanje, omdat in dezelve dagelijks in de nederduitsche taale gepredikt en zy van meer menschen, zoo van binnen als buiten den Haag bezogt werd, als eene van de drie voornoemde kerken, zynde de toeloop zoo van boeren, huisluiden als andere — dewyl de jesuiten-kerk gesloten is, en in deze door eenen jesuit (Dominicus de Espinosa) geleerd (dienst gedaan) wordt — op zonnedagen en heilige dagen daar na toe zoo groot, dat het getal niet te tellen is. De kerk, die boven gehouden werd, is doorgaans en wel op de voornaamste H. dagen, zoodanig met toehoorders gepropt, dat er menigte voor de trappen of opgang, ja zelfs buiten het gebouw op de voorplaats nedergeknield leggen, demoediglyk

hunne gebeden of gewoonlyke devotie doende. In de Lorre- of Assendelftstraat is mede eene kerk, welke geduurig openstaat en waar in de dienst (predikatie) in de fransche taale werd verrigt; werdende deze ook door vele aanzienlyke burgers en ingezetenen van die religie bezogt.»

De toeloop naar de kapel van Spanje schijnt den schrijver niet weinig gehinderd te hebben, daar hij in eene aanteekening al de plakaten opsomt, tegen de conventikels in de kapellen der ambassadeurs uitgevaardigd, als wilde hij op die wijze de toenmalige regering hare oogluikende toegevendheid tot een verwijt maken.

Men denke echter niet, dat alle vervolging sedert 1708 had opgehouden. Treden wij slechts even buiten de spaansche kapel, dan ontmoeten wij den 29sten April 1718 den fiscaal aan de woning van den pastoor van St. Jacob, om hem namens de staten van Holland, Zeeland en Westfriesland te bevelen zich uit die provinciën voor altijd te verwijderen. Welk was de misdaad, waaraan die ijverige herder zich had schuldig gemaakt.?

Joannes van Bijlevelt, wij leerden hem reeds als kapelaan van Poeldijk kennen, was vroeger (1698) kapelaan te Arnhem. Terwijl hij in de laatste stad de godsdienstoefening verrigtte werd hij gevat en het H. Sacrament uit het tabernakel gehaald en met voeten getreden. Vier en twintig dagen zuchtte hij in de boeijen en werd niet, dan na het betalen van 1800 gulden, in ballingschap gezonden. (1) Sedert 1713 bediende hij de gemeente der Oude Molstraat als pastoor en was den 2den October 1717 door den H. Stoel tot opvolger van Daemen in het bestuur der hollandsche zending benoemd.

De aanvaarding van het ambt van apostoliesch vicaris, zonder daartoe van de staten gemagtigd zijn, ziedaar de reden waarom van Bijlevelt, even als zijne twee voorgangers, den 3den Mei 1717 den Haag moest verlaten, om nimmer in bovengenoemde provinciën terug te keeren. (2)

Niet lang daarna (1720) werd, «tot soulaas» der vervolgde

---

(1) *De Katholiek*, Deel I, bl. 411.
(2) Kerk. Placaatb. Deel II, 440.

protestanten in Duitschland, aan de jesuïeten, op wier «instigatie» dat lijden aan de gereformeerde inwoners van de Paltz en andere duitsche streken was aangedaan, van wege de statengeneraal aangezegd uit de geuniëerde provinciën en de generaliteit te vertrekken. (1)

Deze resolutie (25 Mei 1720) had geen gevolg voor de jesuïeten van den Haag, die alle drie gedekt waren door de hooge bescherming van den franschen en spaanschen gezant.

Zoo hatelijk als zich de regering destijds toonde jegens de trouwgebleven geestelijken, zoo inschikkelijk en voorkomend was zij ten aanzien der janseniste klerezij.

Den 14den December 1713 geboden de staten de nieuwe kerk van Poeldijk tot den grond te slechten, en aan den jansenisten pastoor Dalenoort stond men (in 1722), toe in den Haag eene kerk te bouwen, die ofschoon zij «wel tusschen de ommegelegene huizen geplaatst is, nogtans hare kruin zoo hoog verheft, dat ze van de gemeene straat kan gezien worden.» (2) In 1717 werd de apostolische vicaris van Bijlevelt verbannen en in 1724 werd de keuze en wijding van den eersten jansenisten bisschop Cornelius Steenhoven, zoo al niet openlijk goedgekeurd, toch met zeker welgevallen toegelaten. (3) Welke pogingen er ook werden aangewend, om eene gelijke gunst voor de katholieken te verwerven, het gelukte niet. De spaansche gezant, de markies de Monteleon, bood daartoe herhaaldelijk zijne diensten aan en toen, door zijne krachtige medewerking, de zaak een goede eindbeslissing nabij scheen te zijn, werd zij, om het misbaar bij die gelegenheid door de predikanten aangeheven, voor altijd verdaagd. Dientengevolge bleef, na de dood van van Bijlevelt (1727), het hoofdbestuur der kerkelijke zaken toevertrouwd aan de pauselijke nuntiussen, die nu den titel van superior of vice-superior der hollandsche zending erlangden.

Het drijven derzelfde ijveraars, die zich niet ontzagen, van den predikstoel de onderhandelingen over het toelaten van een

(1) Kerk. Placaatb. II, 445, 447 en I, 664.

(2) De Riemer t. a. p.

(3) *Handboekje R. K. Eered.* 1850, bl. 34. Men kan aldaar kennis nemen van de gevoerde onderhandelingen over de toelating van een apostolischen vicaris.

apostoliesch vicaris vinnig te hekelen, gaf aanleiding tot een ander plakaat. Den 21sten September 1730 werd aan de roomsche geestelijken bevolen, op hun priesterlijk woord te verklaren en te onderteekenen, dat zij een «hertelijken afkeer» hebben van het gevoelen van hen, die leeren, dat de Paus of eenige andere kerkelijke overheid de magt heeft, om de onderdanen te ontslaan, wegens ketterij of om eenige andere oorzaak, van den eed en gehoorzaamheid aan de burgerlijke overheden. Volgens datzelfde plakaat zou niemand eenige priesterlijke bediening mogen uitoefenen, dan na bij schriftelijke acte te zijn toegelaten, «welke acte van consent of toelating» niet zoude gegeven worden, dan na aflegging en onderteekening der bovenstaande verklaring. Toen het was uitgemaakt, dat de regering niets anders verlangde, dan dat de priester als onderdaan der staten het gezag der staten in burgerlijke zaken zou eerbiedigen, weken alle gemoedsbezwaren en de gevorderde verklaring werd bereidwillig afgelegd en onderschreven door de roomsche geestelijkheid. (1)

Nog datzelfde jaar werd er door de staten eene resolutie genomen, die de contributiën regelde, welke de beambten, tot dusverre volgens willekeur, van de katholieken, wegens recognitie of oogluikende toelating hunner priesters en godsdienstoefening, hadden gevorderd. De reden, dat de plakaten niet onderhouden werden, lag grootendeels daarin, dat de regeringspersonen er goede zaak mede maakten. Zeer dikwijls gebruikten de ambtenaren oogluiking in hun eigen belang. Vandaar dat de katholieken voortdurend op zeer zware contributiën werden gesteld, naar gelang van de mindere of meerdere mate van inhaligheid of behoefte der baljuwen en schouten. De staten zelf bekenden, dat het eischen van die penningen ongepermitteerd was en dat de officieren grof en groot getrokken hadden; maar daar die heeren of hunne familiën, die bijna uitsluitend in de regering geplaatst waren, er dikwerf hunne rekening bij vonden, was men niet haastig die inkomsten bij de wet te regelen. Eerst in 1730 werd er op die

---

(1) Kerk. Placaatboek II, 561; zie ook *de Katholiek*, Deel L, bl. 131, vlgg.

afpersingen zekere orde gesteld, met bepaling, welke som als jaarlijksche recognitie zou mogen gevorderd worden. Deze recognitiën zijn in 1787 afgeschaft. (1) Zeven jaren daarna, den 14den Augustus 1737, werden de katholieke gemeenten met een andere belasting bezwaard. Van alle kerkhuizen en, gelijk de extensie der resolutie luidt, ook van de woonhuizen der pastoors en kosters in de steden en ten platte lande, alsmede van de huizen en woningen, die ten profijte van de kerkhuizen of statiën worden verhuurd, en van alle vaste eigendommen of goederen aan het collateraal onderhevig, zou in het vervolg het collateraal driemaal in de honderd jaren moeten worden betaald. Deze belasting op de goederen in de doode hand, collateraal genaamd, wijl zij ze zich regelde naar de wetten op de successie, was eene schatting tot den twintigsten penning, of van vijf ten honderd. (2)

Met geen dezer drie plakaten hadden de kapelanen der spaansche kapel te maken. Evenwel, zoo wij ons niet bedriegen, was de vordering der acte van toelating voor hen van eenigen invloed. Daar zij bij de regering niet als plaatselijke geestelijken stonden geboekt, zal deze misschien de doopbewijzen, door de kapelanen afgegeven, niet hebben willen erkennen. Vóór 1811 werden er geen registers van den burgerlijken stand gehouden, zoodat de geboorte-extracten van katholieken bij den pastoor moesten worden gehaald. Ook aan deze oorzaak althans meenen wij te mogen toeschrijven, dat het getal van hen, die in de spaansche kapel gedoopt en getrouwd zijn, in geen verhouding staat tot de daar uitgedeelde heilige hostiën.

Zoo aanzienlijk het cijfer der gedoopten en gehuwden is in

---

(1) Kerk. Placaatb. II, 543, Resol. 19 Julij 1730. *De Katholiek*, Deel I, bl. 422. *Handb. R. K. Eered.* 1862, bl. 423.

(2) Kerk. Placaatb. IV, 636. *De Katholiek* Deel L, bl. 136. Hoe drukkend deze belastingen waren, leeren wij uit de volgende bijzonderheid. «Zeker is 't dat in de R. C. kerken in Leyden zesmaal in 't jaar een schaal of schotel word gesteld, waarin tweemaal voor de bezorging der armen, en viermaal voor 't vrijoeffenen van den godsdienst word gecollecteert, dat die collecte moet bedragen eene somme van 1200 Gl. voor den WelEd. Gestr. Heer Hoofd-Officier der genoemde stad.» (*De advocaat der R. C. kerk*, 2de St. bl. 26, Leyden 1773.)

de jaren 1709 en 1710, zoo klein is het na den terugkeer des gezants in 1715, of beter gezegd, na de komst van pater de Bye en zijn socius (1). In 1709 heeft alleen pater van Beke van 1 Mei tot 31 December 54maal het doopsel en 25maal het huwelijk toegediend. Het behoeft geene verklaring waarom toen het getal zoo hoog is geklommen. De jesuïeten der Nobelstraat waren verbannen en Dalenoort met de zijnen tot het jansenisme overgegaan. Vandaar grootere toeloop naar de spaansche kapel en andere katholieke bedehuizen, vooral nadat de nuntius Bussi den katholieken alle gemeenschap in godsdienstige zaken met de wederspannigen verboden (1708, 1709), en het verzet tegen de in 1713 uitgevaardigde bulle Unigenitus de klove nog wijder had gemaakt. Opent men nu de doop- en trouwboeken der spaansche kapel na 1715, dan ziet men, dat pater de Espinosa in 1716 slechts 3maal doopte en 2maal een huwelijk inzegende, in 1717 8maal het doopsel en geen enkele maal het huwelijk toediende. De volgende jaren zijn gelijk aan de vorige. Van 1716—1732 telt men in het register van pater de Espinosa in het geheel 133 doopelingen en 30 huwelijksparen. Voegt men daarbij het getal gedoopten en gehuwden in de registers zijner medehelpers opgeteekend, dan krijgt men de som van 297 doopsels en 45 huwelijken, d. i. gemiddeld 17 doopelingen en 3 huwelijksparen per jaar.

Daarentegen klom het cijfer der uitgedeelde heilige hostiën in 1732 in 9 maanden tot 15,000. Had men alleen de opgave der uitgereikte communiën, dan zou men kunnen aannemen, hetgeen wij in zeker handschrift vonden aangeteekend, dat in 1733 en reeds in 1732, om ons tot den tijd van pater de

---

(1) Hetzelfde verschijnsel ontwaren wij in de doopregisters der kerk in de Assendelftstraat. In 1710, van 1 Mei tot 31 December, beliep het getal doopelingen in die kerk 63. In 1720 in het geheel slechts 11. In 1721, 13. In 1738, 12. Op grond van het lage cijfer in genoemde jaren, drukten wij het vermoeden uit, dat de paters der *mission française* in de Assendelftstraat, destijds hoofdzakelijk alleen aan de fransche en waalsche ingezetenen de pastoralia mogten toedienen, ofschoon tijdelijk in 1710 en eerstvolgende jaren hunne magt tot alle katholieken schijnt te zijn uitgestrekt.

Espinosa te bepalen, aan 3000 communicanten in de spaansche kapel de pastorele sacramenten werden uitgedeeld (1). Doch deze bewering schijnt den toets der kritiek niet te kunnen doorstaan. Het getal doopelingen zou, indien zij waarheid bevatte, elk jaar tot ongeveer 150 en dat der huwelijken tot omstreeks 50 hebben moeten opklimmen.

Welke verklaring dan van bovengenoemde cijfers te geven? Wij zijn geneigd te gelooven, dat, gerekend naar het getal uitgedeelde heilige hostiën, ongeveer 2000 personen, die meerendeels van elders herwaarts kwamen, in genoemde jaren in de kapel van Spanje hoogtijd hielden en aldaar tot het sacrament van boetvaardigheid naderden; maar wat de pastorele sacramenten betreft, deze schijnen enkel aan de gezanten en hunne omgeving en aan de bewoners der omliggende dorpen te zijn toegediend. Uit doop- en trouwregisters van denzelfden en lateren tijd toch is het duidelijk, dat er in de spaansche en portugesche kapellen velen uit Rijswijk, Eyckenduinen en Loosduinen zijn gedoopt en getrouwd. Dezen nu zijn begrepen in de door ons medegedeelde cijfers, een overtuigend bewijs, dat aan geen 3000 communicanten de pastorele sacramenten zijn uitgedeeld. Daarenboven de aanteekening in dezelfde registers: «ex licentia speciali singulis vicibus postulata Rdi Adm. Dni (van der Lee, van der Valk, Cleij) pastoris Hagae-Comitani,» d. i. met bijzondere en telkens gevraagde vergunning van den Zeer Eerwaarden Heer (van der Lee, van der Valk, Cleij) pastoor van 's Gravenhage, en: «ex commissione D. de Bye, van Wichem, etc.,» d. i. volgens lastgeving van den heer de Bye van Wichem enz. doet vermoeden, dat de magt om de pastorele sacramenten te bedienen, weleer door den internuntius en superior der zending aan pater de Espinosa vergund, eene beperking heeft ondergaan, en zich, buiten de gezanten en hun gevolg, enkel heeft uitgestrekt tot de bewoners der

---

(1) Dit en andere feiten zijn ter goeder trouw door een verdienstelijk schrijver in het *Handb. R. K. Eered.* 1860, bl. 213, overgenomen uit eene onuitgegeven beschrijving, die naar al te eenzijdige bescheiden opgemaakt, in dit punt niet van overdrijving is vrij te pleiten.

herderlooze buitengemeenten, terwijl men voor die van den Haag telkens bij de geestelijken, met de pastorele bediening belast, de vereischte vergunning ging vragen. Zoo nu reeds vóór 1730 deze beperking bestond, gelijk wij uit onze gegevens mogen afleiden, dan zal zeker, na het vorderen van de acte van toelating, in dit punt aan geene uitbreiding van geestelijke regtsmagt, zoo er soms op aangedrongen werd, te denken zijn geweest, en daarom hielden wij het er voor, dat de acte van admissie van zijdelingschen invloed was op de regtsmagt der kapelanen. Vermoedelijk — het zal later duidelijk worden — bleven de kapelaans der spaansche kapel geregtigd, in hunne kapel de biecht en H. Communie aan de geloovigen te bedienen. Zoo was hun werkkring nog altijd zeer uitgestrekt en van onberekenbaar nut voor de katholieken van den Haag en omstreken.

Zeventien jaren (1715—1732) had pater de Espinosa het ambt van kapelaan-major waargenomen, toen de Heer des wijngaards zijnen getrouwen knecht ter eeuwige ruste riep. Zijn dood en begrafenis vinden wij volgenderwijze beschreven.

Tot het ontvangen der belooning voor zijn arbeid en deugd opgeroepen, ontsliep pater Dominicus de Espinosa, den 3[den] October 1732. Zoo iemand, dan heeft hij den luister bemind van Gods huis, — getuigen de verschillende kostbare altaargeraden, waaronder twaalf wigtige zilveren kandelaren, door hem ter versiering der kapel met evenveel zorg als smaak bijeengebragt. Zijn dood voelende naderen, sprak hij even kalm als vroeger eene biecht van geheel zijn leven, en wapende zich met de overige genademiddelen der H. Kerk tot den laatsten strijd. Slechts vier dagen duurde zijn ziekbed, toen eene hevige koorts een einde aan zijn leven maakte. Drie dagen daarna werd het ligchaam op het kerkhof te Eyckenduinen bijgezet. (1)

---

(1) Het kerkhof bevindt zich nog heden ter plaatse, waar weleer de katholieke kerk of kapel van Eyckenduinen stond. Er resten maar eenige overblijfselen van het kerkgebouw, dat in 1581 op last der staten werd gesloopt. Nog in de dagen van de Riemer (1730) kwamen er « die van de omleggende dorpen dikwyls een bedevaart doen, om de H. Maagd [aan wie de kapel gewijd was] te eeren en te aanroepen, kruipende óp handen en

Volgens de gewoonte van 'sGravenhage werd het lijk vervoerd op een rouwwagen, gevolgd door zes andere koetsen, waarin de seculiere geestelijken, twee paters dominicanen en vijf jesuïeten gezeten waren, terwijl van weerszijden de lakkeijen en bedienden van de katholieke gezanten, allen in rouwmantels gehuld en met brandende fakkels in de hand, te voet volgden. In den Haag teruggekeerd begaf de lijkstoet zich naar de koninklijke kapel, waar het hoogaltaar en de beide zijaltaartjes met de zilveren sieraden getooid waren. In het midden der kapel stond een prachtige lijkbaar van alle zijden met waslichten omzet. De plegtige uitvaartdienst werd opgedragen door pater Cluysen (zendeling der sociëteit, die uit Delft de vlugt had moeten nemen), bijgestaan door pater Matheeus als diaken en pater Marchand als subdiaken, terwijl pater de Bye het ambt van ceremoniemeester bekleedde. Een uitgelezen getal toonkunstenaars, gehuurd op kosten des konings, die ook het waslicht ten geschenke gaf, voerden het statige requiem uit. Tijdens de hoogmis droegen zes andere geestelijken de heilige offerande op tot lafenis des overledenen. Vele van alle zijden toegestroomde geloovigen woonden de treurplegtigheid bij en gaven, door het naderen tot de H. Tafel, blijk van de achting en toegenegenheid, welke zij den verdienstelijken ontslapene toedroegen. Zelfs protestanten, wien de Espinosa om zijne opene

---

knien rondom en langs deze puinhoopen; ja deze plaatse is by de roomsch-katholyken nog in zulken hoogachting, dat de meeste burgers van die gezintheid in den Hage en daaromheen dit kerkhof boven alle andere [protestantsche, want katholieke waren er niet] tot hunne begraafplaats verkiezen, zulks dat er van dezulke aldaar (te Eyckenduynen) meer dan in de [protestantsche] kerken van den Hage ter aarde bestelt werden (*Beschr. v. 's Gravenh.* I, 1ste st. bl. 26.) In het laatst der XVIIe eeuw kreeg Eyckenduinen weer een katholiek kerkje en een eigen pastoor, maar diens tweede opvolger ging tot het jansenisme over en zoo kwam ook het bedehuis in het bezit der secte. In 1807 telde Eyckenduinen geen jansenisten meer en van toen af bleef de kerk daar ongebruikt. De vaste goederen der statie van Eyckenduinen zijn, op den 20sten Julij 1832, door den aartsbisschop der jansenisten verkocht, voor de som van *f* 3800 (*Handb. R. K. Eered.* 1860, bl. 226.)

ziel dierbaar was, betreurden zijn verlies. Hij had den ouderdom van 53 jaren bereikt.

In de kapel des franschen gezants waren in dit jaar nog dezelfde paters, de Bye en Matheeus, die er sedert 1716 het zendelingsambt uitoefenden. Het cijfer hunner werkzaamheden toont, dat de gemeente, die weleer in het bedehuis tusschen de Nobel- en Jufvrouw-Idastraat hare godsdienstoefeningen hield, enkel van plaats had verwisseld. Volgens de opgave ván 1732 hadden de beide paters aan 161 het doopsel en aan 48 paren het huwelijk toegediend, terwijl het getal communicanten tot ongeveer 3000 was geklommen. Zij koesterden nog een flaauwe hoop, dat hunne voormalige kerk, die in netheid en ruimte de kapel der fransche ambassade overtrof, weder geopend zou worden, wanneer de storm bedaren en de zucht naar kalmte de regering tot inschikkelijkheid zou stemmen. Den 5den Mei 1719 werd er door die van Leyden in de vergadering der gecommitteerden een voorstel gedaan «tegen het wederopenen van de jesuitekerk alhier, tegen de resolutie van 18 Februarij en 19 Julij 1708.» De staten hadden vernomen, dat er in het kerkgebouw getimmerd werd. Zij verzochten daarom het hof van Holland, die zaak te willen onderzoeken en daarvan berigt te geven. Den 27sten Junij voldeed het hof aan die uitnoodiging en berigtte, dat de gebroeders Cornelis en Jacques Dedel, de eigenaars van het kerkje, door de bemiddeling van den heer Gerard de Vries, van het hof de vergunning hadden erlangd om het gebouw te openen, ten einde het voor een ander doel te bestemmen; welke vergunning bij de heeren staten geen tegenkanting schijnt te hebben ontmoet (1). Doch in 1730 noemt de Riemer het bedehuis nog een zeer nette en kostelijke kerk, zoodat wij veronderstellen, dat er in 1719 geen merkelijke vertimmering zal hebben plaats gehad. Twee jaren later, in 1732, meende men dan ook, dat de tijden gunstig waren, om van de staten de heropening te verkrijgen. Men zou daartoe de medewerking van de gezanten der katholieke vorsten inroepen, vooral van den ambassadeur van Portugal, omdat de koning van Portugal in vroegere jaren te Port-a-Port

---

(1) *Notulen van het hof van Holland* (Rijksarch.)

het stichten van een bedehuis voor protestanten had toegestaan, op voorwaarde, dat men de jesuïeten in de vereenigde provinciën niet zoude bemoeilijken. De markies de Fénélon, fransch afgezant, zou het voorstel steunen. Maar ook nu werd de verwachting te leur gesteld.

Pater Engelbertus Engels, van de sociëteit van Jesus, zette het werk van zijn voorganger voort. In het eerste jaar zijner bediening, den 21sten Julij 1733, werd in de koninklijke kapel het broederschap van de zalige dood ingesteld. De lijvige foliant door hem aangelegd, om er de namen der leden in alphabetische volgorde op te nemen, dient nog heden ten dage tot hetzelfde einde. Troostend is het voor het geloovig hart dat register te doorbladeren en er, onder de namen van burgers en mindergegoeden, ook die der aanzienlijkste familiën, als de Dierten, de van der Kuns en anderen aan te treffen. Zelfs de ambassadeuren en hunne echtgenooten wilden in het broederschap zijn ingeschreven.

Voor het eerst vinden wij in ditzelfde jaar (1733) melding gemaakt van de plegtigheid der eerste H. Communie, waartoe 39 kinderen werden toegelaten. Het getal der doopelingen bedroeg 4, dat der huwelijken 1, en aan 17 waren de laatste H. Sacramenten toegediend. Behalve eenige cijfers van de toegediende heilige sacramenten zijn er over de jaren, dat pater Engels hoofdkapelaan was, geene berigten aanwezig. De lezer vergenoege zich derhalve met deze opgaven. Sedert 1733 was pater Jacobus Groenen S. J. een der onderkapelanen. Gelijktijdig werden die getallen opgezonden met de opgaven der zendelingen in de Casuariestraat; wij zullen ze daarom niet scheiden.

		Door de beide jesuïeten der fransche kapel.	Door de beide jesuïeten der spaansche kapel.
1734	Gedoopt	139	2
	Gehuwd	56	2
	Bediend	130	?
	Bekeerd	16	?
	Communiën	?	± 10,000

		Door de beide jesuïeten der fransche kapel.	Door de beide jesuïeten der spaansche kapel.
1737	Gedoopt	155	3
	Gehuwd	50	6
	Bediend	139	38 (1)
	Bekeerd	?	13 (2)
	Communiën	?	± 10,000
1738	Gedoopt	162	4
	Gehuwd	57	4
	Bediend	118	33
	Communiën	± 12,000	± 10,000

Van 1733—1740 beide jaren ingesloten, werden er in de spaansche kapel door pater Engels en zijn socius Groenen toegediend 44 doopsels d. i. ruim 5 per jaar en 21 huwelijken d. i. nog geen 3 per jaar, doorslaand bewijs, wij herhalen het, dat in de spaansche kapel niet aan 3000 communicanten de pastorele sacramenten werden uitgedeeld.

Pater Jacobus Groenen, die aanteekent, dat zijn medebroeder Engelbertus Engels den 11den November 1740 stierf, volgde als kapelaan-major den overledene op, gelijk hij zelf vroeger als medehelper den dominicaan Stelphloeg had vervangen. Pater Franciscus van der Meeren S. J. en de ons bekende predikheer Gerolt waren zijne medearbeiders. Maar niet lang daarna, den 23sten Februarij 1742, maakte de dood een einde aan zijn verdienstelijk leven. Hij werd den 31sten Januarij 1700 te

(1) Het schijnt, dat ook de beperking tot de sacramenten der stervenden was uitgestrekt; anders had immers het cijfer der bedieningen grooter moeten zijn. Daar de kapelanen in de kapel biechthoorden, zoo laat het zich begrijpen, dat men van de betrokken geestelijken de noodige vergunning vroeg, om door zijn biechtvader te worden bediend. Om deze reden is waarschijnlijk het getal bedieningen grooter, dan het cijfer der doopelingen en huwelijken het veronderstelt; ofschoon in deze som ook inwoner van de naburige dorpen begrepen zullen zijn.

(2) Onder de 13 bekeerlingen bevonden zich 3 jansenisten en 2 lutheranen.

's Gravenhage geboren en trad op 17jarigen leeftijd in de sociëteit. Na zijne studiën voltooid en eenigen tijd onderwijs in de fraaije letteren te hebben gegeven, kwam hij in 1733 in zijne geboortestad den arbeid zijner medebroeders deelen. Waarschijnlijk is hem deze standplaats aangewezen, in de hoop dat de vaderlandsche lucht zijne zwakke gezondheid zou herstellen. De geestkracht welke hem bezielde, deelde zich mede aan zijn ziekelijk ligchaam, totdat eindelijk de door werken en lijden uitgeputte natuur bezweek. Zijn dood werd betreurd, vooral door den spaanschen gezant Joachim Antonius de Bazan y Melo, markies de St. Gil, die in een eigenhandigen brief aan pater van der Meeren zijn leedwezen uitdrukt over het verlies van een man, aan de legatie zoowel als aan alle katholieken, om zijnen ijver en voorbeeldigen wandel, dierbaar.

Reeds den 8sten Maart 1742 ontving pater van der Meeren zijne aanstelling als sacellanus-major, terwijl Petrus de Winter, ook Petrus Rachel genoemd, zijn socius werd. De brief van aanstelling, hem door den nuntius Lucas Melchior Tempi, superior der hollandsche zending, gezonden, is nog bewaard gebleven. Daaruit vernemen wij, dat de voordragt geschied was door den bovengemelden spaanschen gezant, die tevens het verzoek er aan toevoegde, dat aan den nieuw benoemden kapelaan de vergunning zoude worden gegeven, om de pastorele sacramenten in de koninklijke kapel te mogen toedienen. Daar ook uit dezen brief blijkt, dat er geen aanvraag werd gedaan voor de niet-pastorale sacramenten, zoo blijven wij bij onze reeds vroeger geuite meening (1), dat de kapelaan der spaansche legatie krachtens zijn ambt geregtigd was, in de kapel de biecht der geloovigen te hooren en hun de H. Communie uit te deelen; maar dat enkel voor doopen en trouwen en het bedienen der laatste heilige sacramenten eene bijzondere vergunning moest worden verkregen. Wij gaven eveneens vroeger te kennen, dat, te besluiten naar de doop- en trouwregisters van de jaren 1715 tot 1807, het regt om de pastoralia

(1) Zie bl. 78 en 86.

te bedienen, beperkt schijnt te zijn tot de gezanten en hun gevolg en misschien tot de inwoners der herderlooze buitengemeenten. Dat vermoeden wordt versterkt door den genoemden brief, waarin de Nuntius de magt geeft «om de pastoralia toe te dienen aan alle huisgenooten niet enkel der gezanten, maar evenzeer van alle anderen, die de plaats van gezant harer katholieke majesteit zullen bekleeden, ook aan hen, die volgens de verklaring van onzen voorganger [Silvius Valenti Gonzaga, dus tusschen 1732—1736] streng genomen niet behooren tot het getal der omgeving van de ministers van hare voornoemde katholieke majesteit, maar aan genoemde kapel verbonden en actueel bij dezelve in dienst zijn.» Deze ruime opvatting van het decreet op de regtsmagt der kapelanen geeft den sleutel voor het getal gedoopten en gehuwden, dat welligt, hoe klein ook, nog te groot zou kunnen schijnen. Doch rekent men b. v. den koster, den organist, de zangers met hunne vrouwen en kinderen, die, zoo zij buiten het hotel woonden, in den ruimen zin slechts tot de omgeving van het gezantschap behoorden, tot dat cijfer, dan zal het niemand verbazen, vooral wanneer men er nog de inwoners van Rijswijk en Loosduinen en andere gemeenten bij zou moeten tellen.

Zeker is het derhalve, dat reeds in 1736 en misschien al vroeger de regtstoestand der kapelanen aldus was omschreven, en wij houden het er voor, dat hij tot 1807 onveranderd bleef voortduren. De bijna gelijkluidende aanstellingsacte, door den nuntius Brancadoro den 29sten Januarij 1791 aan den kapelaan Joannes Cruls gegeven, en de doop- en trouwregisters van dat gansche tijdvak (1715—1807) zijn evenzoo vele gronden voor onze veronderstelling.

Jammer dat de statistieke opgaven na 1739 hoogst onvolledig en voor het meerendeel verloren zijn, zoodat, bij gemis van het cijfer der uitgedeelde heilige hostiën, wij noch over de werkzaamheden der kapelanen, noch over den ijver der geloovigen, die de kapel bezochten, kunnen oordeelen. In 1751 getuigt wel in algemeene bewoordingen de grijze zendeling, pater de Bye, dat hij in geheel zijn leven nimmer een zoo grooten toeloop en godsvrucht heeft waargenomen, als in dat jaar, en dat het getal van hen, die tot het sacrament van

boetvaardigheid naderden, aan het ongeloofelijke grenst, — maar heeft zich die toeloop en die godsvrucht ook in de koninklijke kapel van Spanje getoond? — Twee jaren daarna (1753) is het getal communicanten in de verschillende bedehuizen der jesuïeten begroot op 2400, terwijl reeds in 1734 en later de communicanten der statie in de Casuariestraat op meer dan 3000 werden geschat. Zoo het eerste cijfer door de schuld van den afschrijver niet met 1000 verminderd is, dan zou het getal katholieken, die de spaansche kapel bezochten, merkelijk zijn afgenomen. Welke reden mag daartoe aanleiding hebben gegeven? Na 1784, toen Rijswijk en Loosduinen een eigen pastoor en kerk hadden gekregen, behoeft die vermindering geene verklaring. Dan verdwijnt uit de doop- en trouwregisters het bijvoegsel: uit Rijswijk, uit Loosduinen, in vroegere jaren achter de meeste doop- en trouwacten te vinden.

Evenmin heeft eene vervolging van de zijde der regering hier een schadelijken invloed uitgeoefend. In de vereenigde provinciën, vooral in Holland, was voor de katholieken een tijdvak van verademing aangebroken, al werden de roomschen in de meijerij van den Bosch en andere generaliteitslanden niet weinig gekneveld. Ook de gedeeltelijke opgave van de werkzaamheden der paters in de Casuariestraat, nl. de staat van hetgeen pater de Bye in 1754 in genoemde statie verrigtte, gedoogt niet het betwiste cijfer voor juist te verklaren. Pater de Bye alleen had in dat jaar aan 51 het doopsel, aan 67 de laatste sacramenten en aan 18 het huwelijk bediend, terwijl hij het getal zijner communicanten (biechtelingen?) begroot op 1400. Men vergeve ons deze drooge berekening, die alleen belang kan inboezemen aan hen, die uit de medegedeelde cijfers, met die van de andere bedehuizen zamengeteld, het getal der katholieke ingezetenen van 's Gravenhage bij benadering zullen kunnen opmaken.

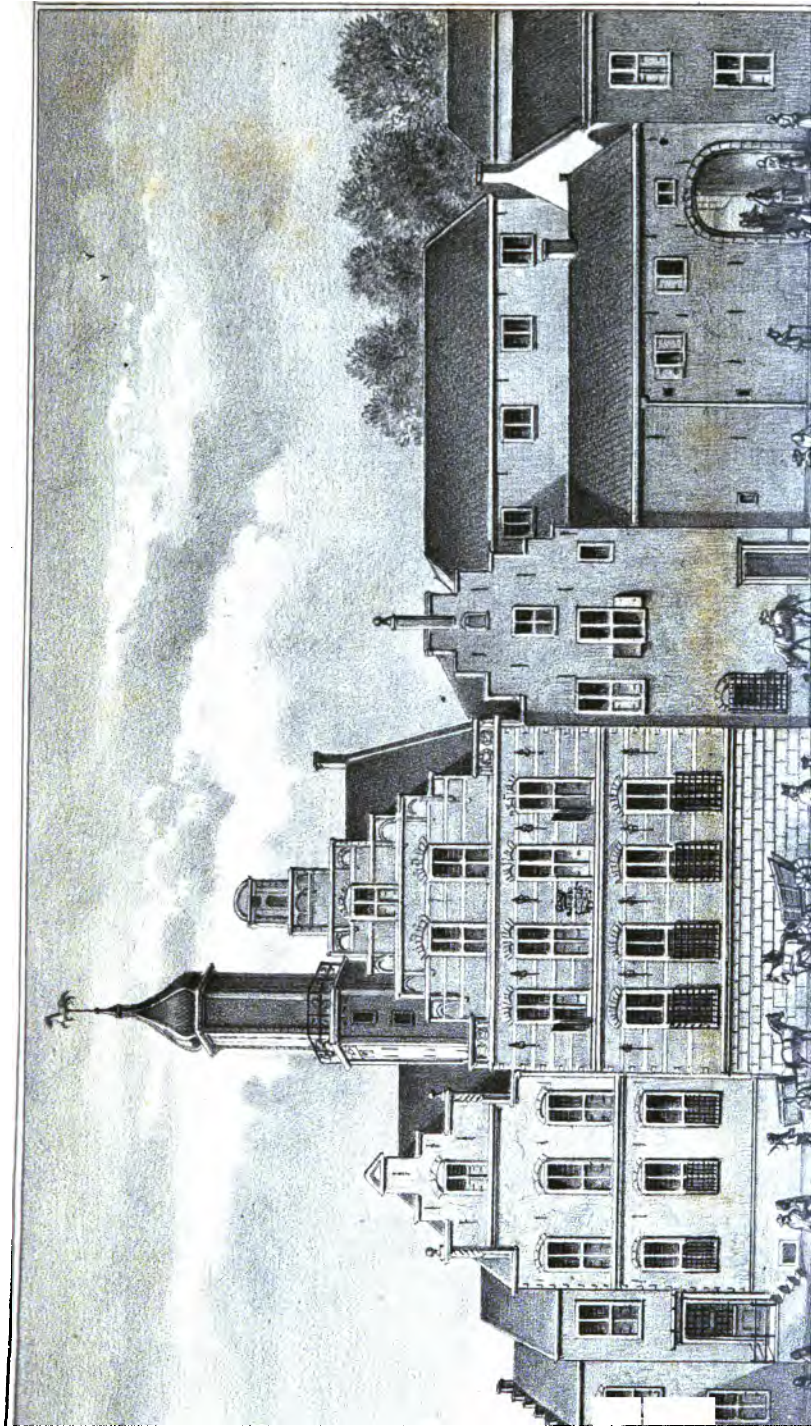
Tijdens pater van der Meeren het ambt van sacellanus-major uitoefende, werd in de koninklijke kapel op plegtige wijze het huwelijk ingezegend van den minister der genuësche republiek, Vincent Villavecchia en jonkvrouwe Maria Francisca Pierceaux (1749). Eene nog grootere plegtigheid had er plaats, toen op den 7den September 1751 voor den zeer eerwaarden heer

Josephus Hensey, priester van de heilige faculteit van Parijs, licentiaat in de godgeleerdheid en deken der cathedraal van Laon, de huwelijksband werd gesloten tusschen zijne Excellentie Joachim Ignatius Barrenechea, markies del Puerto, enz., enz., gezant van H. katholieke majesteit bij de staten-generaal der vereenigde Nederlanden, — en de hoogwelgeboren jonkvrouwe Josepha Maria Antonia, baronnesse von Reischach, dochter van zijne Excellentie von Reischach, buitengewoon afgevaardigde des keizers bij de Republiek. Getuigen waren Antonio de Manso Maldonado en Antonio de la Quadra, twee hooggeplaatste krijgsofficieren, Emmanuël ab Uriondo en Agustino Sanchez, secretarissen der legatie. Vier dagen daarna traden in den echt voor pater Joannes Bosch, predikheer en kapelaan van den baron von Reischach, Paulus de Barrenechea, markies de Puente-fuerte, buitengewoon gezant van Spanje bij het hof van Denemarken, en jonkvrouwe Maria, baronnesse von Reischach, dochter van den afgezant des keizers hier te lande.

Nog in 1762 ontmoeten wij den genoemden Paulus de Barrenechea te 's Hage. Was hij Joachim Ignatius als gezant opgevolgd? Wel waarschijnlijk; want in 1768, zoo lezen wij in het register der broederschap van de zalige dood, liet zich Joachim Stephanus Thaddaeus Barrenechea, oudste zoon van onzen gezant, zijne Excellentie den markies de Puente-fuerte, in gemelde vereeniging als lid opnemen. Onder een dezer twee ambassadeurs heeft dan in 1757 de vertimmering van het hotel plaats gehad. Het oude gebouw, sinds 1677 (bladz. 40), het eigendom der kroon van Spanje, had behoefte aan herstelling; maar deze herstelling was geene verbetering, zoo men het nieuwerwetsche heerenhuis vergelijkt met het antieke hof van Spanje. In de plaats der torens en trapgevels trad de eenvormige en eentoonige façade, die nog heden meer om hare breedte, dan om hare schoonheid de aandacht der voorbijgangers trekt. Alleen de poort ontsnapte aan den moker, ofschoon zij deze onderscheiding niet aan de kunst, want een gedenkstuk van bouwtrant is zij niet, maar aan hare hechtheid verschuldigd schijnt. Zij kreeg het wapen van Spanje, weleer in den gevel van het hotel geplaatst, te dragen en bewaart aldus nog op den huidigen dag, het aandenken aan het voor-

malig verblijf der spaansche legatie. De kapel was eerst in het laatst der XVIIe eeuw (1682) gebouwd, en kon derhalve haar vorigen vorm behouden.

Treden wij haar even binnen, men viert er het pinksterfeest en tegelijk de plegtigheid van het door Paus Clemens XIII verleende jubilé (1759). Uit het Hooge Westeinde, want van den kant der Laan was geen toegang, komen wij door de breedgewelfde poort op de nog aanwezige binnenplaats, die ons als van zelf, daar zij zachtkens afhelt, brengt naar een bijna onderaardschen gang. In dien gang, die de benedenverdieping in tweeën splitst en de scheiding uitmaakt van koetshuis (regts) en paardenstal (links), kunnen wij desverkiezende langs twee verschillende trappen, de eene in het begin, de tweede aan het einde, beide aan de regterzijde van den gang, de bovenverdieping of kapel van Spanje bereiken. Zoo weinig de uiterlijke vorm, die, gelijk de afbeelding genoegzaam aanduidt, eerder een magazijn dan een bedehuis verraadt, al zullen de gemeentenaren van de spaansche kapelanen ons gevoelen niet deelen, ons uitlokte en aanlachte, zoo voldaan is ons katholiek oog en hart bij het binnentreden der kapel. Niet dat het godshuis ons boeit door zijn kerkelijken stijl en bouwkunstige schoonheden, maar in de laatste helft der XVIIe eeuw — de kapel staat reeds tachtig jaren — behoorde een gebouw als de kerk van Spanje, niet ongelijk aan vele huiskerken uit lateren tijd, in deze provincie tot de zeldzaamheden. Alles, men ziet het, is er op berekend, om zooveel mogelijk aan de talrijke kerkgangers plaats te verstrekken. Daarom heeft men boven de banken der mannen — de vrouwen zitten in het schip — eene gaanderij aangebragt, die even als het zangkoor en orgel door pilaren wordt gesteund. Onder de gaanderij, waar het priesterkoor begint, staan twee kleine altaren, aan den achterkant door een muur gescheiden van eene tribune ter linker en van de sacristy ter regterzijde, boven welke eveneens twee kleine koortjes voor aanzienlijker gemeentenaren, die in het presbyterium uitzien, zijn ingerigt, kleiner evenwel dan de ruimte der benedenvertrekjes, wijl men er een biechtkamertje afnam, dat op de gaanderij een ingang heeft. De tribune aan den evangeliekant van het hooge altaar is

malig ve
het laats
haar vor
Treder
feest en
verleend
den kan
breedgev
ons als
bijna on
dieping
huis (reg
langs tw
tweede a
de bover
de uiter
aanduidt
al zulle
gevoelen
ons kath
dat het
kunstige
eeuw —
gebouw
kerken
Alles, r
aan de
heeft m
in het s
zangkoor
derij, w
aan den
ter link
eveneens
naren,
evenwel
biechtka
De trib

blijkbaar bestemd voor den gezant en zijn gevolg, die er uit zijn hotel langs een overdekten gang binnen kan komen. De kapel is gewelfd en heeft naar onze gissing de lengte van ongeveer 20 ellen op eene breedte van 14 ellen, juist de ruimte tusschen de kolommen, die het zangkoor der tegenwoordige kerk schragen, en den voorgevel van dat gebouw. Zij lag in dezelfde rigting als het hotel, zoodat de noorderzijmuur stond ter plaatse, waar nu de gevel der huidige kerk is opgetrokken. Het hoogaltaar was dus georiënteerd en bevond zich, even als het koor der oude St. Jacob, in het noordoosten. Langs de noordzijde was de tribune des gezanten, in de nabijheid van zijne woning. Orgel en predikstoel verdienen, de tijd waarin wij ons bevinden in aanmerking genomen, geprezen te worden (1); maar vooral de altaargeraden getuigen van welvaart, godsvrucht en kunstsmaak. Wij tellen er 28 zilveren kandelaars groote en kleine, een missaal met de wapens van Spanje door een meesterhand in edel metaal gedreven, een rijken en sierlijken miskelk, eene kleine maar fijngewerkte remonstrans, een zilveren wierookvat, «geschenk van den markies Beretti-Landi, gezant van Spanje, 1720,» zilveren ampullen en andere kleinere sieraden. Bijzonder trekt ons oog het karmozijn-roode misgewaad, met gouden bloemen doorweven, nog altijd, al is de kleur door den ouderdom verbleekt, een der grootste kostbaarheden der St. Teresia.

Waarlijk het levendig geloof der Spanjaarden heeft zich hier door daden getoond. Met mildheid hebben de gezanten de kapel — meer nog voor geloofsgenooten dan eigen gebruik bestemd — begiftigd, en de welgevulde kerkekas voorziet onbekrompen in het onderhoud van geestelijken en verdere beambten en benoodigdheden (2).

(1) Het orgel bevindt zich thans in de kapel van het gymnasium te Katwijk, de predikstoel in de O. L. V.-kerk te Rotterdam. Een of andere schilderij der voormalige kapel hangt in de kerk te Voorburg, en eenige der zilveren kandelaren gaf een latere eigenares, vrouwe van Oosthuyse van Rijsenburgh, ten geschenke aan de St. Willibrordus alhier.

(2) In 1767 sloot de rekening, volgens *le relevé des dépenses et recettes de la chapelle*, met een batig saldo van *f* 18,235:10; oudere rekeningen ontbreken.

De paters der Casuariestraat overtuigd, dat het vruchteloos was nieuwe moeite aan te wenden, om de heropening van het bedehuis in de Nobelstraat te verkrijgen, besloten het kerkgebouw van zijne sieraden te ontdoen en de materialen en kerkornamenten dienstbaar te maken tot opbouw en toereeding eener nieuwe kerk, achter het toen aan den Boschkant of Prinsessegracht gelegen hotel der fransche ambassade, uitkomende in de Casuariestraat. In 1763 kwam er een voegzaam gebouw tot stand, hetwelk uitwendig wel geen kerkelijk aanzien had, maar inwendig eene kerkvormige inrigting vertoonde. Het diende zoowel aan de katholieke bevolking, als aan de ambassade tot kerk (1).

Niet lang meer zullen de leden der sociëteit in hunne bedehuizen, door de hooge bescherming der fransche en spaansche gezanten gedekt, het heilig dienstwerk uitoefenen. De grijze van der Meeren echter zal geen getuige zijn van de nieuwe ramp, die zijne ordebroeders zal treffen. De kapelaan-major ontsliep den 19den Januarij 1767 en werd opgevolgd door pater Emmanuël da Camba S. J., sinds 1757, in plaats van Petrus de Winter, die naar Leyden vertrok, tweeden kapelaan. In 1762 kwam als derde kapelaan pater Cornelis van Langenhoven, ook van de sociëteit van Jesus.

«In de helft der XVIIIe eeuw, dus zegt een protestantsch geschiedschrijver (2) vormde zich een bondgenootschap tusschen de oude jansenisten en de partij der wijsgeeren; of liever, daar beide partijen eenzelfde doel beoogden, werkten zij met

---

(1) *Handb. R. K. Eered.* 1860, bl. 230. Onder de beelden, die vroeger in het kerkje der Nobelstraat stonden, behoorden de Ignatius en Franciscus Borgias, thans boven de kleine altaren der St. Teresia geplaatst. Uit oude aanteekeningen blijkt, dat de beroemde zuidnederlandsche beeldhouwer Verbruggen de meeste sieraden van genoemd kerkje gebeiteld heeft. — Dat gedeelte van het bedehuis der jesuïeten, hetwelk in de Jufvrouw-Idastraat uitkwam, werd in 1772 door het gemeentebestuur aangekocht en tot ontleedkamer ingerigt. Daarin is thans eene openbare gemeenteschool voor minvermogenden gevestigd (*Handb.* bl. 222).

(2) Schoell *Cours d'histoire des Etats européens*, t. XLIV p. 71.

zulke overeenstemming, dat men zou gelooven, dat zij onderling hunne maatregelen beraamden. De jansenisten, onder den schijn van een grooten godsdienstijver, en de wijsgeeren, onder den dekmantel van gevoelens van menschlievendheid, en zich omgevende met den straalkrans van lichten hunner eeuw, arbeidden te zamen aan de omverwerping van het opperpriesterlijk gezag. Zoo groot was de verblindheid van vele weldenkende lieden, dat zij gemeene zaak maakten met eene secte, die zij verfoeid zouden hebben, zoo zij er de bedoelingen van gekend hadden.»

«De revolutionairen, die het gemunt hadden op de verdelging der kroonen, wilden vóór alles het gezag der Kerk vernielen.... maar, om de geestelijke magt omver te storten, moest men haar isoleren, door haar den steun te ontnemen van die gewijde keurbende, welke zich aan de verdediging van den pauselijken troon had toegewijd, te weten van de jesuïeten. Dat was de ware reden van den haat, dien men aan die sociëteit toedroeg.»

De katholieke vorsten hadden de beteekenis en het gevaar van dat monsterverbond moeten inzien. Maar ministers, even sluw als gewetenloos, wisten hunne vorsten te dwingen, zich tot blinde werktuigen te maken van het snood beraamde vernielingsplan.

Reeds den 6den Augustus 1762 werd de sociëteit van Jesus door het parlement van Parijs veroordeeld. Vierduizend harer leden werden verstrooid, en de goederen der orde in beslag genomen. Te vergeefs verhief zich de stem van den ridderlijken aartsbisschop van Parijs, Christophe de Beaumont, tegen deze uitspraak, «die al te zigtbaar het merk van hartstogt en onregtvaardigheid op het voorhoofd draagt, om niet door iederen onbevooroordeelde te worden gelaakt» (1). Een koninklijk edict van den 1sten December 1764, door den minister Choiseul afgeperst, bevestigde het vonnis van het parijsche parlement, en bepaalde, dat de sociëteit der jesuïeten zoude zijn opgeheven in het koningrijk, de landen en heerlijkheden van Frankrijk. Nogtans er was in dat edict geen spraak van verbanning. Den

(1) Schoell, p. 51.

9den Mei 1767 namen de parlementen van Frankrijk aanleiding uit de gebeurtenissen in Spanje, om aan de jesuïeten den franschen bodem te ontzeggen.

Wat Choiseul in Frankrijk had weten te bewerken, dat zou d'Aranda in Spanje beproeven. Hij bezigde alle middelen, om koning Karel III, overigens een braaf en der sociëteit niet ongenegen vorst, tegen de orde een afkeer in te boezemen en hij slaagde daarin door een afschuwelijken laster (1). Door een pragmatieke sanctie werd tegen de jesuïeten van alle deelen des rijks het banvonnis uitgesproken, en den 2den April 1767 bij het vallen van den avond in alle bezittingen van Spanje uitgevoerd. Het bevel des konings was onverbiddelijk. Zes duizend jesuïeten in Spanje en de nieuwe wereld verspreid, werden opgeligt, in schepen gepakt en aan hunne collegiën, missiën of gemeenten ontrukt. Jongen en ouden, zieken en gezonden, allen moesten dat harde lot ondergaan. «Men had van de jesuïeten, zegt de protestantsche geschiedschrijver Sismondi, in de buitenlandsche zendingen, waar zij door de nieuw bekeerden zoo hoog geëerd werden, tegenstand verwacht, maar integendeel zij toonden onderwerping en nederigheid, gepaard aan kalmte en waarlijk heldhaftige manmoedigheid.» (2)

Gelijk het Hoofd der Kerk, Clemens XIII, na de opheffing der jesuïeten in Frankrijk, bij bulle van 9 Januarij 1765, de zaak der verdrukte onschuld had verdedigd, en den smaad, der sociëteit van Jesus aangewreven, als een hoon aan de Kerk en aan den H. Stoel aangedaan had gebrandmerkt, zoo ook beklaagde zich dezelfde paus in krachtige taal aan Karel III, over het nemen van een zoo onverklaarbaren en wreeden maatregel. «Wij, dus schrijft de H. Vader aan den koning van Spanje, wij nemen God tot getuige, dat het ligchaam, het instituut, de geest van de sociëteit van Jesus aan geene misdaad pligtig zijn; die sociëteit is niet slechts onschuldig, zij is godsdienstig, nuttig en heilig in haar doel en hare regelen, in hare grondbeginselen.» (3)

(1) Schoell XXXIX, p. 163.
(2) *Hist. des Français*, tom. XXIX, p. 372.
(3) De Ravignan, *Clément XIII et Clément XIV*, I p. 194.

«Men dagteekent, zegt de katholieke geschiedschrijver Rohrbacher (1), de losbarsting van de fransche omwenteling van het jaar 1789, men kan ze even goed dagteekenen dertig of veertig jaren vroeger. De eerste revolutionairen waren niet Robespierre en Marat, maar de leden der parlementen .... hun eenige toeleg was de katholieke Kerk te vervolgen, in naam en ten voordeele eener ketterij, en wel eener wreede ketterij, die van den mensch een werktuig en van God een onmenschelijken tiran maakt» — het jansenisme. Zoo is het dan, volgens de uitspraak van uitmuntende protestantsche en katholieke geleerden, de aanhang van Jansenius, die met den sterken arm en de godloochenaars den XVIIIe eeuw in bondgenootschap, die treurige zegepraal op zijne vijanden behaalde.

De kapelanen der spaansche legatie, ofschoon zij noch tot de onderdanen noch tot de jesuïeten van Spanje behoorden, deelden evenwel het lot hunner medebroeders van dat schiereiland. Den 20sten April 1767 dient pater van Langenhoven in de spaansche kapel nog het doopsel toe, en den 24sten daaraanvolgende is de pater carmeliet Dunez reeds tot sacellanus-major benoemd. Het vertrek der jesuïeten da Camba en van Langenhoven uit de koninklijke kapel had dus plaats tusschen den 20sten en 24sten April 1767.

De paters der Casuariestraat hadden enkel den titel van kapelanen der fransche gezanten, maar die titel en de daaraan verbonden bescherming was de oorzaak hunner verwijdering. Het schijnt, dat de gezant geen bepaalde orders ontving, om het besluit der parlementen ook op de beide jesuïeten, die in de kapel der legatie dienst deden, in toepassing te brengen. Hun verblijf althans werd verlengd tot het najaar van 1768. Den 19den September wordt voor de laatste maal het doopsel toegediend door pater van Wichem, die met zijn socius Bartholomaeus de Somere omstreeks dien tijd den Haag verlaten zal hebben. Wilhelmus Dominicus Alexander van Wichem, te Nijmegen uit het aanzienlijk geslacht van dien naam gesproten,

(1) *Hist. univ*, tom. XXVII, p. 154 (ed. Liège 1849.)

ging zijn verdere levensdagen slijten in zijne geboortestad, waar hij tevens in de statie der jesuïeten werkzaam bleef tot aan zijn dood, die voorviel den 1sten Augustus 1798. Hij werd den 4den te Ravestein in de R. K. kerk begraven. Reeds den 15den November 1768 waren de paters der orde van den H. Franciscus de jesuïeten in de Casuariestraat opgevolgd. Omtrent dien zelfden tijd zien wij het getal doopelingen in de kerk der carmelieten in de Assendelftstraat aanzienlijk vermeerderd. In 1770 telde men er 78, in 1780 reeds 141, in 1790 178 doopacten.

Pater Emmanuël da Camba, de laatste jesuïet, die het ambt van kapelaan-major in de koninklijke kapel bediende, kreeg tot opvolger zijn vroegeren medekapelaan pater Gabriël Dunez, ongeschoeid carmeliet van de provincie van alle Heiligen te Parijs. Dezen werden tot medehelpers toegevoegd 3 paters van de orde van den H. Franciscus: Ambrosius Gillesen, die den 29sten April zijne bediening aanvaardde, Joannes Cruls, die zijne benoeming kreeg den 1sten Mei 1767 en Henricus Huughe, wiens doopregister aanvangt den 21sten Junij van hetzelfde jaar.

Pater Dunez beijverde zich om voor de geloovigen eenige aflaten en gunsten te verkrijgen, waarvan zij door het vertrek der jesuïeten verstoken waren. Reeds in 1768 bekwam hij de wederoprigting van het broederschap van de zalige dood. De oorspronkelijke brief, waarin het verzoek, de inwilliging namens paus Clemens XIII en de goedkeuring van den superior der hollandsche zending, Thomas Maria Ghilini (zij is van den 18den Augustus) te lezen staan, heeft deze merkwaardige woorden: «in welke kerk (van Spanje te 's Hage) eene menigte van geloovigen te zamenkomt, om de godsdienstoefeningen te houden, en de *sacramenten te ontvangen*», — voorwaar een ongezochte lofspraak op het verledene.

Gelijktijdig bekwam hij met goedkeuring van denzelfden nuntius, wiens begeleidende brief bewaard is gebleven, nog andere gunsten en aflaten. Daaronder is er eene, die ons wederom eene duidelijke inzage in den werkkring der kapelanen der koninklijke kapel geven, en tevens onze vroeger meermalen uitgedrukte meening op het stuk hunner regtsmagt volkomen bevestigen zal.

Een schrijven van paus Clemens XIII vangt op deze wijze aan: «Daar, zooals wij vernomen hebben, in de openbare koninklijke kerk of kapel van den gezant harer koninklijke majesteit, in de stad van 'sGravenhage in Holland, met vergunning van den Ordinarius (1) op twee dagen des jaars, door denzelfden Ordinarius aangewezen, de kinderen van beider kunne tot de eerste communie plegen te naderen, en dewijl ook daar niet slechts kinderen, maar ook andere christengeloovigen van beider geslacht gewoon zijn het H. Sacrament des Altaars te ontvangen, zoo is het, dat wij... aan allen en aan een ieder.... op een dier twee dagen een vollen aflaat verleenen.» De breve is van den 19den Januarij 1769 en daarom een nieuwe getuigenis voor de vroegere jaren. De opvolger van pater Dunez, Joannes Cruls van de orde van den H. Franciscus, schreef op den rug van dezen perkamenten brief, dat de twee dagen, waarop de kinderen in de spaansche kapel tot de eerste communie plegen te worden aangenomen, zijn donderdag na paschen en het feest van 's Heeren hemelvaart, «welke dagen ik zijne Excellentie den aartsbisschop van Nisibe (Caesar Brancadoro) mondelings heb voorgesteld.» De goedkeuring van Brancadoro, door zijnen secretaris Aloysius Ciamberlani medeonderteekend, is gegeven te Luik den 6den September 1791. Ciamberlani hernieuwde in 1797 als vicesuperior der zending dezelfde vergunning.

Er valt niet aan te twijfelen, of er werd ook in de kapel onderrigt in de christelijke leer gegeven. Twee catechisten ontvingen daarvoor een jaarlijksche belooning. Een der kapelanen had den titel van fransch prediker, een bewijs, dat er in die taal gepredikt werd, terwijl ook voor dien arbeid, alsmede voor de hollandsche lijdensoverwegingen, een honorarium op de jaarrekening was uitgetrokken.

Behalve deze kleine bijzonderheden, zijn er uit het tijdvak

---

(1) Den superior der zending, den nuntius te Brussel, zooals uit andere gelijktijdige stukken, waarin dat woord voorkomt, duidelijk is. Als gezantschapskapelanen mogten zij zonder bijzondere vergunning aan de geloovigen geene sacramenten hoegenaamd toedienen.

van 1767—1807 enkel eenige namen en cijfers tot onze kennis gekomen.

De doop-, trouw- en rekeningboeken behelzen weinig, wat de aandacht des lezers verdient. Dit weinige echter willen wij hier afschrijven, om zooveel mogelijk daaruit den toestand der koninklijke kapel in de laatste jaren van haar bestaan te doen kennen.

Wij zeiden het reeds vroeger, dat velen uit Rijswijk, Loosduinen en Eyckenduinen, zoolang zij van eigen geestelijken beroofd waren, in de spaansche kapel de heilige sacramenten ontvingen. Van 1767—1785 dienden de kapelanen der spaansche legatie aan 116 personen van Loosduinen en Eyckenduinen het doopsel en aan 24 paren uit dezelfde dorpen het huwelijk toe, en aan ingezetenen van Rijswijk in dezelfde tijdruimte 46maal het doopsel en 15maal het huwelijk. Voor het overige zijn deze twee sacramenten bijna nooit door de kapelanen bediend, of men vindt er uitdrukkelijk bij aangegeven, met wiens vergunning zij het deden. Den kapelaan-major was het regt voorbehouden, om aan de leden van het gezantschap de pastorele sacramenten uit te deelen. Nadat Rijswijk en Loosduinen in het bezit waren van een eigen pastoor, is het cijfer van alle doopelingen en huwelijksparen te zamen, van 1785—1807, zoo gering, dat het getal der eersten slechts tot 25, dat der laatsten tot 5 opklimt. In het jaar 1801 werd het reglement voor de kapel der ministers van hare katholieke majesteit, den koning van Spanje, bij de bataafsche republiek, hernieuwd op bevel en met goedkeuring van zijne Excellentie den ridder d'Anduaga. Het was, naar ons inzien, een poging, om de kapel op te heffen uit den kwijnenden toestand, waarin zij destijds verzonken lag. Misschien, dat de hooge jaren der geestelijken en de moeilijkheid, om hen, bij de schaarschte aan priesters, door bekwame opvolgers te vervangen, van invloed zijn geweest op dien staat van verval, die blijkbaar uit genoemd reglement is waar te nemen.

Pater Gabriël Dunez trad in 1790 af als kapelaan-major. Zijn medekapelaan Gillesen was den 23sten October 1780 overleden en ontving tot plaatsvervanger pater Cruls, die als vierde kapelaan een opvolger had in Martinus Odeijn, die in 1782

in de doopboeken voorkomt, terwijl als vijfde kapelaan optreedt zeker heer de Guimera (1785). Om aan die 5 geestelijken geschikte huisvesting te verschaffen, werd er op kosten der koninklijke schatkist in 1789, voor de som van *f* 1300, een nieuw, misschien een tweede huis aangekocht. Is dit het huis, waarin in latere jaren een gewezen kapelaan, de eerw. pater van Lathem woonde, dan lag het in het Hooge Westeinde n°. 27. Nog den 31sten December 1789 onderteekent Dunez de jaarrekening, en het volgend jaar, reeds met het eerste kwartaal, begint pater Cruls ontvangsten en uitgaven te boeken. Pater Cruls ontving zijne aanstelling tot kapelaan-major den 29sten Januarij 1791, zooals zijn jurisdictie-brief getuigt. Vermoedelijk kreeg of nam pater Gabriël Dunez zijn ontslag den 5den December 1790, daar in die maand eene afkorting van de 26 laatste dagen van December op het salaris van pater Gabriël wordt verantwoord.

Pater Joannes Cruls had tot medehelpers zijne ordebroeders pater Huughe als tweeden, en pater Robertus de Jonge als derden en weldra als tweeden kapelaan, daar Huughe in Augustus 1791 overleed. Pater Dunez was nog in 1793 in leven, wijl er een pensioen van *f* 181:11 voor hem staat uitgetrokken. Ook ontmoetten wij nog in 1793 den bovengenoemden Guimera, wiens jaargeld *f* 1095:6 bedroeg.

Op H. Sacramentsdag van 1792 volgen acht fransche geestelijken, uit hun vaderland gevlugt, in koorkappen de processie van het Allerheiligste. Dienzelfden zomer was 's Gravenhage getuige van eene plegtigheid, sinds eene eeuw binnen hare muren niet meer gevierd. De apostolische nuntius Brancadoro diende er het H. Sacrament des vormsels toe, met al de vrijheid, zegt de Feller (1), welke H. Hoogmogenden thans meer dan ooit den katholieken toestaan. In 1793 hebben er twee plegtige uitvaartdiensten plaats tot zielerust van Lodewijk XVI en zijne gemalin Marie Antoinette. Aan de fransche

(1) *Journal hist.* 1792, t. III, p. 71. Zie ook *Kerk. Bibl. Kerknieuws* I, bl. 3.

vlugtelingen wordt als aalmoes aangeboden eene som van *f* 130. In het laatst van 1794 treedt als derde kapelaan op Don Caesar de Preynes, en wel met den titel van franschen kapelaan, wijl hij de preken in de fransche taal moest houden; misschien dat Dunez en Guimera, die niet meer in de rekeningen voorkomen, toen overleden of vertrokken waren. Pater Cruls teekent den 9den Januarij 1795 voor het laatst de rekening en wordt dan hierin vervangen door den tweeden kapelaan Robertus de Jonge. In 1795 verblijven twee deftige priesters 77 dagen in de woning van pater Cruls. Het is de heer de Fontenay met zijn secretaris Fricot, afgevaardigden van de geestelijkheid van Frankrijk, — met welk doel? Het bleek ons niet. Pater Joannes Nackom wordt den 14den December als kapelaan aangenomen, om tijdens de ziekte van pater Cruls dienst te doen.

In het laatst van 1796 kwam als gezant van Spanje te 's Hage Joseph d'Anduaga. Hij was de opvolger van Ignatius Maria del Corral, wiens voorgangers waren Sebastianus de Llano graaf de Sanafé (1780) en Alvario de Navia, Osorio, y Villet, vicomte de la Herreira, in 1780 in dezelfde hoedanigheid verplaatst bij het hof van Napels, en reeds in 1771 gezant te 's Gravenhage.

Pater Robertus de Jonge treedt in het einde van 1796 voor het eerst als kapelaan-major op, terwijl door die bevordering Preynes tot tweeden en Nackom tot derden kapelaan opklimmen. Pater Joannes Cruls was omtrent dien tijd overleden. In 1798 ontmoeten wij in de rekeningboeken Franciscus Jacobus Raynal, als assistent dat jaar toegelaten. Misschien behoorde hij tot de 8 niet genoemde fransche geestelijken, die herwaarts de wijk namen uit hun vaderland, waar men den koning onthoofd, het heidendom tot eeredienst van staat uitgeroepen, den Paus gevangen genomen en de katholieke geestelijkheid of vermoord, of gekerkerd, of op de vlugt gedreven had.

Die wereldgebeurtenissen lieten zich ook in Nederland gevoelen. In 1798 kwam er in ons land, niet meer de republiek der vereenigde provinciën, maar de bataafsche republiek

genoemd, een nieuwe staatsregeling tot stand. De goede God, die de plannen der menschen tot geheel andere en hoogere einden pleegt te besturen, dan waartoe hunne ontwerpers ze konden of wilden doen leiden, deed uit deze nieuwe staatsregeling voor de katholieken in Nederland een begin van godsdienstige emancipatie geboren worden. Het stelsel van uitsluiting werd opgeheven, de vrijheid van godsdienst tot wet verklaard, de reeks plakaten en resolutiën tegen de katholieken afgeschaft. Het moet den katholieken geweest zijn, alsof zij uit een droom ontwaakten. 't Is waar de godsdienstplegtigheden werden binnen de muren der kerk besloten, maar die vrijheid zelfs hadden onze voorouders tot dan toe niet gekend. De heerschende staatskerk was vervallen en het gouvernement verleende gelijke bescherming aan alle kerkgenootschappen. Onder koning Lodewijk Napoleon (1806—10) haalden de katholieken nog ruimer adem. Gelijk overal, zoo waren zij te 's Gravenhage niet uitgelaten, veel minder overmoedig en misschien al te bescheiden in het genieten der toegestane vrijheid. Geen enkel der hier bestaande bedehuizen kreeg een kerkelijk uiterlijk. «Ook maakte men geen gebruik van het bij de staatsregeling van 1798 gegeven regt tot naasting der openbare kerkgebouwen, die in het bezit der hervormden bleven, zonder dat aan de andere godsdienstige gezindten iets van de geschatte waarde werd uitgekeerd, zooals volgens het 6[de] der additionele artikelen dier staatsregeling had moeten geschieden.» (1) De hofkapel alleen werd bij de komst van koning Lodewijk weder tot uitoefening der katholieke godsdienst bestemd. De minderbroeders der Casuarie- en vermoedelijk ook de carmelieten der Assendelftstraat, die onder het voormalig bestuur, evenals de jesuïeten, onder de hoede der gezanten moesten schuilen, maakten van de in 1795 verleende vrijheid gebruik, om zich een zelfstandige stelling te verzekeren, en hunne bedehuizen, tot dan toe min of meer bijzondere kapellen, als kerken voor de openbare dienst te doen erkennen (2).

(1) *Handb. R. K. Eered.* 1860 bl. 217.

(2) *Handb. R. K. Eered.* 1860, bl. 231. Zie ook het doopboek der kerk in de Assendelftstraat, getiteld: Eglise françoise paroissiale du Assendelftstraat, [registre] commencé le 20 juillet 1795. In de

Bij al hunne vreugde zullen de katholieken innig het leed gedeeld hebben, waaraan de algemeene Vader der geloovigen, paus Pius VI en zijn opvolger Pius VII ten prooi was. Beiden hebben in de boeijen gezucht en de eerste, een 80jarige grijsaard, vond zijn dood in den kerker (1799). In alle kerken hebben er ongetwijfeld voor de zielerust van den overleden Opperherder plegtige lijkdiensten plaats gehad. Ook in de spaansche kapel werd de uitvaart op buitengewone wijze gehouden. De jaarrekening getuigt, dat men geen kosten gespaard heeft, om het godshuis bij die gelegenheid met rouwgewaad te omhangen.

Nog was Raynal enkel assistent en pater de Jonge nog sacellanus-major, toen de eerste, reeds in 1800, belast werd met de geldelijke aangelegenheden der kapel. De berooide kerkekas, waarvan het credit tot *f* 720:13:18 verminderd was, kreeg een nieuwe bijdrage uit de kerkelijke goederen van Spanje, eene som van ruim *f* 11,000, weleer door de spaansche gezanten uit de kas der kapel geleend. In Mei 1801 werd Raynal bevorderd tot sacellanus-major en aan zijn voorganger als jubilaris een pensioen van *f* 500 toegekend. Als vierde kapelaan werd hem toegevoegd de carmeliet Jan-Baptist van Lathem.

Raynal beproefde de kapel uit den toestand van kwijning en verval op te heffen. Aan die poging is vooreerst de hernieuwing van het oude Reglement te danken.

Het reglement bevat verschillende artikelen. Allereerst wordt er den kapelanen in aanbevolen, de stipte handhaving en onderhouding der kerkelijke voorschriften in de kapel, en buiten de kapel de getrouwe naleving der wetten des lands. Het onderrigt in de christelijke leer, vooral in den tijd die de eerste H. Communie voorafgaat, en de plegtigheid der aanneming zelve is een tweede punt, met allen ernst den geestelijken op het hart gedrukt. Andere artikelen regelen de

---

doopboeken derzelfde kerk van vroegere jaren treft men nooit dat woord paroissiale aan. In 1782 heet het: registre de l'église françoise Catholique Romaine, in 1751 livre des baptêmes de la mission françoise en in 1679 teekent zich de pater carmeliet pasteur et missionnaire des François et Wallons.

orde der kerkelijke diensten. Op de werkdagen zullen er zijn drie stille diensten, des zondags en op verpligtende feestdagen vier, waarvan de laatste om 12 ure. Des zondags zal er 's morgens tweemaal in het hollandsch en soms eens in het fransch gepredikt worden, en gedurende de vaste na de vespers, die ten 3 ure moeten beginnen, eene lijdensoverweging geschieden. Eindelijk vindt men in het reglement nog bepalingen over de bevoegdheid van den sacellanus-major, de verhouding der kapelanen tot elkander en tot den ambassadeur, alsmede eenige verordeningen tot bestiéring der stoffelijke aangelegenheden der kapel. Den 6^{den} Januarij 1802 werd het geteekend door zijne Excellentie Joseph d'Anduaga, die er den 22sten Februarij de koninklijke goedkeuring op verwierf.

Blijkens hetzelfde reglement was de H. Teresia van oudsher de hoofdpatrones en de H. Ignatius de tweede beschermer der kapel. Om hunne vereering onder de geloovigen te bevorderen werd er bepaald, hun feest plegtig te vieren. De kapelaan-major vroeg en bekwam tot datzelfde einde in later jaren, den 30sten Maart 1806, een vollen aflaat voor allen, die na gebiecht en gecommuniceerd te hebben, in de kapel, op den feestdag of gedurende het octaaf der H. Teresia, tot de meening van zijne Heiligheid zouden komen bidden.

Aan zijn ijver zijn wij ook de herstelling der geheele kapel verschuldigd. De kosten er van beliepen in 1801 *f* 6274:17:4, in 1802 *f* 3125:18:12, in 1803 *f* 1680:16:8. Alle sieraden, strijdig met den goeden kerkelijken smaak of door langdurig gebruik versleten, werden er uit verwijderd en door andere vervangen. De nieuwe biechtstoelen, een boven de tribune des gezanten, de twee andere achter het orgel, volgens de kanonieke wetten ingerigt, het nieuwe doek in het groot altaar, eene Onbevlekte Ontvangenis, en meer andere verbeteringen en verfraaijingen, getuigen dat Raynal de hem opgedragen betrekking van sacellanus-major waardig bekleedde. Evenwel gelooven wij, dat het personeel der dienstdoende geestelijkheid ook eene wijziging zou hebben moeten ondergaan, om de voorgenomen hervormingen wel te doen slagen. Raynal was een fransch uitgewekene, de heer Preynes heet de fransche prediker, welligt was ook hij de nederlandsche taal niet magtig, de oude pater de Jonge

was buiten dienst gesteld. Zoo waren Nackom en van Lathem dan de eenigen, die de taal der geloovigen spraken. Pater van Lathem deed in 1803, Nackom in 1804 de lijdensoverwegingen. Raynal begint in 1802 het ambt van fransch prediker waar te nemen. Pater Nackom verdwijnt in 1807 en pater Wilhelmus Veltman wordt vierde kapelaan. De laatste rekening sluit met 31 December 1807. Zij werd den 26sten Januarij 1808 opgezonden aan zijne Excellentie Don Pedro Cevallos minister, die ze den 25sten Februarij terugzond, met de gewone formule, dat zij de goedkeuring van Z. Majesteit had verdiend. De gezant Joseph d'Anduaga onderteekende ze na de terugontvangst, maar vergat er tot ons leedwezen plaats en datum bij te voegen.

Wij blijven dientengevolge in het onzekere over het juiste tijdstip van het vertrek des gezanten uit 's Gravenhage. Was d'Anduaga koning Lodewijk gevolgd, toen deze den 28sten October 1807 den zetel des rijks naar Utrecht verplaatste? Volgde hij denzelfden vorst den 2den April 1808 naar Amsterdam, waarheen toen de koninklijke residentie werd overgebragt? Niet onwaarschijnlijk, en zoo zoude dan reeds op het einde van 1807 de spaansche legatie den Haag verlaten hebben. Daardoor is het welligt te verklaren, dat de laatste rekening niet te 's Gravenhage, maar te Utrecht of Amsterdam werd onderteekend.

Ook in Spanje hadden er groote gebeurtenissen plaats. Karel IV en Ferdinand VII waren door Napoleon genoodzaakt geworden afstand te doen van de spaansche kroon (Mei 1808) en Joseph Bonaparte, broeder des keizers en koning van Napels, den 6den Junij tot koning van Spanje en Indië benoemd, hield den 20sten Julij van datzelfde jaar zijn plegtigen intogt in Madrid. Omstreeks dien tijd zal de aan het voormalig bestuur getrouw gebleven gezant d'Anduaga Nederland hebben verlaten, en opgevolgd zijn door een partijganger van den nieuwen vorst. Deze gezant verbleef bij den koning van Holland in de hoofdstad des rijks, tot eindelijk ook daar de legatie vertrok, bij de inlijving van ons vaderland bij Frankrijk (1810).

Wat van dit alles het gevolg was voor de spaansche kapel en hare bedienaren, zal het volgende en laatste hoofdstuk dezer geschiedenis leeren.

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE VOORMALIGE KAPEL DER SPAANSCHE GEZANTEN TOT STATIE VERHEVEN, GESLOTEN, HEROPEND EN DOOR DE KERK DER H. TERESIA VERVANGEN (1807—1841). DE KERK DER H. TERESIA (1841—1866).

Met het vertrek der legatie uit den Haag ontviel aan de kapel en hare geestelijken de noodzakelijke steun tot beider tijdelijk bestaan niet alleen, maar ook de grond tot voortzetting van het heilig dienstwerk. Het was immers eene gezantschapskapel en de daaraan verbonden bedienaren waren vóór alles gezantschapskapelanen. Men wenschte het voortbestaan der kapel van Spanje te verzekeren. Eer de laatste gezant den Haag verliet, trad hij daaromtrent in overleg met zijne Hoogw. Aloysius Ciamberlani, vicesuperior der hollandsche zending. Deze was het, gelijk hij zelf in een brief aan den eerw. heer Banning, medehelper des aartspriesters Cramer, in 1822 getuigt, «die de koninklijke kapel van Spanje tot statie verhief, op verzoek niet slechts van (den sacellanus-major) Raynal, maar ook van zijne Excellentie den toenmaligen gezant harer katholieke Majesteit». «En, dus gaat

hij voort, krachtens de apostolische magt, welke ik bekleed, heb ik den eersten pastoor den eerw. heer Raynal, de regtsbevoegdheid geschonken, met ten zijnen gunste de gewone aanstellingsbrieven (litterae majores) hem over te zenden.»

Ziedaar dan de regtstoestand der kapel en harer kapelanen gansch veranderd. De kapel der legatie heet van nu af de kerk van Spanje en de vroegere kapelaan-major teekent zich Curé de l'église, dite d'Espagne, pastoor der kerk van Spanje(1). Maar ook deze poging, om het godshuis voor den ondergang te behoeden, bleek weldra onvoldoende te zijn. Nog een tijd lang sleept dat nieuw ingestort leven zich moeizaam voort, en spoedig openbaart zich een toestand van uitputting, die meer een dood dan een leven mag genoemd worden.

Raynal ging, ook na het vertrek der legatie, voort met rekening te houden der ontvangsten en uitgaven der kerk. De voormalige geestelijken der kapel bleven bij de kerk van Spanje in bediening, en genoten als weleer eene toelage uit de kerkekas. Doch weldra rezen hieromtrent moeilijkheden.

Bij de recapitulatie der jaarrekening over 1808 teekent Raynal het volgende aan: «de heer Hogguez [bankier te Amsterdam] in den loop van Julij [dus in de maand, toen Joseph Bonaparte den spaanschen troon besteeg] de gewone betalingen hebbende gestaakt, zoo is hij op last van den heer minister [den gezant van Spanje] voor de volgende maanden weer beginnen te betalen.» Deze aanteekening bragt ons een oogenblik in twijfel omtrent den tijd van het vertrek der legatie en bijgevolg ook omtrent het jaar, waarin de kapel tot statie is verheven. Wijl evenwel de rekening niet, gelijk de vorige jaren, uit het kladboek in het groote livre des dépenses et recettes overgebragt, noch door den gezant geteekend werd, zoo meenen wij te mogen volhouden, dat in 1807 de legatie den Haag verliet, doch dat de kroon van Spanje, nog altijd eigenares der gebouwen, ook het onderhoud van kerk en geestelijkheid bleef verstrekken, zeker niet zonder de bedoeling, om bij den terugkeer van haren vertegenwoordiger in deze stad ook de oude regten, op dien titel, te kunnen hernemen. De

(1) In 1809 staat Raynal in de bekende *Naamlijst* onder de pastoors.

minister, door Raynal bedoeld, is Leonard Gomez de Teran, afgezant van koning Joseph Bonaparte, en residerende te Amsterdam, aan wien Raynal met de rekening van 1809 het berigt zond, dat hem in het geheel maar *f* 373 restten, om den koster en andere noodige uitgaven der kapel te betalen.

Pater Veltman en Preynes verdwijnen in het laatste kwartaal van 1808, terwijl pater de Jonge nog zelfs in de 3 eerste kwartalen van 1809 zijn pensioen van *f* 500 blijft trekken. Doch in het najaar van 1809 ontvingen de geestelijken geen toelage meer, en alleen de koster, organist, zangers en andere lagere beambten werden nog uitbetaald. Om in deze gewone uitgaven te voorzien, achtte Raynal het betamelijk, zoo schrijft hij in zijn rekeningboek, dat de geloovigen, die de kerk bezochten, hem te gemoet zouden komen. De onkosten van het gebouw bleven nog altijd voor rekening «des konings». Of deze geldelijke maatregel moeilijkheden ondervond, of de verwachting des pastoors teleurstelde, zeker is het dat Raynal zich genoodzaakt zag, den 11den Junij 1810 de kerk voor de openbare dienst te sluiten. Nog alleen geschiedden er stille diensten. De reden hiervan was, «dat ik (Raynal) niet heb, dan om den koster, de waschvrouw, de hostiën, den wijn en het waslicht te betalen.» Wij mogten dan wel zeggen, dat de staatkundige gebeurtenissen in Spanje het hare er toe bijbragten, om de welvaart der weleer zoo bloeijende kapel van Spanje te doen wegkwijnen en als het ware te dooden.

Keizer Napoleon had het koningrijk Holland bij Frankrijk ingelijfd (1810). Een naamloos lijden kwelde drie jaren lang ons verarmd en uitgeput vaderland (1810—1813). Handel en welvaart waren met onze onafhankelijkheid te gronde gegaan, en onze burgerlijke en pas ontluikende godsdienstige vrijheid aan ondragelijke banden gelegd. Zoo laat zich de stap verklaren, dien pastoor Raynal ondanks zich zelven genoodzaakt werd te doen. Van de zijde der regering, hetzij fransche hetzij spaansche, ondervond hij geen ondersteuning, en de katholieken, vooral der noordelijke provinciën, waren al te bezwaard, om nog nieuwe lasten op de schouders te nemen.

Joseph Bonaparte, de broeder des keizers, zat op den troon van Spanje. Ook daar zal de schatkist geen toelage voor de

kapel en hare bedienaren te 's Hage hebben over gehad. En waarom ook zou men nog langer die uitgaven, thans geheel overtollig, verspillen? Holland was immers eene provincie van het keizerrijk en had niet Spanje zijn gezant in de hoofdstad des keizerrijks? Het was daarom, dat men aan Raynal last gaf de vaste goederen der spaansche legatie alhier te verkoopen.

«Ik ondergeteekende Franciscus Jacobus Raynal, voormalig eerste aalmoezenier van de koninklijke kapel van Spanje te 's Gravenhage en beheerder der gebouwen, te 's Gravenhage aan diezelfde kroon behoorende, daartoe gemagtigd bij procuratie van den ridder Leonard Gomez Teran, voormalig gevolmagtigd minister van Spanje in Holland, verleden te Parijs den 11den Mei 1811....., en gemagtigd tot den verkoop der goederen op order van zijne Majesteit den Koning van Spanje, verklaar te hebben verkocht en gegund, in mijne gezegde hoedanigheid, aan den heer Petrus Judocus van Oosthuyse, heer van Rijsenburgh.... het hotel, de kapel, stallen en tuin, bekend onder de benaming van hof van Spanje.... voor de som van 20,000 gulden.... 's Gravenhage den 21sten Junij 1811.» Dit uittreksel uit de verkoopacte toont, dat door dezelfde regering, die in 1809 opgehouden had aan Raynal en de zijnen de gewone onderstandsgelden uit te betalen, ook het bevel tot den verkoop der goederen werd gegeven.

De kapel of kerk van Spanje was nu met al hare sieraden het eigendom geworden van de familie van Oosthuyse van Rijsenburgh. De nieuwe eigenaar bragt niet de minste verandering in den toestand, waarin kerk en pastoor zich bevonden. Raynal en pater van Lathem — van de drie andere kapelanen is ons verder niets bekend — deden in stilte de heilige Mis, doch onthielden zich verder van alle geestelijke bediening.

Dit bleef voortduren tot het laatst van 1816. «Den eersten December 1816, zoo vinden wij de zaak door Raynal zelf beschreven, zijn de diensten hervat in de koninklijke kapel van Spanje, na eene onderbreking van 6 jaren [11 Junij 1810 tot 1 December 1816] gedurende welke er alleen stille missen geschiedden. Hare katholieke majesteit deed geen enkele opoffering meer voor het onderhoud dezer kapel, en terwijl zij (de katholieke majesteit) tot heden toe zelfs niet het bezit [der

kapel] heeft hernomen, zoo moest ik rekenen op den ijver der geloovigen, die zeer hebben aangedrongen dat de dienst op den ouden voet zou worden hersteld. Daartoe had ik de toestemming noodig van den heer P. J. van Oosthuyse, die niet slechts eigenaar was geworden der gebouwen, maar ook van het mobilair der kerk. Zijn inzigt bij den aankoop was geweest, alles te bewaren ter beschikking van den koning [Ferdinand VII, door Joseph Bonaparte verjaagd, maar sedert 1813 hersteld]; en hare majesteit, aan wie ik de handelwijze van genoemden heer bekend maakte, gewaardigde zich hem eene bijzondere onderscheiding te verleenen, en wel eene mijns inziens hoog te waarderen onderscheiding, met hem te benoemen tot ridder-surnumerair van de koninklijke orde van Karel III. De plegtigheid van zijne opname geschiedde den.... door zijne Excellentie Don Miguel de Alava, gevolmagtigd minister van hare katholieke majesteit bij Z. M. den Koning der Nederlanden. Het was natuurlijk te denken, dat de nieuwe ridder zich, uit dankbaarheid zoowel als uit godsdienstzin, zou leenen, om ons het gebruik der kerk en harer sieraden toe te staan. Hij deed het dan ook, zoodat alles wat er zich bevindt, hem blijft toebehooren, tot het oogenblik, waarop eene overeenkomst zal kunnen getroffen worden tusschen hem en hare katholieke majesteit. Die overeenkomst is mogelijk, maar sinds lang heb ik er geen hoop meer op; thans echter iets meer, zonder mij evenwel te zeer te durven vleijen. De heer van Oosthuyse heeft geen hoop en zijne inwilliging is er des te meer om te prijzen.»

Raynal zag geen heil dan in de herstelling der ambassade, gelijk zij voorheen bestond. Mag men de berigten van tijdgenooten gelooven, dan huiverde hij de bediening van pastoor en de daaraan verbonden zorgen op zich te nemen. Indien hij al niet bepaald de hem opgedragen pastoorsbetrekking van de hand wees, zoo is het echter zeker, dat hij zijne magt als pastoor bijna niet uitgeoefend heeft. Van 1807—1822 bediende hij maar 5maal het doopsel en geen enkelen keer het huwelijk. Onder de hoede van den afgezant van Spanje had Raynal de kapel zien bloeijen, en met het vertrek der legatie was er een tijdvak van druk en ellende voor hem aangebroken, — wat natuurlijker, dan dat hij den vorigen toestand terugver-

langde? De ongunstige staat zijner kerk had den pastoor moedeloos gemaakt. Gelukkig, dat een vriend hem nieuwen moed wist in te spreken. De eerwaarde heer Charles Sulpice Flament, fransch priester en door Lodewijk met het bestuur der koninklijke bibliotheek belast, trachtte zijn vriend te bewegen de kerk weer voor het publiek te openen. «Ik wensch mij zelven geluk, zegt Flament in een brief van 1822, dat de aanhoudende aanvallen, door mij gedurende 3 of 4 jaren op wijlen den heer Raynal gedaan, hem eindelijk hebben doen besluiten, om deze kerk te heropenen.»

Doch Raynal en zijn kapelaan van Lathem waren te oud geworden, om het werk alleen voort te zetten. Daarom zag de pastoor naar hulp uit, en wijl hij, uit gevoel van erkentelijkheid en billijkheid, de statie aan de orde wenschte te zien opgedragen, wier leden het eerst de kapel van Spanje hadden bediend, zoo vroeg en verkreeg hij tot medehelper een jesuïet, pater Petrus Bernard. Den 18den October 1817 kwam deze in den Haag. Raynal huurde voor hem een bovenkamer in de Jan-Hendrikstraat, waar hij bleef wonen tot de komst van pater Cörvers, een tweeden jesuïet, den 21sten Maart 1821.

De onsterfelijke Pius VII had den 7den Augustus 1814 de sociëteit van Jesus over den ganschen aardbodem hersteld, en, den 13den Maart 1820, werden de leden dier orde verbannen uit Rusland. Het schismatieke Rusland was sinds 1773, in welk jaar de algemeene opheffing der orde plaats had, het toevlugtsoord geweest der uitgedreven jesuïeten. Rusland had den wel geknotten, maar niet uitgeroeiden stam bewaard, die nu langs alle zijden nieuwe takken uitschoot. En nu de katholieke vorsten, die vroeger de sociëteit uitwierpen, haar in hunne rijken weer opnemen, nu wordt zij uit Rusland verbannen. Wie erkent er niet de vaderlijke beschikking der alwijze Voorzienigheid in?

Zoodra was niet de sociëteit van Jesus hersteld, of overal zag men voormalige en nieuwe leden zich aanbieden, om in de orde te worden ingelijfd. Onder de laatsten behoorde Petrus Bernard. Te Distelbergen in Vlaanderen werden, onder de leiding van Henricus Fonteyne, een jesuïet weleer uit Rusland naar Nederland gekomen, eenige nieuwelingen tot zonen

van Ignatius gevormd. Uit die oefenschool was Bernard gezonden naar de Krijtberg, een aloude standplaats zijner orde in Amsterdam (1816). Daar had een oudjesuïet, Adam Beckers, zich eerlang aangesloten aan de in Rusland nog voortbestaande societeit, en op die wijze den schakel gevormd tusschen de oude en nieuwe leden derzelfde instelling. Beckers zond de jeugdige krijgers, een Roothaan en anderen, die onder de vaan van Ignatius voor Christus wilden strijden, naar Rusland, en Rusland zond manschappen af, om de afgeleefde strijders in de Nederlanden te vervangen. Zoo werd in ons vaderland dan nimmer de levensvonk der orde uitgedoofd. Beckers aanschouwde niet den dag van de herstelling zijner geliefde societeit over den ganschen aardbodem. Eer hij stierf (1806), smaakte hij echter den troost Napels en Sicilië voor haar geopend te zien.

Wij zouden van dezen voortreffelijken man, wiens ijveren voor de katholieke godsdienst in Nederland, niet minder dan zijne liefde voor de societeit, een breedvoeriger uiteenzetting verdienen, dan deze bladzijden gedoogen, hier geen melding hebben gemaakt, zoo hij niet een zijdelingschen invloed had uitgeoefend op de roeping en bestemming der beide leden der societeit, die aan Raynal als medehelpers werden gegeven. Bernard kwam uit de door Beckers in stand gehouden statie de Krijtberg, waar ook de overste der jesuïeten in Nederland, Arnoldus Luyten, woonde, en Cörvers had het ongastvrije Rusland moeten ontvlugten en naar zijn vaderland terugkeeren. Cörvers, wel is waar, was niet door Beckers naar het destijds alleen veilige schuiloord der jesuïeten gezonden; maar het voorbeeld van anderen, die evenals hij vroeger deel uitmaakten eener vereeniging, naar hun insteller Paccanari, paccanaristen genoemd, en, door Beckers als nieuwe leden aangenomen, ter verdere opkweeking naar Rusland waren vertrokken, zal op het hart van den jeugdigen Cörvers ongetwijfeld van beslissenden invloed zijn geweest. (1)

(1) Nicolaas Paccanari, een italiaansch geestelijke, meende geroepen te zijn, om de ontbonden societeit van Jesus te doen herleven, onder den naam van societeit van het geloof van Jesus, société de la foi de Jésus (1797). Terzelfder tijd vormde zich de societeit van het H. Hart, société du Sacré-Cœur, onder de

Cörvers had 4 jaren lang te Amsterdam in eene school, op verzoek van pater Beckers door de volgelingen van Paccanari daar opgerigt, onderwijs in de fraaije letteren gegeven. (1) In 1809 werd er door den overste dier inrigting uit naam van al zijne medebroeders een poging aangewend, om in de sociëteit te worden aangenomen. Welk de uitslag daarvan was, behoeven wij hier niet uiteen te zetten, genoeg, dat wij weten, dat Cörvers den 6den September 1810 onder de leden der sociëteit in Rusland voorkomt.

Keizer Alexander van Rusland wenschte onder de volkplanters, die uit verschillende streken aan de beide oevers van de Wolga zich hadden neergezet, eendragt en zucht voor den arbeid aan te kweeken. Die taak werd den jesuïeten opgedragen. Zij vestigden eene zending in die oorden en trachtten, door het opleggen van het zoete juk der godsdienst, die verwilderde volkstammen tot eensgezindheid en arbeidzaamheid te vormen. In 1811 ontstond de missie van Odessa, die in de Krimlanden de zegeningen van het christendom verspreidde. In die missie arbeidde pater Cörvers van 1814, totdat dezelfde keizer in

---

leiding van een fransch priester, Joseph Varin. Men trachtte later beide vereenigingen tot één ligchaam zaam te smelten, maar de uiteenloopende zienswijze en de weinige geschiktheid van Paccanari voor het bestuur, deden de tot stand gekomen vereeniging spoedig uiteenspatten. Paccanari zond zijne volgelingen naar verschillende streken, om er als zendelingen en onderwijzers der jeugd werkzaam te zijn. Eenigen hunner vestigden zich te Amsterdam. De meesten dezer gingen tot de sociëteit over. (Zie onder anderen: Guidée *Vie du R. P. Joseph Varin* en *Notices historiques sur quelques... pères du Sacré-Cœur* van denzelfden schrijver.)

(1) De paccanaristen of pères de la foi hadden in het begin dezer eeuw een pensionaat te Amsterdam, in een huis, bekend onder den naam van toren van Cordaan, gelegen op den Kadijk. In 1806 was de school reeds overgebragt naar de Jodenheerengracht tegenover het Park, toenmaals de barakken, in het huis, later bewoond door den bekenden juwelier De Vries, thans door den heer van Leeuwen. De overste van deze inrigting, aanvankelijk uitsluitend internaat, later ook externaat, was de eerw. heer Alexander Rousseau, na de ontbinding der vereeniging, in 1813 pastoor der fransche kerk op de Boommarkt. Wij danken deze bijzonderheden aan de heuschheid van een oudleerling van Cörvers, den weledelen heer J. Bonnike te Amsterdam.

1820 den jesuïeten beval het russiesch grondgebied te ontruimen.

Destijds was in de hollandsche zending het hoogste kerkelijk gezag nog in handen van den vicesuperior Aloysius Ciamberlani. In overstemming met pater Petrus de Hasque, (den neef van Lambertus, dien wij later moeten noemen), den overste der zendelingen van de sociëteit sedert den 11^{den} Maart 1819, bestemde Ciamberlani den verbannen Cörvers tot kapelaan van Raynal.

Cörvers en Bernard huurden een woning — het huis waarop de toren staat — in het Hofje van Nieuwkoop, waar zij in zeer bekrompen omstandigheden verkeerden.

Datzelfde jaar den 7^{den} December 1821 kwam, als opvolger van Bernard, pater Theodorus van Montfort, die insgelijks in de missie van Odessa werkzaam was geweest.

Intusschen had Raynal, om zich een minder afhankelijk bestaan te verzekeren, de nog voorhanden zijnde sieraden en meubelen der kerk van de eigenaresse, de weduwe van Oosthuyse van Rijsenburgh, voor de som van *f* 4060 aangekocht: «zoodat, zegt Raynal, op heden, den 18^{den} Januarij 1820, er niets in de kerk zich bevindt, of het is mijn eigendom.» Bij zijn overlijden, dat den 6^{den} Julij 1822 voorviel, vermaakte hij dit alles aan zijn vriend Flament, onder beding, dat deze de meubelen en kostbaarheden der kerk zoude schenken aan Raynal's opvolgers, mits die waren van de sociëteit van Jesus. Den 9^{den} daaraanvolgende werd hij te Eyckenduinen begraven.

De aartspriester van Holland, de hoogeerwaarde heer J. Cramer, benoemde denzelfden Flament tot waarnemend pastoor. Deze welwillendheid van den aartspriester beschouwde Flament als een middel tot een zachten overgang. «Is het niet duidelijk», zoo schreef de koninklijke bibliothecaris den 21sten October aan pater Mathias Wolff, sinds 9 Julij 1822 met het bestuur der statiën zijner orde belast, «is het niet duidelijk, dat toen (bij de dood van Raynal) het eenige belang van het oogenblik was, het behoud der statie, en dat dit niet kon geschieden, dan met haar hare levensvoorwaarden te behouden, te weten: geestelijken met weinig tevreden [wijl de gemeente arm is], en voorzien van alles, wat noodig is tot de uitoefening der dienst? Dit laatste nu was uitsluitend in mijne magt, als

tijdelijk eigenaar der kerkelijke sieraden. Was het derhalve niet natuurlijk, dat de heer Cramer, die overigens reeds lang mijn vriend was, mij op dubbele wijze voor die goede zaak innam, door mij aan het hoofd er van te stellen»?

Flament had goed gezien, dat zijne aanstelling enkel een overgangsmaatregel was. Niet lang daarna ontving hij van denzelfden aartspriester een schrijven, waarin de benoeming van pastoor der kerk van Spanje werd opgedragen aan pater Joannes Cörvers. De vicesuperior Ciamberlani had, terwijl hij in Augustus te Amsterdam verkeerde, in overleg met den aartspriester, die beslissing genomen en daar de aanstellingsbrieven den 2den dierzelfde maand geteekend, en door den medeonderteekenenden aartspriester aan Flament doen opzenden.

De redenen, welke beide hooggeplaatste geestelijken tot deze benoeming, die tevens de opdragt der statie aan de sociëteit van Jesus in zich besloot, bewogen, zet Ciamberlani zelf in een voor ons liggend schrijven volgender wijze uiteen:

«De heer Raynal is de voorname oorzaak, waarom de spaansche kapel tot statie is verheven. Die statie is, volgens de verzekering van den hoogeerwaarden heer Cramer, voor het oogenblik onmisbaar, en daar nu de overledene bepaald heeft, al de hem behoorende kerkgeraden ten geschenke te geven aan de nieuwe statie, mits alle zijne opvolgers leden zijn der sociëteit van Jesus; zoo zoude (bij benoeming van anderen) volstrekt de kerk niets ontvangen, en de arme gemeente niet in staat zijn de noodige sieraden en meubels aan te schaffen, en bijgevolg het pastoraat daar niet langer kunnen blijven voortduren. Wij zijn derhalve den braven overledene zeer veel dank schuldig voor de oprigting der statie, en tot bewijs onzer schuldige erkentelijkheid, al bestonden er overigens geen andere allerbillijkste redenen, zou de godvruchtige wilsbeschikking des overledenen stipt moeten worden ten uitvoer gelegd.»

Verder acht de vicesuperior het niet te veel, ééne enkele statie toe te wijzen aan de sociëteit, «die zich zoo verdienstelijk gemaakt heeft in Holland ten aanzien der katholieke godsdienst, en door wier leden oudtijds zoovele statiën zijn opgerigt, waaruit door hen zekere aanspraak op deze nieuwe statie is verkregen.»

De koninklijke bibliothecaris rekende zich gelukkig, aan pater Cörvers diens benoeming tot pastoor te mogen overhandigen. Flament bleef tot zijn dood (1) de vriend en beschermer der jesuïeten, die niet minder in een ander achtenswaardig geestelijke dezer stad, Joannes Franciscus Sem, een trouwen raadsman en warmen verdediger ondervonden. Pastoor Sem had, evenals Cörvers, vroeger deel uitgemaakt der ontbonden vereeniging van de pères de la Foi, ook was hij de eerste seculiere opvolger geweest der jesuïeten in hunne voormalige statie te Gouda.

De beginselen der nieuwe statie waren, gelijk uit alle berigten van dien tijd is af te leiden, nietig en gering. Maar het kleine zaadje groeide, onder den zegen van Hem, die den wasdom geeft, in de laatstverloopene 44 jaren (1822—1866) tot een boom, die vruchten voortbragt tot voeding en lommer afwierp tot beschutting der katholieken der hofstad. Weldra namen werkzaamheden en gemeentenaren toe en een derde geestelijke werd noodig, om den arbeid zijner broeders te deelen. Den 23sten October 1826 kwam pater Joannes Koedijk zich aansluiten bij Cörvers en van Montfort.

Zij woonden nog altijd op het hofje van Nieuwkoop, waaruit, om den betrekkelijk verren afstand van de kerk, geen gering ongerief voor de geestelijken, vooral in den wintertijd voortsproot. Hunne bekrompen omstandigheden lieten evenwel niet toe, voorshands aan een geschikter verblijf te denken. In 't jaar 1827 voorzag de liefdadigheid van een oudkapelaan der spaansche legatie, pater van Lathem, in deze behoefte, door bij zijn overlijden (den 10den October) zijn huis in eigendom te vermaken aan den pastoor der kerk van Spanje, mits deze een zeker getal missen voor de rust zijner ziel deed opdragen. Van den 30sten October 1827 tot 1841 woonden de paters in de pastorij in het Hooge Westeinde nº. 27. Daar overleed den 22sten December 1831 pater van Montfort, de eerste priester, die op het in 1830 aangelegde katholieke kerkhof te Scheveningen in den kelder onder de kapel begraven is. Zijn opvolger was

(1) Flament overleed den 23sten September 1835, zijn portret schonk hij zijn vriend A. D. Schinkel, die het vermaakte aan de koninklijke bibliotheek, waar het in de leeszaal is opgehangen.

Lambertus de Hasque, die den 19den Januarij 1832 hier aankwam en 's jaars daarna den 28sten Augustus gevolgd werd door Gerardus Elsen.

Door deze nieuwe woning in de nabijheid der kerk was het lot der geestelijken aanmerkelijk verbeterd. Doch zij wenschten ook een den Heer meer waardig en voor de toenemende katholieke bevolking ruimer kerkgebouw te stichten. De nieuwe eigenaar, de heer ridder L. J. J. Gilles te Antwerpen, die den 1sten Augustus 1832 het hof van Spanje met toebehoorende kapel had aangekocht, stond het kerkje aan de statie ten gebruike en later, bij eene acte van schenking, gedagteekend 27 November 1838, met een gedeelte van den tuin in vollen eigendom af.

Middelerwijl pater Cörvers uitzag, hoe hij, op het voorbeeld van den ijverigen pastoor Tomas, die in 1822 de St. Willibrordus voltooid mogt zien, de noodige gelden zou bijeenbrengen ter bereiking van bovengenoemd doel, verzuimde hij niet met zijne medehelpers de geestelijke belangen zijner onderhoorigen te behartigen. Hij bevorderde .de godsvrucht tot onzen minnelijken Zaligmaker door de oprigting van het broederschap van het H. Hart van Jesus, waartoe hem, namens Z. H. Gregorius XVI door den vicesuperior der hollandsche zending, Mgr Antonucci, den 31sten Maart 1832 de vereischte magtiging werd verleend. Sinds eenigen tijd had men ook leden opgenomen in het broederschap van het scapulier van O. L. V. van den berg Carmel, maar wijl de bevoegdheid daartoe met de dood van pater van Montfort, die ze van den carmeliet van Lathem ontving, was vervallen, zoo vroeg en bekwam Cörvers de vergunning, om gemeld genootschap in zijne kerk te mogen instellen. Den 27sten Mei 1832 werd deze gunstige beschikking van denzelfden paus den geloovigen kenbaar gemaakt. (1) Zoowel de vreeselijke cholera, als het verleende jubilé (1833) waren niet minder krachtige middelen om de tragen te prikkelen en

(1) Het register, waarin de namen der leden zijn ingeschreven, is afkomstig uit de voormalige kapel der ambassade van Portugal. Bij hun vertrek uit deze stad zullen de vlaamsche carmelieten aan hun medebroeder van Lathem met de magtiging van inschrijving, ook het album hebben nagelaten. Het broederschap werd daar opgerigt den 1sten Januarij 1792.

de goeden in ijver te doen toenemen. Een nieuwe genadegunst daarenboven werd door de toediening des Vormsels geschonken aan 121 kinderen, die denzelfden dag (11 April) het geluk hadden voor het eerst met het Brood der engelen gespijzigd te worden, en aan 330 volwassenen, den 23sten Mei. Geruimen tijd was in den Haag dit H. Sacrament niet toegediend en nu nog was het geen bisschop, die de plegtigheid verrigtte, het was de hoogeerwaarde vicesuperior der zending, Antonius Antonucci, die met bijzondere vergunning hier als bedienaar van het H. Vormsel optrad. (1)

Ofschoon een nederlandsch geestelijke, de baron van Wijkersloot, heer van Schalkwijk, den 7den Februarij 1832 door paus Gregorius XVI, tot de waardigheid van bisschop in partibus infidelium was benoemd, zoo ontving hij eerst, na de koninklijke toestemming van den 10den Julij 1833, den 15den September daaraanvolgende de bisschoppelijke wijdingen. Nu bezat de hollandsche zending wel een gemijterd kerkvoogd; maar nog geene diocesaanbisschoppen.

Reeds in 1795 was men er op bedacht, om de sinds de hervorming opgeheven bisschoppelijke hierarchie te herstellen; doch de onrust der tijden en de daaruit geboren verwikkelingen beletten de verwezenlijking van het opgezette plan. Ook de voorgenomen kerkelijke organisatie onder het bestuur van koning Lodewijk werd verijdeld, door onze inlijving in het fransche keizerrijk (1810). Hoezeer er reeds van 1814 af, toen wij weer een vrij volk waren geworden, stappen werden gedaan, om het kerkwezen hier te lande op een normalen voet te regelen, zoo kwam eerst den 18den Junij 1827 het concordaat tusschen paus Leo XII en koning Willem I tot stand. Doch de uitvoering der daarbij getroffen schikkingen ontmoette vele zwarigheden

---

(1) Hoewel de bisschop van Roermond, Jan-Baptist van Velde de Melroy, op verzoek van den vicesuperior Ciamberlani, in het begin dezer eeuw, in verscheidene steden van de hollandsche zending het H. Vormsel toediende, en ook hier in de kerk der Assendelftstraat eene pontificale Mis opdroeg, zoo vinden wij echter nergens vermeld, dat van 1792 (zie bl. 105) tot 1833 in de residentie dat H. sacrament aan de geloovigen werd uitgedeeld. Vgl. *Mengelingen voor Roomsch-Catholijken* II, bl. 71 en III, bl. 76. *Alman. du clergé* 1826 p. 375 ss.

en de staatkundige gebeurtenis van 1830 was oorzaak, dat ook deze pogingen schipbreuk leden. Intusschen werden de kerkvoogden der drie in 1841 bestaande apostolische vicariaten van 's Hertogenbosch, Breda en Roermond tot de bisschoppelijke waardigheid verheven. Eindelijk brak het gezegend tijdstip aan, waarin de roemrijke Pius IX, bij breve van den 4[den] Maart 1853, de bisschoppelijke hierarchie in de Nederlanden herstelde. (1) Doch loopen wij de gebeurtenissen niet vooruit.

Hoe langer hoe meer begon zich de behoefte aan een beter en ruimer gebouw te doen gevoelen. Pastoor Cörvers dacht er ernstig over na, maar God, met zijn goeden wil tevreden, nam den 1sten Junij 1836 den ijverigen herder tot zich, en droeg de taak, om Hem een kerk te stichten, op aan jeugdiger krachten.

Zij het genoeg tot lof des overledenen pastoors te getuigen, dat hij zijne gemeentenaren van 600 of 700 tot ongeveer 3000 zag aangegroeid (2).

Den 8sten Augustus werd Gerardus Elsen door den vicesuperior der zending tot opvolger van Cörvers benoemd. Reeds in 1838 begonnen de onderhandelingen over het nieuw te bouwen godshuis. Na het overwinnen van vele bezwaren, ontstaan deels uit het verschil van meening omtrent de plaats, deels uit de moeijelijkheid tot het bekomen van de noodige gelden, waren door de zorgen des nieuwen pastoors en de krachtige medewerking van ambtsbroeders en vrienden, in 1839 de zaken zoover gevorderd, dat na voltooijing der fondementen, dat jaar de eerste steen kon worden gelegd. Wij laten hier het opstel volgen, dat, naar wij meenen bij die gelegenheid uit de pen van den hoogedelgestr. heer Mr J. A. A. Meylink gevloeid, in het *Algemeen Handelsblad* (3 Junij) werd opgenomen.

«Gisteren (31 Mei) geschiedde alhier de plegtige inzegening van de grondvesten en het leggen van den eersten steen voor

---

(1) *Handb. R. K. Eered.* 1848 bl. 12 en 1865 bl. 273 en vv., waar op uitmuntende wijze de loop dezer geschiedenis wordt uiteengezet.

(2) Aldus pater Lambertus de Hasque in zijne geschiedenis der statie, waaraan wij menige bijzonderheid ontleenen.

de nieuwe roomsch-katholieke kerk, welke, onder aanroeping van de H. Teresia, in het Hooge Westeinde, achter het zoogenaamde Spanjes Hof, zal worden gebouwd. De plegtigheid ving, onder begunstiging van het fraaiste weder, ten half tien ure aan en wel met het zingen van den lofzang Veni Creator spiritus in de oude kerk, waarna vervolgens allen, die tot de plegtigheid genoodigd waren, of daartoe moesten medewerken, in plegtigen optogt, zich naar het in te wijden terrein begaven, en op eene daartoe bestemde verhevenheid hunne plaatsen innamen. Die plegtigheid werd, overeenkomstig de voorschriften van het Rituale Romanum, verrigt door Mgr A. Antonucci, zaakgelastigde van den H. Stoel en vicesuperior der hollandsche zending, daarin bijgestaan door de zeer eerw. heeren J. F. Sem, landdeken, G. Elsen, pastoor der gemeente in het Westeinde, W. Verlaat, pastoor in de St. Willibrorduskerk, A. C. Quant, pastoor te Scheveningen, en J. Mesker, pastoor te Voorburg en secretaris van Mgr Antonucci, terwijl daarbij wijders als officianten tegenwoordig waren de eerw. heeren J. Koedijk, L. de Hasque, van Zeeland, Beckers, Randshuizen, T. van der Moor, pastoor van het R. kath. weeshuis en J. Looyaard. De plegtigheid werd verhoogd door de tegenwoordigheid van Z. Exc. den heere staatsraad gouverneur van Zuidholland, den Edel Achtb. heer Fl. van Maanen, wethouder, Z. Exc. den heere von Senfft-Pilsach, minister van Oostenrijk, en den heere staatsraad Borret. Nadat de eerste steen was gewijd, werd de authentieke acte van de plegtigheid in het latijn en hollandsch door den eerwaarden heer J. Mesker aan de talrijk zamengevloeide menigte voorgelezen, vervolgens door Mgr en verdere geestelijken, alsmede door de leden der commissie voor den opbouw, de heeren Mr Meylink, S. Boelen, P. M. Bichelberger, C. C. Schiefbaan en J. Klerkx, secretaris, onderteekend en daarna in den steen gelegd, met eenige gouden en zilveren muntstukken, als: de zilveren medaille, in het vorige jaar geslagen, ter gelegenheid van de invoering der nederlandsche wetgeving, door Z. Exc. den staatsraad-gouverneur, aan Z. Exc. door de commissie ter opbouwing dezer kerk ter hand gesteld; een tienguldenstuk van dit jaar, door den Ed. Achtb. heer wethouder; een ducaat van het jaar 1839,

door den oostenrijkschen minister aan ons hof. In de authentieke acte was vermeld het jaartal der regering van den tegenwoordigen Paus en van zijne Majesteit den Koning, de namen van den gouverneur der provincie en den burgemeester der stad, enz. (1) Nadat het kistje behoorlijk met lood was toege-

---

(1) Ziehier den hollandschen text dier acte.

Onder Godes zegen,
Door de godvruchtige milddadigheid der geloovigen,
In het Jaar O. H. J. C.
1839,
het negende jaar der regering van Z. H. Paus,
Gregorius XVI,
het zes en twintigste jaar der regering van Z. M.
Willem den eerste,
Koning der Nederlanden,
Prins van Oranje-Nassau, Groothertog van Luxemburg, enz. enz.
Gouverneur zijnde der Provincie Zuidholland
Z. Exc. Adam François Jules Amand
Grave van der Duyn van Maasdam,
staatsraad enz. enz.
Burgemeester der stad 's Gravenhage
de Edel Achtbare Heer
Mr L. C. R. Copes van Cattenburch,
staatsraad enz.
Zijnde de ter opbouwing dezer kerk,
aan de H. Teresia toegewijd,
in het afgeloopen jaar,
blijkens de zilveren medaille, alhier berustende,
de grondvesten gelegd,
is,
op den laatsten van bloeimaand dezes jaars,
de eerste steen
ingezegend
door Zijne Hoogwaardigheid
Antonius Antonucci,
Vicesuperior der Hollandsche Missie,
Kanunnik-Kamerheer van Z. H. Gregorius XVI,
Zaakgelastigde bij het Hof der Nederlanden,
en
gelegd
door den WelEerwaarden Heer
Gerardus Elsen,
Pastoor dezer gemeente,
bijgestaan

zegeld, werd de steen en daaronder het kistje door den pastoor der gemeente, G. Elsen, ter zijner plaatse gesteld en de geheele

---

door de WelEerw. Heeren geestelijken dezer kerk
en
van de overige kerken der stad;
bij afwezigheid van den EdelAchtb. Heer Burgemeester,
door den Edel Achtb. ZeerGel. Heer
Dr. Florentius Jacobus van Maanen,
Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw
Wethouder der stad 's Gravenhage;
Z. Exc. Ludovicus
Grave von Senfft Pilsach,
Buitengewoon Gezant en gevolmagtigd Minister
van Z. M. den Keizer van Oostenrijk
bij het Hof der Nederlanden;
Z. Exc. Mr Josephus Borret,
staatsraad,
Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw;
Den fungerenden President
van het R. K. Weeshuis, alhier ter stede,
en
De Heeren Collectanten dezer Gemeente.
Ten overstaan
van de Heeren
Mr Antonius Alexis Josephus Meylink,
advocaat bij den Hoogen Raad der Nederlanden;
Petrus Matthaeus Bichelberger,
Caesar Cajetanus Schiefbaan,
Simon Christiaan Boelen
en
Josephus Klerkx, secret.
uitmakende
de commissie ter opbouwing
dezer kerk.
Bouwmeester was
De heer Wilhelmus van Hulst,
Controleur der stadswerken,
Broeder van de orde van den Nederlandschen Leeuw.
En is
van deze Acte openbare voorlezing
aan eene talrijke vergadering
gedaan
door den WelEerw. Heer
Joannes Mesker,
Pastoor te Voorburg,

plegtigheid besloten door eene solemnele Mis, onder welke de eerw. heer F. J. van Vree, directeur van het instituut te Katwijk, naar aanleiding van 1 Esdras III, 10, 11, eene op de feestviering zeer toepasselijke toespraak hield. Alles is in de beste orde afgeloopen, hebbende de commissie voor den opbouw de meest gepaste maatregelen genomen, om aan ieder het bijwonen der plegtigheid gemakkelijk te maken.»

Eindelijk in 1841 was de nieuwe kerk, volgens het plan van den brusselschen architect Suys en onder het toezigt der ingestelde commissie, door den haagschen bouwmeester van Hulst voltooid.

Bij velen is nog de 13de October in dankbare herinnering, waarop de gemijterde kerkvoogd den nieuw gestichten tempel kwam zalven en toewijden aan den Allerhoogste onder de bescherming der H. Teresia, twee dagen vóór haren jaarlijkschen feestdag. De bisschop van Curium i. p. i., wien de adel van ziel, nog meer dan die des bloeds, uit de oogen straalde, deed de plegtigheid der wijding; een ander voortreffelijk priester, de directeur van het gymnasium te Katwijk, later de eerste bisschop van Haarlem, hield de feestrede; de opvolger van wijlen Mgr F. J. van Vree, onze hooggeschatte kerkvoogd G. P. Wilmer, destijds secretaris van het vicariaat van 's Hertogenbosch, en de tegenwoordige proost van het kapittel van Haarlem, de hoogeerw. heer Brinkman waren aartsdiakenen.

Ziehier wat wij over die heilrijke gebeurtenis in *de Godsdienstvriend* (XLVII, bl. 268) nog vinden aangeteekend.

«De plegtigheden der wijding van het gebouw namen des morgens ten 7 ure een aanvang, wanneer de reliquiën van

---

Secretaris van Zijne Hoogwaardigheid den Vicesuperior,
en is deze
eigenhandig onderteekend
door den Vicesuperior,
door deszelfs Secretaris,
door den Pastoor
en
door de Leden der Commissie.
's Gravenhage 31 Mei 1839. (Volgen de onderteekeningen.)
Dit zij ter gedachtenis.

de HH. Bonifacius en Placidus in de allerschoonst van wit geaderd marmer vervaardigde tombe van het hoofdaltaar gesloten werden.»

«Omstreeks half elf begon de pontificale Mis, waarin zijn Hoogw. werd geadsisteerd (behalve door de reeds genoemde geestelijken) door den eerw. heer J. J. Siegfried, pastoor te Wassenaar als diaken en J. Mesker, pastoor te Voorburg, als subdiaken; W. Verlaat, pastoor der St. Willibrordskerk alhier, en pater M. Wolff, missionaris te Nijmegen, als cantores; J. Looyaard, kapelaan alhier, als ceremoniarius; J. Campenhout, kapelaan te Stompwijk en pater Sprengers, missionaris alhier, als ceroferarii; A. W. van Zon en Hoctin, kapelanen alhier als thuriferarii en navicularii; S. Vermeulen, leeraar in het instituut te Katwijk, ad mitram en G. G. Bongaerts, pastoor te Kralingen, ad baculum, alsmede door den eerw. heer H. van Essen, secretaris van zijne Doorl. Hoogwaardigheid.»

«Tegenover den bisschop waren, in het purper gekleed, gezeten Mgr Capaccini en deszelfs secretaris de heer Ferrieri; terwijl de wel eerw. pater Elsen, pastoor der kerk, de zeer eerw. heer J. F. Sem, landdeken van Delftsland en pastoor alhier, en een aantal andere geestelijken, in superplieën en stolen, aan het altaar tegenwoordig waren.»

«Na het evangelie beklom de zeer eerw. heer F. J. van Vree, directeur van het instituut te Katwijk, den predikstoel, en hield, met zijne gewone zoo beroemde welsprekendheid, een uitmuntende leerrede, naar aanleiding van 2 Paralip. VII, 16: «want deze plaatse heb ik verkoren en geheiligd, opdat mijn naam daar eeuwiglijk zij, en dat mijne oogen en mijn hart daar blijven ten eeuwigen dage», welke leerrede door katholieken en protestanten met stichting en bewondering werd aangehoord, en op beiden eenen dieptreffenden indruk maakte.»

«De heer gouverneur van Zuidholland, de griffier en leden der gedeputeerden, de burgemeester der stad en leden van het stedelijk bestuur, de gemeente-secretaris en verdere civiele en militaire autoriteiten en commissiën, waren bij deze godsdienstige plegtigheid tegenwoordig.»

Onder hen bevond zich de baron C. L. de Keverberg, als geschiedschrijver niet onbekend, voor wien de inwijding der St. Teresia een keerpunt was in zijne eigene levensgeschiedenis. Getroffen door het indrukwekkende der kerkplegtigheden zonk hij, toen de bisschop in alle zijne statigheid de handen zegenend ophief, ondanks zich zelven, door een ongekende kracht gedreven, op de knieën, en maakte weer het teeken des kruises met een geloovig en rouwmoedig hart. Het was de kiem zijner opregte bekeering. Nog eer hij den 30sten November 1841 tot een beter leven overging, had hij het geluk ook zijne echtgenoote, in het anglicanisme opgevoed, en zijne kinderen in den schoot der moederkerk te zien opgenomen. (1)

Een tweede zorg, die op den stichter der kerk rustte, was de inwendige versiering van den nieuwen tempel. Een beroep op de bekende mildadigheid der haagsche katholieken bleef niet onbeantwoord. In betrekkelijk korten tijd werd de kerk, door de krachtige ondersteuning der vereeniging tot versiering der H. Teresia-kerk (1843), van zeer aanzienlijke en kostbare meubelen voorzien. Een altaar en predikstoel van den begaafden kunstenaar Charles Geerts uit Leuven, een fraai orgel uit de werkplaats der heeren Loret-Vermeersch van Mechelen, een altaarstuk, de stervende Zaligmaker, door den met roem bekenden belgischen schilder Mathieu, zijn even zoovele kerkelijke als smaakvolle versieringen der nieuwe St. Teresia.

De bouw en toerusting der kerk hadden vele duizende guldens gevorderd. Het meerendeel der gelden was door eene leening bijeengebragt, zoodat de St. Teresia, zoo ten gevolge der jaarlijksche aflossing, als uithoofde van de uit te keeren renten

(1) Het is hier de plaats met een woord te gewagen van twee andere hooggeplaatste personen, die omstreeks dien tijd tot de katholieke kerk overgingen. In 1843 opende de ridder d'Albiac de oogen voor de waarheid, die hem zoowel uit de werken van den kardinaal Wiseman, als uit de toenmaals in de St. Teresia door den welsprekenden hoogleeraar Th. J. H. Borret gehouden conferentiën, met middagheldere klaarheid had tegengeschitterd. In 1848 zwoer de echtgenoote van den baron de Maltitz, gevolmagtigd minister van Rusland bij het nederlandsche hof, het anglicanisme af.

en andere onderhoudskosten, onder een zwaren schuldenlast tot heden toe gebukt gaat. Den 21sten Maart 1857 kwam er, onder de hooge goedkeuring des Bisschops, eene vereeniging tot stand, die zich, naar de patrones der kerk, de vereeniging der H. Teresia noemt, wier leden zich ten doel stellen, door een wekelijksche bijdrage van één stuiver, de kerkekas te ondersteunen in het delgen harer schulden. Ook zij hebben, niet minder dan de edele gevers, die het gebouw hielpen oprigten, een welverdiende aanspraak op de dankbaarheid hunner geloofsgenooten en, wat meer is, op de zegeningen des hemels verworven, door het begonnen werk mede in stand te houden. Moge het nimmer een lid dier vereeniging een te zware opoffering schijnen, een steen te hebben aangebragt voor den tempel des Heeren! Mogen anderen hun liefdadig voorbeeld volgen, en het zich tot een genoegen rekenen voor zulk verheven doel een geringe som te hebben over gehad, die voor een kortstondig vermaak zoo zelden te groot wordt geacht. Wat men aan Gods Huis wegschenkt, men zal het met woeker terugerlangen.

Daar staat dan, door den ijver des herders en de milddadigheid der geloovigen, de nieuwe St. Teresia reeds vijf en twintig jaren. Wat mogt zij in dat vierde eener eeuw in en buiten hare muren aanschouwen?

Zij zag verschillende leden der sociëteit van Jesus door het Hoofd der Kerk op de altaren geplaatst of tot den rang van heiligen verheven. Nog onvoltooid vierde zij de heiligverklaring van een Franciscus de Hieronymo, den grooten zendeling van Napels (1840), de zaligverklaring van den apostel der negers, den verstorven Petrus Claver (1852), van den geloofsverkondiger van Madura, Joannes de Britto en den martelaar van Pinsk, Andreas Bobola (1854), van de 40 bloedgetuigen, Ignatius de Azevedo en zijne gezellen (1855), de heiligverklaring van de roemrijke martelaren van Japan (1863) en eindelijk de verheerlijking van twee Nederlanders, den grooten Petrus Canisius van Nijmegen, en dien engel in het vleesch, Joannes Berchmans van Diest (1865).

Zij zag de schatten van het jubilé, door de pausen ontsloten, tot zesmalen aan de geloovigen aangeboden. (1)

Zij zag niet alleen den kerkvoogd, die haar wijdde (1847), maar meermalen haren eigen bisschop als bedienaar van het H. Vormsel in haar midden.

Zij was getuige van de kracht van Gods woord en de tranen des zondaars, wanneer de ijverige boetprediker de gewetens uit den doodslaap wekte (1854, 1863).

Zij vierde plegtiger, dan immer hare voorgangster (2), het feest der Onbevlekte Ontvangenis, door den onvergelijkelijken Pius IX tot leerstuk verklaard (1854). Ter eere der Moeder Gods zag zij de oefeningen der Meimaand en het broederschap van den H. Rozekrans ingesteld (1844), en drie vereenigingen van jongelingen en jonge dochters opgerigt, en in liefde tot Maria wedijveren (1844, 1857, 1860).

Zij zag hare kinderen deelnemen aan de werkzaamheden der overzeesche zendelingen, door het broederschap van den H. Geest (3) en het genootschap der H. Kindschheid (1851). Zij zag anderen zich aansluiten, om den lijdenden in het vagevuur te hulp te komen en zoo het broederschap tot lafenis der geloovigen zielen geboren worden (1855). Aanzienlijke vrouwen zag zij, tot bevordering van de vereering van den onder het schijnsel van Brood verborgen God, de vereeniging van het H. Sacrament in het aanzijn roepen (1861).

Zij zag de rouwgewaden opgehangen en de lijkplegtigheden verrigten voor velen harer weldoeners en voor twee harer geestelijken. Wie vergeet ze die beide in hunne eigenaardige rigting zoo verdienstelijke priesters — den stillen de Hasque;

---

(1) In 1839 vierde Nederland het 11honderdjarig jubilé, ter herinnering aan de weldaad zijner bekeering tot het geloof door den H. Willibrordus, in den jare 739 in de abdij van Echternach zalig overleden.

(2) Als patrones van Spanje werd O. L. V. onbevlekte ontvangenis in de oude kapel jaarlijks als een feest der 1ste klas gevierd.

(3) Waarschijnlijk in 1836 opgerigt. — Tot meerder zekerheid hernieuwde de pastoor de vergunning tot aanneming van leden in het broederschap van de zalige dood. De brief van wederoprigting is gedagteekend den 10den Junij 1840.

den bedrijvigen Frentrop? Hunne nagedachtenis is in zegening en de werken hunner handen zijn hen gevolgd. Men vergunne ons er even bij stil te staan. Hunne geschiedenis is ten deele ook die der St. Teresia.

Lambertus de Hasque was het, die in 1843, toen de pastoors der residentie de zielezorg van de katholieke gevangenen, gasthuis-zieken en krankzinnigen aan een daartoe te benoemen geestelijke wenschten te zien aanbevolen, deze aan hem toevertrouwde taak op de schouders nam en, volgens eene hem eigen stalen wet van orde, tot aan zijn dood ten uitvoer legde. (1) Te huis als buiten vertoonde de Hasque het beeld eener nimmer onderbroken ingetogenheid, die zich geen oogslag, geen woord te veel veroorloofde. Zelfs in vergevorderden leeftijd stond hij ten vier ure op en, zoo het gebed en het heilig dienstwerk hem vrije uren overlieten, vond men den arbeidzamen pater met schrijven of lezen onledig. Streng voor zich zelven, was hij, bijzonder in de vierschaar van boetvaardigheid, minzaam voor anderen. Welke achting en toegenegenheid hij zich in de hofstad verworven had, getuigen de talrijke personen, die bij zijne uitvaart en begrafenis tegenwoordig waren. Hij was leeraar geweest in het oudseminarie van Kuilenburg (1819—1825) en bij zijn leerlingen leeft hij nog altijd in dierbaar aandenken, als de stipte handhaver der huiselijke regeltucht, waarvan hij in zijn persoon den jongen lieden het voorbeeld gaf. Hij behoorde tot de eerste twaalf, die, in 1814 op het kasteel van Rombeke bij Rousselaere in Vlaanderen, onder pater Fonteyne hunne geestelijke vorming ontvingen. Na bijna 25 jaren te 's Gravenhage het priesterlijk ambt te hebben uitgeoefend, overleed hij aan de gevolgen eener beroerte, welke hem in den biechtstoel getroffen had, den 26sten October 1856, in den ouderdom van 72 jaren. Deze omstandigheid gaf een medebroeder de volgende dichtregelen in:

---

(1) In 1860 begon een geestelijke der St. Teresia christelijk onderwijs te geven in het hier bestaande gesticht voor idioten. In latere jaren werd aan de gevangenen, door de welwillende beschikking der hooge regering, de gelegenheid verschaft tot het bijwonen der H. Mis en het hooren eener onderrigting (8 Junij 1862).

Getroffen op 't slagveld, bezocht door zijn koning,
Sterft Jesus' soldaat —
Wie zoû hem beklagen,
Den grijze van dagen,
Wien 't uur der verheerlijking slaat?

Neen vader de Hasque, geen siddrendre tranen
Op 't glorierijk graf —
Maar stroomende zangen,
Maar smachtend verlangen
Naar 't loon dat de veldheer u gaf!

O zalig, wie moedig in ootmoed en bede
Zijn strijden zoo streed!
Wie dorstend naar glorie,
Om Jesus' victorie
Het al, niets om flikkerglans deed.

Nu juicht gij, o stille, nu zwiert gij de palmen
Van 't eeuwige groen —
O stort nog uw bede,
Dat wij het eens mede
Na ootmoed en strijd mogen doen.

«Arnoldus Frentrop, zoo luidt zijne necrologie in de *K. N. Stemmen*, werd den 23sten October 1802 te Amsterdam geboren. Zijne latijnsche studiën, aan het gymnasium aldaar begonnen, zette hij voort in het seminarie te Kuilenburg, totdat deze inrigting in het najaar van 1825 bij koninklijk besluit werd opgeheven. Reeds dáár gaf hij blijken van een onvermoeid werkzamen geest en een meer dan gewonen aanleg voor de wetenschap. Nog eenige maanden woonde hij in zijne geboortestad de lessen aan het athenæum bij, en begaf zich in den zomer van 1826 naar Zwitserland, waar hij den 24sten Junij in het noviciaat der societeit van Jesus werd opgenomen. Toen België den jesuïeten weer de gastvrijheid aanbood, vertrok ook hij met zijne landgenooten derwaarts, om er de theologische studiën te voltooijen. Den 24sten December 1834 door Mgr F. van de Velde, bisschop van Gent, tot de priesterlijke waardigheid bevorderd, begon hij — tijdens het zoogenaamd derde proefjaar, — onder de leiding van den in België zoo beroemden missionaris, pater van de Kerckhove, zijn apostolische loopbaan, dertig jaren lang onverpoosd in zijn vaderland met voorbeeldelooze geestkracht voortgezet.

Vooral de hoofdstad kan het getuigen, hoe hij daar, als missionaris in de Krijtberg, van 1836—52, zeventien volle jaren werkzaam was. Velen zullen zich herinneren, met hoe veel ijver hij het catechetiesch onderwijs voor kleinen en grooten behartigde, hoe veel zorg hij aan zijn preken en meditatiën besteedde, hoe hij in den biechtstoel als bestormd werd. Dit belette niet, dat hij ook buiten de kerk in de stad, en buiten de stad overal, waar zijne hulp gevraagd werd, zich als verdubbelende, het lot van kinderen en weezen, van armen en hulpbehoevenden, het heil van geestelijken en wereldlijken, van afgedwaalden en zondaars ter harte nam. Wie telt ze de missiën en retraiten door hem toen en later gegeven?»

«Zeker veel, zeer veel was en is er door andere verdienstelijke mannen in het belang der katholieken der hoofdstad tot stand gekomen. Doch onuitwischbaar zal daar de herinnering blijven aan den stichter der Vereeniging van Weldadigheid met hare verschillende vertakkingen. «Is het noodig» — zoo luidt het verslag der vijfde algemeene vergadering 22 Junij 1853 gehouden — «is het noodig in het breede te gedenken, wat hij altijd [1842—52] voor de vereeniging geweest is, hoe hij voor hare ontwikkeling ijverde, hoe hij in allen, die aan haar verbonden zijn, het heilig liefdevuur zocht te ontsteken, hoe hij deze allen door den band der eendragt al inniger en inniger zocht te verbinden; hoe hij zich onvermoeid bewoog en geen moeite zich te zwaar rekende, om, zoo veel maar eenigzins mogelijk, te voorzien in al de behoeften, zoo stoffelijke en vooral zedelijke, van hen, die aan de zorg der vereeniging waren aanbevolen?... Te bevreemden zou het zijn, wanneer, wat nimmer zal gebeuren, men kon ophouden pater Frentrop indachtig te zijn, en den Hemel te smeeken, dat Hij zijn mildste zegeningen doe afdalen op het hoofd van hem...... wiens naam zal leven, zoo lang de Vereeniging blijft bestaan.» Wie bekend is met het doel dier inrigting — een doel, dat geen grenzen kent dan die der weldadigheid zelve, gelijk de eerwaarde ontwerper het zelf zeide — een doel, dat zich bijzonder de ziels- en ligchaamsbelangen van het arme gezin aantrekt — een doel, tot welks verwezenlijking de aanzienlijkste vrouwen en invloedrijkste mannen

onder de katholieken als werkende of eereleden regtstreeks of zijdelings zamenspannen — een doel, dat bewaar-, leer- en werkscholen in het leven riep, dat het aanzijn schonk aan het St. Pius en St. Aloysius-gesticht, met zijne landbouw-kolonie «de Heibloem» — wie bedenkt, dat dit alles en nog meer door pater Frentrop ontworpen en mede ten uitvoer is gelegd, zal hij niet gereedelijk met bovengemelde lofspraak instemmen, en met den verslaggever erkennen, dat de Vereeniging van Weldadigheid te Amsterdam «zijn onwelkbare roem» is? Tot zijn dood bleef hij de algemeene directeur der vereeniging.»

«Na een jaar te Maastricht als professor der moraal-theologie en vervolgens te Rotterdam in de O. L. Vrouwekerk als kapelaan eenigen tijd werkzaam te zijn geweest, werd hij in de laatste hoedanigheid in 1855 naar 'sGravenhage overgeplaatst. Op kleine schaal — want in veler noodwendigheden was daar reeds voorzien — ontwierp hij eene vereeniging in den geest der amsterdamsche, doch naar de plaatselijke behoeften gewijzigd, in de residentie bekend onder den naam van Vereeniging van den H. Aloysius. Er bestond reeds eene bewaarschool en eene leerschool voor kinderen van beider geslacht, maar eene splitsing van de jongens en meisjes der leerschool, was volgens sommigen wenschelijk, volgens velen dringend noodzakelijk. Men stuitte op schijnbaar onoverkomelijke moeijelijkheden en maanden en maanden verliepen in beraadslagingen. Eindelijk belastte zich de ijverige pater Frentrop met die moeijelijke taak en thans ziet men op de Brouwersgracht eene leerschool voor arme en burgermeisjes, die onder de leiding van ervaren geestelijke zusters met de bloeijendste van Nederland — wij verwachten het — eenmaal wedijveren zal. Ook te 'sHage was hij een onvermoeid werkman in den wijngaard des Heeren; ongeacht de veelvuldige aan zijn geestelijke bediening verbonden bezigheden, wist hij den tijd te vinden, ook door het opstellen en uitgeven van geschriften, de katholieke zaak te bevorderen. Er is moed en geestkracht voor noodig, om op meer dan 50jarigen leeftijd met jongelingsvuur in het strijdperk te treden. Het ligt nog versch in het geheugen, hoe manmoedig hij het harnas aangespte tegen den Christusloochenaar en den verkondiger der moderne

theologie in de residentie-stad. Hadde niet een zware ziekte, het gevolg van zijn rustelooze inspanning, in 1860 zijne ligchaamskrachten gebroken, nog meer, thans onafgewerkte, vruchten van studie zouden het licht hebben gezien. Ofschoon de 5 laatste jaren van zijn verdienstelijk leven aan voortdurende ongesteldheden onderhevig, arbeidde hij toch immer met een bewonderenswaardige opgewektheid en boven allen lof verheven zielenijver aan het heil van zijn evenmensch. Den laatsten paaschtijd hoorde hij nog van 1689 personen de paaschbiecht. Zoo men daar bijvoege de biechten van hen, die 's wekelijks of om de veertien dagen tot hem naderden, de 90 kinderen, welke hij voor zijn aandeel bij gelegenheid der eerste H. Communie als biechtvader voorbereidde, de aanhoudende zorg voor zijne geliefde vereeniging, waarvan hij juist bij zijn overlijden het jaarlijksch verslag had in gereedheid gebragt, de verschillende huwelijken, welke hij inzegende, de veelvuldige bezoeken, welke hij ontving — neen dan staat men niet verwonderd, dat hem te weinig krachten restten, om te worstelen tegen de wreede ziekte, welke in weinige dagen aan zijn zoo bedrijvig en daarom zoo roemrijk leven een einde maakte. Neen men verwondert zich niet, dat de gansche stad in den rouw deelde en dat deputatiën uit verschillende vereenigingen met de geestelijkheid der residentie het zich ten pligt achtten, het stoffelijk overschot van den eerwaardigen overledene op den 22sten ter laatste rustplaats te vergezellen; dat talrijke en vurige gebeden voor zijne zielelafenis gestort zijn, vooral door de vereeniging, de vrucht van zijnen ijver en met die van Amsterdam de kroon en de roem zijner werkzaamheid.»

Zag de St. Teresia twee harer uitmuntendste priesters ten grave dragen, zij zag ook haren stichter en herder de vijf en twintigste verjaring beleven van den dag, waarop hij weleer zich aan het heil van een deel van 's Gravenhagens katholieken was komen toewijden (1858). Toen heeft zij met hare kinderen feestgevierd en juichend den dichter nagezongen:

Heil u, Herder!
Heil! die 't allerminlijkst beeld
Altijd verder
In u uitdrukt en herteelt,
't Zij ge weidt, beschermt of heelt.

Heil u, Vader!
Die zoo liefd'rijk, zacht en mild,
Elk ten rader
Ieders lasten medetilt,
Ieders boezemweeën stilt.

Heil u Trouwe!
Heil! uw Meester blikt u aan;
Waar Hij schouwe,
Zilver ziet Hij op uw baan,
Schatten, die geen roest kan schaân. (1)

Zij had hem vroeger tot overste zijner medebroeders in de statiën zijner orde zien bevorderd (1843), later tot hoofd der parochie van St. Teresia benoemd (1856) en bij het overlijden van den beminnelijk-eenvoudigen Siegfried tot deken van 'sGravenhage aangesteld (1863).

Zij zag hem den togt naar de eeuwige stad ondernemen, vergezeld door de gebeden zijner kudde, om er getuige te zijn van de zaligverklaring van zijn landgenoot en ordebroeder Petrus Canisius, en door den minnelijken Pius met geestelijke schatten verrijkt, opgetogen en zalig over zooveel zielsgenot, naar zijne haardstede behouden teruggekeerd (1864).

Zij zag den engel des doods, het zwaard van Gods wraak uitgetogen, rondwaren, — maar zij zag ook hare kinderen in asch en zak den toorn des Heeren verbidden (1847, 1866). (2)

En buiten hare wanden wat heeft zij daar aanschouwd?
Zij zag de St. Antonius aan den Boschkant gebouwd (1846),

(1) Zie *Volks-Alm. voor Ned. Kath.* 1864, waar de jubelzang van den eerw. heer P. J. Koets is opgenomen.

(2) De ijver waarmede de geloovigen tijdens de cholera de kerken bezochten, verdient allen lof. Hoe groot het getal was van hen, die tot de HH. Sacramenten naderden, zal men eenigzins kunnen opmaken uit het cijfer van de uitgedeelde H. hostiën in de St. Teresia — dat van de helft van Junij tot het einde van Julij 10,000 bedroeg. De devotie tot den H. Ignatius en het gebruik van het onder zijne voorbede gezegend water, heeft het eenvoudig geloof van velen niet beschaamd gemaakt.

de St. Jacobus aanmerkelijk verbeterd, Scheveningen met een nieuwen tempel verrijkt (1856) en de St. Willibrordus aanzienlijk vergroot (1865).

Zij zag de verzorgers van armen, ouden en weezen het eeuwfeest hunner liefdadige instelling luisterrijk herdenken (1864), de H. Elisabeth-vereeniging haar twaalf en een half-jarig bestaan dankbaar vieren (1864), de leden van den H. Vincentius over jeugd en ouderdom, behoeftigen en bemiddelden de zegeningen van hunnen veelzijdig nuttigen werkkring uitgieten, eerst in den zetel van haar wakker hoofdbestuur, en vervolgens van dat middelpunt uit, als weldoende stralen uit de algemeene licht- en warmtebron, over geheel ons vaderland. Zij zag Godgewijde maagden en den Heer verbonden jongelingen, in het stof der scholen, lessen van deugd en wetenschap en het voorbeeld van edele zelfopoffering geven.

Zij zag het dierbaar en eerwaardig Opperhoofd der Kerk uit Rome verbannen, maar in triomf, onder het gejuich van gansch de katholieke wereld, er weder heengevoerd. Zij zag hem door de beroemde encycliek en laster en logen beschamen, en de wet van waarheid en regt, zoo schandelijk miskend en vertrapt, den volken met fierheid verkondigen. Zij zag hem van een deel zijner bezittingen beroofd en in geldverlegenheid gebragt, — maar toen zag zij ook de katholieken van Nederland in liefde en liefdadigheid wedijveren, om hunnen teerbeminden Vader te hulp te snellen en meer dan een ton gouds ten offer schenken (1865).

Zij zag Nederland in feestgewaad zijn vijftigjarig onafhankelijk volksbestaan vieren, en de banden tusschen koning en onderdanen daardoor naauwer toegehaald (1863).

Zij zag de bisschoppen van Nederland in concilie vergaderd in de oude gewelven der trotsche St. Jan — eene gebeurtenis waarvan slechts eenmaal de utrechtsche St. Maarten, drie honderd jaren geleden getuige was (1864).

Zij zag — en hiermede sluiten wij de rij van de ontelbare gunsten, door de Voorzienigheid in het vierde eener eeuw, aan 's Gravenhage zoo mild bewezen, — zij zag den grooten dag naderen, waarop voor 25 jaren een prins der Kerk haar

den Heer, onder de bescherming der H. Teresia, kwam toeheiligen. Als eene bruid tooide zij zich in den feestelijken dos van haren huwelijksdag. Zij immers is, evenals het hemelsche Jerusalem, die uitgelezen bruid, begiftigd door de glorie des Vaders, besproeid met de genade des Bruidegoms, die overschoone koningin aan den koning Christus gehuwd. Banieren wapperen langs hare kolommen als evenzoovele zegeteekenen. Het zijn de cijfers van het met roem doorleefde tijdvak (1841—1861), hare beschermheiligen, Teresia en Ignatius, de verschillende in haar opgerigte genootschappen en vereenigingen, alles met passende spreuken en zinnebeelden door de hand des kunstenaars op doek gebragt. Tusschen de pijlers hebben maagdelijke handen, in afhangende sierlijke korven, bloemen even verscheiden als smaakvol te zamengegaard. Daar treedt de bisschop van Haarlem met een stoet van priesters omstuwd, het voorportaal binnen. De onbloedige offerande wordt tot dank voor de weldaad, die men herdenkt, op pontificale wijze opgedragen. De pastoor en stichter der kerk en de geestelijken uit de residentie en omstreken staan den bisschop ter zijde, terwijl een talrijke schaar van dankbare en belangstellende geloovigen van den vroegen morgen af de ruime beuken der kerk bezet. Des avonds schittert het hoogaltaar van het stout aangebragte waslicht, en in die zee van licht ontdekt het oog de H. Teresia, die, beschermend de handen over den haar toegewijden tempel uitgestrekt, de smeekende oogen ten hemel slaat.

Moge zij den grijzen herder en zijne gemeente voortdurend onder hare trouwe schutse nemen! Moge zij den zegen des Allerhoogsten afbidden over allen, die het huis des Heeren hielpen optrekken en in stand houden!

Moge de haar toegewijde kerk nog lang daar staan, als een onwraakbare getuige van de liefderijke leiding van Gods Voorzienigheid, en hare geschiedenis bij het nageslacht immer de herinnering doen voortleven, van al wat in de vervlogene eeuwen geestelijken en leeken hebben veil gehad, tot bewaring en vermeerdering van den onwaardeerbaren schat des geloofs!

. K. KE
-1836.

Sacellani majore
in het Ho

SACELLANUS M

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
nas Crom . . . .
ciscis Baes . . .
us Malcot . . .
vicus van der Bek
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
icus de Espinos
. . . .
ertus Engels
. . . .
s Groenen .
scus v. d. Meere
. . . .
uël da Camba
. . . .

. . . .
Dunez . . .
. . . .
. . . .
. . . .
Cruls . . . .
. . . .
s de Jonge .

r
e
d
h
v
d
de
ee
va
De
wa
die
uit

ond
Alle
hiel
M
onw
Voo
de h
eeuw
en v

INHOUD.

s
v
F
1
s
al
d
m
e
de
he
vo
dr
de
ee
va
De
wa
die
uit
M
ond
All
hiel
M
onw
Voo
de h
eeuw
en v